

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

ZINĀTNISKIE RAKSTI

5 (XXV)

Dzejnieks un mākslinieks
Karls Gothards Grass (1767–1814)

RĪGA 2020

PROCEEDINGS

OF THE NATIONAL LIBRARY OF LATVIA

5

(XXV)

The Poet and Artist Carl Gotthard Graß (1767–1814)
Der Dichter und Maler Carl Gotthard Graß (1767–1814)

Saturs / Inhaltsverzeichnis / Contents

- 11 **Priekšvārds**
“Dzērbene un Sicīlija, mūsu Augstais kalns un Etna ... sniedz man ziedus vienam vainagam.” Karls Gothards Grass
- 14 **Preface**
“Dzērbene and Sicily, our Augstais kalns (High Hill) and Etna ... give me flowers for one wreath.” Carl Gotthard Graß
- 18 **Mākslinieks / Der Maler / The Artist**
- 19 **Edvarda Šmite**
Karla Gotharda Grasa pašportrets
Das Selbstbildnis von Carl Gotthard Graß / Carl Gotthard Graß's Self-Portrait
- 37 **Aija Taimiņa**
Par Karla Gotharda Grasa agrīnajiem darbiem LU Akadēmiskajā bibliotēkā, par draudzību, antikvārismu vēsturē un diletantismu mākslā
Über die frühen Werke von Carl Gotthard Graß in der Akademischen Bibliothek der Universität Lettlands, über die Freundschaft, Antiquarismus in der Geschichte und Dilettantismus in der Kunst / On Carl Gotthard Graß's early works stored at the LU Academic Library, on friendship, antiquarianism in history and dilettantism in art
- 100 **Dzejnieks un ceļojumu aprakstu autors / Der Dichter und der Reiseschriftsteller / The Poet and the Travel Writer**
- 101 **Christopher Meid**
Carl Gotthard Graß' lyrische Beiträge zu Friedrich Schillers *Thalia* (1792)
Karla Gotharda Grasa dzeja Frīdriha Šillera izdevumā *Thalia* (1792) /
Carl Gotthard Graß's lyrical contributions to Friedrich Schiller's journal *Thalia* (1792)
- 117 **Uwe Hentschel**
Das Schweizbild von Carl Gotthard Graß in den *Wanderungen in der Schweiz*
Karla Gotharda Grasa Šveices tēls ceļojumu aprakstā *Šveices ceļojumi* /
The image of Switzerland in Carl Gotthard Graß's travel account *Swiss Travels*

131 **Anett Lütteken**

“[...] auf immer, durch mein Loos verbannt aus Zürichs friedevollen Mauren.” Carl Gotthard Graß in der Schweiz der Helvetik

“[...] uz mūžiem, mana nelabvēlīgā likteņa dēļ izdzīts ārpus Cīrihes mīrmilīgajiem mūriem.”

Karls Gothards Grass helvētikas laikmeta Šveicē / “[...] for ever, due to my adverse fate, driven out of the untroubled walls of Zürich.” Carl Gotthard Graß in the Switzerland of the Helvetic Epoch

156 **Edgars Ceske**

K. G. Grasa 1804./1805. gada ceļojuma apraksts pa Sicīlijas salu kā romantisma laikmeta ceļojumu literatūras piemērs

C. G. Graß' Reisebeschreibung über Sizilien vom Jahre 1804/1805 als ein Beispiel der romantischen Reiseliteratur / C. G. Graß's account of his 1804/1805 journey to the island of Sicily as an example of travel literature of the romanticism period

183 **Renata Gambino**

Carl Gotthard Graß' Sizilien-Reise als “Künstlerwallfahrt” eines Doppelbegabten oder Dilettanten?

Karla Gotharda Grasa ceļojums pa Sicīliju kā dubulttalanta vai diletanta “mākslinieka svētceļojums”? / Carl Gotthard Graß's journey to Sicily: “the Artist's Pilgrimage” as a double talent or a dilettante?

212 **Ģimene / Die Familie / The Family**

213 **Carl Gotthard Graß**

An meine liebe Mutter Maria Graß, geschrieben zu Sils im Domleschker Thal in Bündten d. 20ten Nov. 1799. Erstpublikation. Kommentar von Beata Paškevica, Aija Taimiņa und Claudia Taszus

Manai mīļajai mātei Marijai Grasai, rakstīts Silsā Domlešgas ielejā Bindtenē 1799. gada 20. novembrī. Pirmpublicējums. Beatas Paškevicas, Aijas Taimiņas, Kludijas Tascus komentāri / To my dear mother, Maria Graß, written in the Sils Domleschg valley, Bündten, 20 November 1799. Pre-publication. Comments by Beata Paškevica, Aija Taimiņa, Claudia Taszus

223 **Beata Paškevica**

Carl Johann Graß. Ein livländischer Literat und pietistischer Pfarrer

Karls Johans Grass. Vidzemes literāts un piētisks mācītājs / Carl Johann Graß. A writer and pietistic pastor from Vidzeme

- 251 **Claudia Taszus**
 “[...] ein maschinenmäßiger Mensch möchte ich nie werden.”
 Carl Graß. Innensichten der Rigaer Jahre 1792 bis 1796
 in den Briefen an seine Schwestern
 “[...] nekādā gadījumā nevēlos kļūt par mašīnveida cilvēku.” Karls Grass.
 Iekšskati Rīgā pavadītājā laikā no 1792. gada līdz 1796. gadam vēstulēs māsām /
 “[...] by no means do I want to become a machine-like person.” Carl Graß.
 Insights into his time in Riga in 1792–1796 from his letters to his sisters
- 272 **Draugu loks / Der Freundeskreis / The Circle of Friends**
- 273 **Kristīne Zaļuma**
 “Praviešu klubs” un bibliotēku kultūra Vidzemē (18. gs. 80.–90. gadi)
 Der “Prophetenclub” und die Bibliothekskultur in Livland (die 80er bis 90er Jahre
 des 18. Jahrhunderts) / “Prophets’ Club” and library culture in Vidzeme (1780s–1790s)
- 315 **Gottfried Etzold**
 Der junge Carl Gotthard Graß im Spiegel der Lebenserinnerungen
 Johann Wilhelm von Krauses
 Jaunais Karls Gothards Grass Johana Vilhelma fon Krauzes “Atmiņās” / The young Carl
 Gotthard Graß in “Memoirs” by Johann Wilhelm von Krause
- 325 **Dirk Sangmeister**
 Geleitworte von den frühen Stationen eines mäandernden Lebensweges.
 Texte und Kontexte eines verschollen geglaubten Stammbuchs von Graß
 Daži ievadvārdi par likloču dzīvesgājuma pirmajām pieturvietām. Par pazudušu uzskatīta Grasa
 piemiņas albuma teksti un konteksti / A few introductory remarks about the first stops on the
 winding path of life. The texts and context of Graß’s autograph books, considered as lost
- 367 **Autori / Autorinnen und Autoren / Authors**

Par Karla Gotharda Grasa agrīnajiem darbiem LU Akadēmiskajā bibliotēkā, par draudzību, antikvārismu vēsturē un diletantismu mākslā

Aija Taimiņa

Karla Gotharda Grasa zīmējumu krājums Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā veidojies 18. gs. beigās, pateicoties antikvāras ievirzes vēsturniekam, Apgaismības laikmeta beigu Latvijas izcilākajam avotpētņiekam, amatiermāksliniekam, bibliofilam Johanam Kristofam Brocem (1742–1823). Broces veidotajā 10 sējumu manuskriptā *Sammlung verschiedner liefländischer Monumente, Prospecte Müntzen Wapen etc.* iekļauti gan daudzi Grasa grafikas oriģināldarbi (akvareļi, tušas mazgājumi, tušas zīmējumi), gan Broces radītas Grasa darbu kopijas, tāpat arī Grasa tuvākā jaunības drauga Johana Vilhelma Krauzes (*Krause*, 1757–1828) darbi.

Pētījumu gaitā secināts, ka Broces *Monumente* atrodami kopumā 38 ar Grasa autorību saistāmi attēli, kas tapuši no 1790. līdz 1796. gadam: gan oriģinālzīmējumi (8), gan pēc Grasa oriģināliem darināti Broces pārzīmējumi (replikas), gan hipotētiski, atribucijas gaitā ar Grasa autorību saistāmi Broces veidoti attēli.

Grasa un Krauzes dzīvesgājumā un viņu estētiskās pasaules ainā apzinātu dabas iespaidu meklējumiem, ceļojumu un pastaigu ģeogrāfijai un hronoloģijai ļauj izsekot gan rakstītais vārds (dienasgrāmatas, vēstules, dzeja), gan attēls. Grasa (tāpat kā viņa ietekmētā Krauzes) māksliniecisko interešu krustpunktā bija dabas vērojumu rosināts skaistā un cēlā līdzpārdzīvojums kā estētiska un emocionāla vērtība. Grasa pasaules uzskats veidojās Frīdriha Šillera (*Schiller*, 1759–1805) ietekmē, un viņa spilgtā radošā gara izpausmes literatūras un mākslas jomās jāvērtē nevis katru *per se*, bet kā personības būtību atspoguļojoša vienota fenomena divas puses, kas lielā mērā saskan ar Šillera formulētajiem estētikas pamatprincipiem, priekšstatiem par skaisto, cildeno un lielo, par mieru un brīvību.

Vidzemē, 18. gs. 90. gados tapušie Grasa jaunības laika darbi Broces *Monumente* krājumā pilnībā apliecina augsta līmeņa mākslinieciskās kvalitātes un sensuālismā balstītus ideālus, tā veidojot pamatus jaunas, priekšromantisma estētikas strāvojumiem atbilstošas tradīcijas attīstībai Latvijas mākslā.

Atslēgvārdi: Karls Gothards Grass (*Graß*, 1767–1814); Johans Vilhelms Krauze (*Krause*, 1757–1828); Johans Kristofs Broce (Brotze, 1742–1823); Frīdrihs Šillers (*Schiller*, 1759–1805); antikvārisms; diletantisms jeb amatiermāksla; māksla Vidzemē 18. gs. beigās; "glezniecie ceļojumi"; priekšromantisms (sensuālisms, *Empfindsamkeit*); estētikas teorijas

Grass LUAB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļas¹ krājumā

Par Karla Gotharda Grasa un viņa tuvākā jaunības drauga Johana Vilhelma Krauzes (*Krause*, 1757–1828) zīmējumu un rokrakstu repertuāru² Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā vispirms jāpateicas antikvāras ievirzes vēsturniekam, Apgaismības laikmeta beigu Latvijas izcilākajam avotpētniekam, amatiermāksliniekam, bibliofilam Johanam Kristofam Brocem (1742–1823). Broces veidotajā 10 sējumu manuskriptā *Sammlung verschiedner liefländischer Monumente, Prospecte Müntzen Wapen etc.*³ (turpmāk – *Monumente*) iekļauti gan daudzi Grasa grafikas oriģināldarbi (akvareļi, tušas mazgājumi, tušas zīmējumi), gan Broces radītas Grasa darbu kopijas. Apgaismības laikmeta izskaņā, 18. gs. 90. gados tapušajos *Monumente* sējumos atrodas nozīmīgākais un apjomīgākais Grasa agrīnajā periodā (proti, Vidzemes laikā) tapušo mākslas darbu kopojums.

Savukārt vēlāk, laikā no 1935. līdz 1937. gadam, Rīgas pilsētas bibliotēka ieguva vēl vairākus nozīmīgus avotus Krauzes un Grasa biogrāfiju studijām, tostarp Grasa dzeju rokrakstu⁴. No 20. gs. antikvāra – latviešu kolekcionāra Eižena Dzelzkalēja (1907 Rīga – 1987 Bostona, ASV) sešus Krauzes rokrakstus “Vilhelma atmiņas”⁵, arī divas Krauzes vēstules K. G. Grasam (1795)⁶, pāris lapas no Krauzes dienasgrāmatas (1795)⁷, Krauzes sastādītu dzimtas ģenealoģiju⁸ un sentimentālisma jeb sensitivitātes (*Empfindsamkeit*) gara caurausto Krauzes dāvanu sievai Jūlijai, proti, ilustrēto autobiogrāfisko rokrakstu “Daži gaišākie dzīves brīži nozīmīgajā pagātnē, veltīti labajai Juliānai” (*Etliche Lichtpunkte des Lebens aus der bedeutenden Vergangenheit, der guten Juliana gewidmet*

1 Turpmāk LUAB R.

2 Raksta tapšanā izmantotas agrāk radītās iestrādnes Igaunijā publicētajam pētījumam par K. G. Grasa tuvākā drauga – Johana Vilhelma Krauzes (*Krause*, 1757–1828) materiāliem, sk. Taimiņa, Aija. J. W. Krauses Zeichnungen in der Akademischen Bibliothek der Universität Lettlands. In: *Johann Wilhelm Krause 1757–1828: Kataloog. 4: Die Universität im Embach-Athen*. Ed. Juhan Maiste. Tartu: Ülikool, 2016. S. [373]–421. Ill. Bibliogr. in Fussnoten: (63 Tit.).

3 Brotze, Johann Christoph. *Sammlung verschiedner liefländischer Monumente, Prospecte, Müntzen, Wapen etc.* Rīga, 1771–1818. Bd. I–X. LUAB R R inv. nr. R 4962–4971. Oriģinālmanuskripts kļuvis par pamatu 4 sējumu izdevumam: Broce, Johans Kristofs. *Zīmējumi un apraksti* (Rīga: Zinātne, 1992–2007; izdevumā tematiski grupēti selektīvi izvēlēti attēli. Igaunijas materiāli apkopoti izdevumā: Brotze, Johann Christoph. *Estonica*. Tallinn: Estopol OU, 2006.

4 Grass, Karl Gotthard. *Gedichte*. [Eigenhändig geschriebenes Heft mit Dichtungen]. 1791–1812. Ms. 340. LUAB R inv. nr. R 4327. Manuskriptā atrodami 76 Grasa liriskie darbi, gan publicētie, gan joprojām nepublicēti dzejoļi. Tie tapuši laikā no 1791. gada līdz 1812. gadam, lielākoties Sveciē un Romā. Dzejas veltītas Grasa tuviniekiem un draugiem. Lielākā daļa dzejoļu ir Grasa māsas Šarlotes Grasa, dzim. Grasa (*Charlotte Marie Graß*, geb. Graß, 1775–1866), pārrakstījumā.

5 LUAB R, Ms. 371, I–VI. Inv. nr. R 4357–4362. Krause, Johann Wilhelm. *Wilhelms Erinnerungen. Meiner Julie der guten Mutter meiner Kinder zum Andenken. 1815 [–1821] der Schreiber J. W. Krause. Abschrift. 1831–1833, 1863–1864*. Ingesamt in Bd. IV–VI [45] Abb., gezeichnet von Kieff nach Krause, 1863–1864. Akv., Tusche, Tinte, teilweise signiert.

6 LUAB R, Ms. 764. Inv. nr. R 4650. Krause, J. W. *Briefe an Karl Gotthard Grass. 1. Kolzen, den 27ten–29. Merz 1794. 3 S. Autograph; 2. Kolzen, den 28.ten May 94. 3 S. Autograph.*

7 LUAB R, Ms. 765. Inv. nr. R 4651. Krause, J. W. [Blätter aus dem Tagebuch]. [Stolben] den 12ten Mai 1795 – Marjēn[b]urg am P[fi]ngsten den 22.ten [Mai 1795]. Autograph. 9 S.

8 LUAB R, Ms. 372, 1. Inv. nr. R 4356 Krause, Johann Wilhelm. *Familien Anzeigen. Krause-Hausenberg-Wendel-Steingötter-Grass-Parrot. den 25 ten Jul. 1826. Autograph. 18 S.*

Karls Gothards Grass. Vidzemes zemnieki ceļā uz pilsētu.
Gruppe livländischer Bauern auf einer Reise zur Stadt. Cīrihe, 1797. gada 18. martā.
 Otas zīmējums ar brūnu, zīmulis. *Malerbuch*, Bd.2, Bl. 7. Kunsthaus Zürich,
 Grafische Sammlung, Inv. Nr. Z.A.B. 2755. 23,3 x 31,8 cm

... Dorpat, 1812)⁹, kura rota ir 14 izsmalcinātas ilustrācijas. Krauze bija Silēzijā dzimis un Vācijā teoloģiju studējis mājskolotājs, kas Vidzemes latviešu daļā uzturējās no 1784. līdz 1796. gadam, vēlāk pārcēlās uz Tartu un kļuva par Tartu Universitātes kompleksa arhitektu būvmeistaru, civilās arhitektūras, tehnikas un agronomijas profesoru. Ar Grasu Krauze iepazīnās Rīgā, 1792. gada decembrī. Savas dienasgrāmatas “Vilhelma atmiņas”¹⁰ lapās Krauze apraksta savu draudzību ar Grasu, izbraucienus pa Vidzemi, abu nodarbes ar zīmēšanu, kopīgo ceļojumu uz Vāciju un Šveici (1796–1797). Krauzes jaunības dienu emocionālās reminiscences caurvij atmiņas par daudzām norisēm un izjūtām, kam saistība ar Grasu un viņa ģimeni Dzērbenē, bet vairākos “Dažu gaišāko dzīves brīžu” attēlos redzami abi draugi kopā. Jāatgādina, ka Krauzi un Grasu saistīja ne tikai draudzība, bet arī radniecība: abi draugi saradojušies pēc tam, kad 1797. gada 23. oktobrī Krauze salaulājās ar K. G. Grasa radniecī Jūliju (Juliāni Kristīni) Šteingeteri,

9 LUAB R, Ms. 370. Inv. nr. R 1363. Krause, Johann Wilhelm. Etliche Lichtpunkte des Lebens aus der bedeutenden Vergangenheit. der guten Juliana gewidmet zum 22ten May 1812. von ihrem mit Liebe und Dank ewig verpflichteten Wilhelm. d: 14te [- 21] May 1812. 53 S., 13 Abb. (Pinselzeichn., Sepia).

10 Atmiņu manuskripts atrodas Tartu Universitātes bibliotēkā, savukārt LUAB krājumā glabājas vēlāks noraksts (1864).

dzim. Hauzenbergu (*Steingötter, geb. Hausenberg, 1771–1843*)¹¹. Tāpēc Krauzes dzīves nogalē sastādītajā genealoģiskajā pārskatā par saviem un savu tuvinieku radurakstiem apkopotas ziņas par Krauzes, Hauzenbergu, Vendelu, Šteingeteru, Grasu, Parro dzimtām.

Krauzes atmiņas ir neaizstājams avots Grasa biogrāfijas pētījumiem, tomēr allaž jāņem vērā, ka retrospektīvi (1812–1821) rakstītajos “Vilhelma atmiņu” un “Dažu gaišāko dzīves brīžu” vēstījumos bieži vērojamas hronoloģiskas un faktoloģiskas nesakritības ar reālajiem notikumiem, par ko liecina saglabājies Krauzes oriģinālās dienasgrāmatas fragments un vēstules.

Grasa materiāliem LUAB krājumā piekļaujas citi Grasa dzīvesgājumam būtiski svarīgi avoti. Līdz šim visai maz pētīts avots ir viņa vēstules māsām, kas saglabājušās 20. gs. sākuma norakstā Latvijas Nacionālajā bibliotēkā, rokrakstu krājumā¹². Igaunijā, Tartu Universitātes bibliotēkā glabājas virkne Grasa oriģinālzīmējumu un vairākas Krauzes darinātas Grasa darbu kopijas, tāpat arī Grasa vēstules.

Par antikvārisma virzienu un kolekciju veidošanos

Antikvārais virziens vēsturē un antikvārismis ir tie atslēgas vārdi, kas skaidro abu kolekciju veidotāju stimulus un motivāciju. Itāļu vēsturnieks Arnaldo Dante Momigliano (*Momigliano, 1908–1987*)¹³ ir viens no retajiem, kas pastiprināti pētījis 16.–18. gs. antikvārā virziena historiogrāfiju, diletantiskā¹⁴ antikvārisma periodu, kas moderno laiku ieskaņā lika pamatus akadēmiskajai vēstures zinātnei: “Antikvārisma laikmets bija ne tikai gaumes revolūcija, tā bija revolūcija vēstures metodoloģijā”¹⁵. Viņš raksturojis antikvārā virziena būtiskākās pazīmes, izsekojis attīstības posmus un definējis antikvāru būtību: tie ir vēsturnieki diletanti, kam piemīt misijas apziņa, “antikvāri krāj visu, kam ir saistība ar noteiktu parādību, vienalga, vai tas palīdz atrisināt problēmu vai nē”¹⁶. Lielākoties norobežojoties no avotkritiskas pieejas un līdz tam augstu vērtētajiem vēstošajiem avotiem (proti,

11 Jūlija Šteingetere, dzim. Hauzenberga, bija Grasa mātesbrāļa, tirgotāja Johana Gotlība Šteingetera (1755–1794) atraitne. Jādomā, ka tuvākā drauga laulības ar Grasm simpātisko 26 gadus veco Jūliju bija par iemeslu tam, ka Grasa un Krauzes draudzībā radās nesaskaņas, un tā aprāvās Šveices ceļojuma laikā 1797. gada aprīlī.

12 LNB Rx/ 111.3.24-25. Gesammelte Briefe von Karl Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern. 2 Hefte. Māsām adresēto Grasa vēstulju tekstus pirmā pētījusi un fragmentus publicējusi mākslas zinātniece Edvarda Šmite (2008, 2009).

13 Momigliano pētījis vācu historiogrāfijas vēsturi 16.–18. gs., viens no viņa zinātnisko interešu pamatvirzieniem ir t. s. antikvārā virziena historiogrāfijas salīdzinoša analīze.

14 *Dilettanti* – amatieri (itāļu val.), apzīmējums jēgpilni asociējas ar darbības vārdu *dilettare* – sajūsmināties, iepriecināt (itāļu val.).

15 *Das Zeitalter der Antiquare bedeutete aber nicht nur eine Revolution des Geschmacks; es bedeutete eine Revolution in der historischen Methode*; Momigliano, A. D. *Alte Geschichte und antiquarische Forschung*. 21 S. [1950]. In: *Ancient History and the Antiquarian, Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 13, 1950, p.1 –21(285–315), hier S.1. [tiešsaiste].Pieejams: http://altegeschichte.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/inst_alt_ges_altertum_papy_r/Momigliano.pdf [skatīts 22.12.2015].

16 *sammelt alles, was mit einem bestimmten Gegenstand verbunden ist, gleichgültig, ob es hilft oder nicht, ein Problem zu lösen*. Turpat, S. 2.

hronikām), antikvāri īpaši augstu vērtēja lietišķos avotus (monētas, zīmogus), memoriālās kultūras pieminekļus (kapaplāksnes, skulptūras), tāpat arī vizuālos materiālus (gravīras, zīmējumus, kartes). Johana Kristofa Broces (tāpat kā Dzelzkalēja) kolekcijas saturs un ģenēze jebkuram tās pētniekiem apliecina visus Momiljano pieminētos aspektus.

Ar Karla Gotharda Grasa un Johana Vilhelma Krauzes vārdu saistāmu zīmējumu klātbūtne Johana Kristofa Broces *Monumente* sējumos tikai sākotnēji šķiet viegli izpētāms jautājums. Mānīgi skaidro situāciju bija iezīmējis Broce pats, ievadvārdos *Monumente V* sējumam apliecinādams, ka

[...] šajā daļā atrodas vairāk skatu nekā iepriekšējā. Te mani ļoti atbalstīja divu godājamu draugu, abu kandidātu Grasa un Krauzes, gatavība palīdzēt. Abi man ne tikai atļāva kopēt savus dabā darinātos zīmējumus, bet arī bagātināja manu krājumu ar pašu darbiem. No pirmā šeit atrodas lapas 10, 37, 61 un 80. Bez tam 1793. un 1794. gadā devos divos mazos izklaides ceļojumos uz Raunu, Cēsīm, Biriņiem, man bija iespēja zīmēt turienes jaukos skatus. [...] Karls Grass studēja teoloģiju, kā kandidāts tika saņēmis uzaicinājumu mācītāja amatam. Bet reiz viņā modās alkas pilnveidoties glezniecībā, ko viņš bija iemīlējis kopš bērnības. Viņš atstāja savu Tēvzemi, devās uz Šveici un no turienes uz Itāliju, uzturējās vairākus gadus Sicīlijā un par to uzrakstīja māksliniekiem interesantu darbu¹⁷.

Tātad Broce pats norāda uz četriem Grasa un septiņiem Krauzes oriģinālzīmējumiem šajā sējumā, un vienlaikus pavēsta par to, ka viņš ir arī kopējis citus Krauzes zīmējumus, tos gan neuzskaitot. Broces, Grasa un Krauzes mantojuma izpētei tikuši veltīti daudzi gadu desmiti, un tagad nākas saprast, ka minētais Broces izteikums faktiski bija iezīmējis tikai pētījumu starta pozīciju.

Kaut gan Broces manuskripta *Monumente* radīšanas metodes, izmantotie avoti, hronoloģija pilnībā nebūs noskaidrojamas, tomēr priekšstati par *Monumente* veidošanas komplicēto un ilglaicīgo norisi arvien padziļinās. Jāsecina, ka pats Broce nav konsekventi un izsmēloši apkopojis ziņas par citos sējumos atrodamajiem Grasa, Krauzes (un tāpat daudzu citu autoru) oriģināliem, un vēl jo vairāk – par savām kopijām, kuru pamatā ir cita meistara oriģināldarbs. Erudītais latviešu mākslas zinātnieks Romis Bēms (1927–1993) apcerē par Karlu Gothardu Grasu "No Dzērbenes līdz Sicīlijai" bija pievērsies jautājumam par *Monumente* atrodamo Grasa un Krauzes zīmējumu skaitu un raksturu. Bēms uzskatīja, ka Broce *Monumente* iekļāvis 8 Grasa oriģināldarbus un ap 15 savu

17 Vācu oriģināls: "[...] im gegenwärtigen Theile findet man mehr Prospekte, als in den vorhergehenden; wozu mir die bereitwilligkeit zweyer würdiger Freunde, der beyden Candidaten Grass und Krause viel Vorschub gethan. Beyde haben mir nicht nur erlaubt, von ihren nach der Natur entworfenen Zeichnungen-Kopie zu nehmen: sondern sie haben sogar diese meine Sammlung mit ihren eigenen Arbeiten vermehrt. Von dem ersten rühren die Blätter 10, 37, 61 u. 80, und von letztern 65, 70, 129, 210, 219, 226, 232 her". Brotze *Monumente V*, [2r].

kopiju pēc Grasa akvareļiem un zīmējumiem¹⁸, minētajam viedoklim sākotnēji bija pievienojusies arī mākslas zinātniece Edvarda Šmite (Latvijas Nacionālais mākslas muzejs)¹⁹. Tomēr vēlāk Broces attēlu edīcijas gaitā zīmējumu autorības nianse nereti netika akcentētas. Ar Krauzes autorību dažādā pakāpē saistāmo Broces kopiju vai arī pēc Krauzes oriģināliem brīvāk veidotu Broces zīmējumu identifikācija, atribūcija un skaits ilgstoši bija atklāts un izaicinošs jautājums, process²⁰, kas 2016. gadā rezultējies ar Juhana Maistes (*Maiste*) redakcijā izdotā kataloga pēdējo, 4. sējumu. Pa jaunam pārlūkojot Broces *Monumente* lapas, ar Krauzes autorību dažādā līmenī nu tiek saistīti 45 attēli, tostarp 17 Krauzes oriģinālattēli. Savukārt Karla Gotharda Grasa devuma izpētē būtisks ieguldījums ir mākslas zinātnieču Edvardas Šmites un Kadi Polli²¹ (Igaunija, KUMU mākslas muzejs, Tallina) publikācijas un rīkotās izstādes²², kas aktualizējušas Grasa literāri māksliniecisko mantojumu mūsdienās un ļāvušas to interpretēt kā Eiropas mākslas telpas fenomenu. Jo īpaši jāatzīmē Edvardas Šmites misijas apziņas papildītais darbs, konsekventi un arvien jaunā kvalitātē paplašinot Grasa pētījumu loku.

Grasa darbu atribūcija un atpazīšana Broces *Monumente* sējumos bija mākslinieka 250 gadu jubilejas izstādes (2017) un šīs publikācijas virsuzdevums.

Ar Grasu un Krauzi saistāmo darbu klātbūtne Broces kolekcijā skaidrojama Broces kā vēsturnieka antikvāra darbības diskursā. Broce pats savu mūža aizraušanos un tās iznākumā tapušo kolekciju bija aprakstījis sekojošiem vārdiem:

18 Bēms, Romis. *Apceres par Latvijas mākslu simt gados: 18. gs. beigās–19. gs. beigās*. Rīga: Zinātne, 1984. 58., 59. lpp. Bēma apcere tulkota vācu valodā, sk. Bēms, Romis. Von Serben bis Sizilien. In: *In Polen, Palermo und St. Petersburg: Vorträge der Colloquien zu Johann Gottfried Seume in Grimma, Riga und Tartu 2003 und 2005*. Hrsg. von Jörg Drews. Bielefeld: Aisthesis Verlag, 2008. S. 71–96, hier S. 79.

19 Šmite, Edvarda. Über Carl Gotthard Grass, 1767–1814. In: *In Polen, Palermo und St. Petersburg: Vorträge der Colloquien zu Johann Gottfried Seume in Grimma, Riga und Tartu 2003 und 2005*. Hrsg. von Jörg Drews. Bielefeld: Aisthesis Verlag, 2008. S. 97–114; Ill.; Šmite, Edvarda. Carl Grass ja tema kodumaa Liivimaa=Carl Grass und seine Heimat Livland. In: *Šveitsi maastikud Balti valgustusaja kunstis = Schweizer Landschaften in der baltischen Kunst der Aufklärungszeit*. Hrsg. von Kadi Polli. Tallinn: Eesti Kunstimuseum: Kadrioru Kunstimuseum, 2009. S. 131–151: 12 Abb., hier S. 136, 147.

20 Mērķtiecīgas Krauzes kolekcijas izpētes un edīcijas gaitā pēdējos gadu desmitos atributēto Krauzes darbu skaits ir arvien pieaudzis, piemēram, izpētes sākumā (1994./1995) uzskatīja, ka Broces *Monumente* ir 14 Krauzes oriģinālzīmējumi un 5 pēc viņa darbiem darinātas kopijas, par ko liecina arī agrīnās J. Maistes publikācijas, sk. Maiste, Juhan. *Johann Wilhelm Krause joonistajana*. 1994. In: Maiste, Juhan. *Entrancing steps. = tulduud teed tagasi*. Tallinn, 2002. Lk. 442.

21 Polli, Kadi. Est pictura poesis, est poesis pictura. Carl Grassi maastikud.= Est pictura poesis, est poesis pictura. Die Landschaften von Carl Grass. In: *Šveitsi maastikud Balti valgustusaja kunstis = Schweizer Landschaften in der baltischen Kunst der Aufklärungszeit*. Hrsg. von Kadi Polli. Tallinn: Eesti Kunstimuseum: Kadrioru Kunstimuseum, 2009. S. 29–74; 19 Abb.; Polli, Kadi. The Role of Pictures in the Late Baltic Enlightenment. *Mākslas Vēsture un Teorija / Art History and Theory*, 2015, 18, p.18 – 33; il. Mākslas zinātnieces Kadi Polli promocijas darbs veltīts arī K. G. Grasa darbības izpētei.

22 "Šveitsi maastikud Balti valgustusaja kunstis = Schweizer Landschaften in der baltischen Kunst der Aufklärungszeit", izstāde Igaunijas Kadriorgas Mākslas muzejā, 2008, kuratore Kadi Polli; 2008, kuratore Kadi Polli; izstāde Latvijas Nacionālā mākslas muzeja Mazajā zālē "No Dzērbenes līdz Sicīlijai". Gleznotāja Kārļa Gotharda Grasa (1767–1814) piemiņas izstāde, 1998, kuratore Edvarda Šmite; izstāde LNB "Gleznains ceļojums no Dzērbenes līdz Sicīlijai. Karls Gothards Grass", 2017, kuratore Edvarda Šmite, Aija Taimiņa.

No 1770. līdz 1818. gadam esmu savācis plašu materiālu par ģerboņiem, pieminekļiem, skatiem, uzrakstiem, ciltskokiem un citiem ievērojamiem objektiem. Es tos sakārtoju tādā secībā, kā tie nāca man priekšā, un tā pakāpeniski izveidojās 10 *folio* sējumi. [...] ceru, ka man piedos, ka esmu atzīmējis tik daudz sīkumu, ko liekas, nebūtu vērts pieminēt. Kaislīgam vācējam tomēr bieži vien daudz kas, kam cits nepievērs nekādu uzmanību, liekas ievēribas cienīgs.²³

Broces vecumdienās teiktais pilnībā atbilst antikvārisma pamatprincipiem. Broces kolekciju veidoja un uzturēja sazarota, altruistiska un ilglaicīga līdzīgi domājošu personu saziņa, komunikācija ar vārda (vēstules, teksta formā) un attēla starpniecību kopīgo interešu vārdā. Tādējādi Broces manuskripts *Monumente* nav viena autora māksliniecisko vai zinātnisko interešu manifestācija vien, tas drīzāk uzskatāms par Vidzemes 18. gs. beigu – 19. gs. sākumā veidotu Vidzemes gara zinātņu (konkrētāk vēstures un tās palīgzinātņu, antropoloģijas, sadzīves) pētījumu un it sevišķi – vietējo aprindu apdāvināto mākslinieku diletantu darbu antoloģiju. Broces kolekcijā patvērušies no iznīcības daudzi vērtīgi oriģināldarbi, īpaši grafikas; tikpat liela vērtība ir Broces kopijām, kas bieži kļuvušas par vienīgo kāda mākslas darba esamības apliecinājumu. Unikālajā kopojumā atrodami darbi turklāt uzskatāmi liecina arī par autoru atšķirīgajiem estētiskajiem un pētnieciskajiem mērķiem, māksliniecisko meistarību un individualitāti, kam pateicoties iespējams pa jaunam izvērtēt konkrētu attēlu atribūciju un izvirzīt hipotēzes par autorību.

Visš Broces atstātais mantojums liecina, ka savā zīmētāja diletanta darbībā viņš bija konsekventi atteicies no estētiska un mākslinieciska rakstura mērķiem, lai gan viņa kolekcijā lielā skaitā atrodamas ainavas (jeb prospekti), pilsētu skati, kartes un citi dažāda satura attēli. Broces prioritāte nebija dabasskata estētiskās vērtības un dabas skaistuma iespaidā gūstamās emocijas, viņu visai maz nodarbināja tīri gleznieciskas problēmas. Vārdos neformulētā, bet ilglaicīgi un konsekventi praktizētā attēlojamo un kolekcijā iekļaujamo ainavu izvēle bija jēgpilna un mērķtiecīga: prospektos un skatos redzamajām drupām, pilīm, baznīcām, pieminekļiem utt., proti, vēstures un/ vai tagadnes materiālajām liecībām vispirms bija jāliecina par vēsturiski nozīmīgām norisēm vai jānoder tā brīža laiktelpas raksturojumam, gluži tāpat kā tas īstenojies dokumentos un hronikās. Broce ļoti skopi izteicies par savu antikvāra kolekcionāra darbības programmu, bet jau pirmajos Rīgas gados tā bija viņam skaidra. Vākt visu, kam ir sakars ar Livonijas un Vidzemes vēsturi, un to darīt saziņā ar citiem kompetentiem interesentiem; to apliecina vēstule Gādebušam 1772. gada 6. septembrī:

23 Vācu oriģinālā: "Vom J. 1770 bis 1818 habe ich eine Menge livländischer Wapen, Denkmäler, Gegenden Inschriften, Stam[m]bäume, Merkwürdigkeiten [etc] gesammelt, und sie, so wie sie mir vorkamen, zusam[m]en getragen; woraus nach und nach 10 Folio Bände entstanden sind. [...] Man wird verzeichnen, daß so viele Kleinigkeiten bemerkt sind, die keine Erwähnung zu verdienen schienen; einem begierigen Sam[m]ler scheint oft Etwas merkwürdig, das ein Anderer nicht achtet." Brotze, J.Chr. Allgemeines Register über die von mir gesammelten X Bände LIVONICA. Handschr. Riga, 1818–1819. [4], 150 S., hier S. [2]. LUAB R, inv. Nr. R 4972. Tulk. latv. val.: Broce, Johans Kristofs. *Zīmējumi un apraksti*. 1. sējums: Rīgas skati, ļaudis, ēkas. Sējuma red. Teodors Zeids. Rīga: Zinātne, 1992. 30. lpp.

Es tagad varu vien pavēstīt, ka es vācu dažus nelielus fragmentus Vidzemes vēsturei, un par to, kas attiecas uz vēsturniekiem, un ka es labprāt Jums vēl un vēl tos piesūtītu, cik daudz vien man ir. *Adde parvum parvo magnus...*²⁴ Daudz tas nav. Bet tomēr kaut kas, un to es dodu labprāt.²⁵

Tāpēc Broces prospektos redzamās pilsdrupas nebūt nav sentimentālisma laikmeta sakāpinātās pasaules izjūtas apliecinājums, bet gan svarīgu vēstures notikumu liecības un krājēja pētniecisko interešu acīmredzams pierādījums.

Tas pats princips attiecas arī uz Broces kolekcijā atrodamajiem memoriālo pieminekļu un sakrālās mākslas darbu attēliem. Brocem senās akmenī kaltās un kokā grieztās piemiņas zīmes, to uzraksti un attēli bija nozīmīgi tāpēc, ka vairumā gadījumu tie bija vienīgie lietiskie pierādījumi, kas saglabājuši atmiņā daudzu sen aizgājušo paaudžu personu vārdus un nu vēstīja par to dzīves un nāves rītiem. Tad kļūst saprotams, kāpēc viņš konsekventi bija atteicies no reliģiska vai žanriska satura mākslas darbu pārzīmēšanas vai aprakstīšanas, lai cik sena un vērtīga kāda glezna vai skulptūra būtu. Brocem svarīgākais bija avotpētnieciskais aspekts, fakta fiksācija.

Gluži citu pieeju apliecina abu jaunās paaudzes amatiermākslinieku – Grasa un viņa iespaidā amatiermākslinieka spējas ātri un būtiski pilnveidojušā, apdāvinātā drauga Krauzes Vidzemes ainavu zīmējumi. Jāpiekrīt mākslas zinātniecei Polli, ka Krauzes un Grasa 90. gadu darbi pilnībā apliecina jauna līmeņa mākslinieciskās kvalitātes un sensuālismā balstītus ideālus, tā liekot šiem monohromajiem zīmējumiem un akvareļiem ieņemt īpašu, izcilu vietu gan Broces krājuma ilustratīvo attēlu kontekstā, gan Baltijas tā laika mākslas telpā kopumā.²⁶

Ar Grasa autorību saistāmu darbu klātbūtne *Monumente*

Jāatgriežas pie jautājuma par tieši vai netieši ar Grasa autorību saistāmajiem attēliem, kas ļauj uzsākt diskusiju par sarežģīto un joprojām grūti atrisināmo Broces, Grasa un Krauzes kolekciju attēlu un tekstuālās informācijas provenences jautājumu. Laika gaitā priekšstati par Grasa darbu atribūcijas metodiku arvien padziļinās, un rodas iespēja darbu sarakstu arvien paplašināt.

24 *Adde parvum parvo magnus acervus erit* (latīņu val.): Liekot nieku pie nieka, dabū lielu kaudzi. Ovidijs.

25 *Ich kann nur vorietzo melden, dass ich einige wenige Fragmente zur Liefl. Geschichte gesammelt u. das, was die Historicos angeht, Denenselber gern noch und noch liefern, so viel ich besitze. Adde parvum parvo magnus ... Viel ist es nicht, doch etwas, u. diß gebe ich gern.* LVVA, 4038. f., 2. apr., 1640. l., 569. lpp. Brotze, J. Chr. Brief an Fr. K. Gadebusch. Riga, den 6 Septbr. 1772.

26 Polli, Kadi. Est pictura poesis, est poesis pictura. Carl Grassi maastikud. = Est pictura poesis, est poesis pictura. Die Landschaften von Carl Grass. In: *Šveitsi maastikud Balti valgustusaja kunstis = Schweizer Landschaften in der baltischen Kunst der Aufklärungszeit.* Hrsg. von Kadi Polli. Tallinn: Eesti Kunstimuseum; Kadrioru Kunstimuseum, 2009. S. 60.

Darba procesā noskaidrojies, ka Broces *Monumente* atrodami kopumā 38 ar Grasa autorību saistāmi attēli, kas tapuši no 1790. līdz 1796. gadam. Vispirms pieminami astoņi Grasa oriģinālzīmējumi, otrkārt, *Monumente* krājumā atrodami pēc Grasa oriģināliem darināti Broces pārzīmējumi jeb replikas.

Attēlu piederība nosakāma vispirms pēc signējuma, un te secināms, ka *Monumente* atrodas:

1. Viens Grasa signēts un datēts (*C Grass. del 92*) oriģinālattēls, kas uzlīmēts uz manuskripta *Monumente* lapas (Brotze *Monumente* V, 61).
2. Vairāki nesignēti, uz *Monumente* lapām uzlīmēti Grasa oriģinālattēli, kuru patieso autorību apliecinājis Broce (3 attēli; *Monumente* V, 10, 37, 80); jāpiebilst, ka Broce apstiprinājis arī jau pieminētā, signētā attēla piederību Grasa rokai.
3. Nesignēti un Broces neatribotēti Grasa oriģinālattēli, kas uzlīmēti uz manuskripta *Monumente* lapām. To autorība nosakāma, pirmkārt, pēc autora manieres, otrkārt, uz Grasu kā patieso darbu autoru norāda vēlāka (19. gs. vidus/beigu) piezīme zīmuļrakstā: *Graß, K. Graß, v. Graß* zem attēla (5 attēli; *Monumente* III, 196; V, 10, 54, 80; VI, 108).

Uzlīmētos Grasa oriģinālattēlus visos gadījumos papildina ar Broces roku rakstīti nosaukumi, paraksti vai komentāri, gadaskaitļi.

4. Viens par Grasa oriģinālattēlu hipotētiski uzskatāms akvarelis zīmēts tieši uz *Monumente* lapas (*Monumente* V, 24). Autorības noteikšanu sarežģī tas, ka attēlam pievienots Broces paraksts un komentāri. Par Grasa oriģināldarbu to uzskatījis gan anonīmais 19. gs. vidus/beigu pazinējs, kas zem attēla atzīmējis *K. Graß*, gan Bēms²⁷. Var pieņemt, ka Grass, tāpat kā vairākos gadījumos Krauze²⁸, zīmēšanai izmantojis jau Broces sagatavotu lapu ar tonēto apmali.

Ar Grasa autorību saistāma virkne Broces pārzīmējumu uz *Monumente* lapām, kas vēlāk (19. gs. vidū/beigās) uzskatīti par Grasa darbu kopijām, ko apliecina piezīme zīmuļrakstā *Nach Graß* zem attēla (15 attēli; *Monumente* V, 68, 71, 100, 149, 150, 155, 160; VI, 15, 30, 59, 60, 61, 62, 139; VII, 164). Attēliem ar Broces roku rakstīti nosaukumi, paraksti vai komentāri, gadaskaitļi.

6. Broces pārzīmējumi bez jebkādas sava laika vai vēlākas norādes uz Grasu kā autoru (*Monumente* V, 1, 32, 105; VI, 63, 102, 131, 133, 146, 147, 151, 152; VII, 199). Pēdējā desmitgadē hipotētiski ar Grasu saistāmo 15 attēlu atribūcija balstīta Grasa biogrāfijas faktos, mākslinieka individuālā rokraksta analizē vai norādēs citos avotos – lielākoties Grasa korespondencē, dienasgrāmatās, literārajos darbos, Krauzes atmiņās un arhīva materiālos.

27 Bēms, R. Apceres par Latvijas mākslu, 59. lpp., 23. att.

28 Broces *Monumente* iekļauti 9 Krauzes oriģinālzīmējumi, kam izmantotas Broces sagatavotas lapas, sk. Taimiņa, Aija. J. W. Krauses Zeichnungen in der Akademischen Bibliothek der Universität Lettlands. In: *Johann Wilhelm Krause 1757–1828: Kataloog*. 4: Die Universität im Embach-Athen. Ed. Juhan Maiste. Tartu: Ülikool, 2016. S. 383, 418, Abb. 18.

Par neparakstīto un agrāk neatpazīto darbu saistību ar Grasa autorību var liecināt ainavu uzsvērti asimetriskā kompozīcija, profesionāli prasmīgs gaismēnu lietojums perspektīvas pastiprināšanai, izteiksmīgu stafāža figūru klātbūtne. Grasa biežāk tās ir lielāka izmēra izteiksmīgas figūras priekšplānā, kas novietotas kreisajā vai labajā pusē. Grasa brīvās pozās novietoto figūru apjomi veidoti pāris veikliem otas triepieniem, bez zīmējuma starpniecības. Broces, arī Krauzes attēlus apdzīvo rūpīgāk, pedantiskāk veidotas figūras, kas biežāk itin kā saplūst ar ainavu, ir neliela izmēra, tie ir zemnieki darbā, ceļinieki, mājlopi. Grass rūpīgi atveidojis lapu koku lapotnes, viņa darbus var atšķirt pēc detalizēti attēlotu, sīkāk sadalītu lapu apjomiem, kam noapaļotas kontūras.

Lielu interesi izraisa jautājums par 19. gs. vidū/beigās ar zīmuli rakstītās norāžu *Graß, v. Graß, Nach Graß* autoru. Rūpīgi rakstītajām norādēm uzmanību bija pievērsis jau R. Bēms²⁹, tomēr līdz šim nav izdevies pārliciecināti identificēt rakstītāju. Katrā ziņā viņa personā sastopam mākslas jautājumos kompetentu Broces un viņa loka pazinēju³⁰, kura rīcībā, šķiet, bijusi tagad nepieejama informācija, kas ļāvusi droši atributēt daudzus Broces krājumā sastopamos nesignētos Krauzes, Grasa u. c. oriģinālus un to kopijas. Katrā ziņā minētā norāde zīmūlrakstā ilgstoši bijusi vienīgais pamatojums kāda attēla piesaistei Krauzes vai Grasa rokai. Te jāpiezīmē, ka nezināmais pētnieks vairākos gadījumos tomēr ir maldījies. Piemēram, trīs signēti Krauzes oriģināldarbi tikuši uzskatīti par Broces kopijām.³¹ Ļoti problemātiska ir arī Latvijas vēstures literatūrā daudzkārt izmantotās sadzīves ainas “Latviešu ģimene ceļā” (*Monumente V, 41*) autorība³². Jau anonīmais 19. gs. pētnieks (zem attēla viņa piezīme *Nach Graß*) uzskatīja, ka 1792.–1794. gadā tapušā Broces tušas mazgājuma paraugs ir Grasa darbs, savukārt Romis Bēms norādīja, ka “Grasa rokraksta atbalsis visvairāk jaušamas dabas elementu – koku lapotnes un zemes virsmas atveidojumā”³³ kā šajā, tā vēl pāris darbos, arī pēc Grasa oriģināla tapušajā tušas mazgājumā “Vasaras virtuve Liepas muižas zemnieku sētā” (*Monumente V, 61*). Mulsinoši šķiet tas, ka jau 1777. gadā gravīra “Latviešu apģērbs” (*Kleidung von Letten*) ar analogu ainu publicēta Augusta Vilhelma Hūpela grāmatā³⁴ un izgatavota pēc “Broces kunga Rīgā zīmējuma” (*die Zeichnung ist von Hrn. Brotze in Riga*), tāpat kā otrs Hūpela aprakstu ilustrējošais attēla “Siena novākšana Vidzemē”³⁵ vēlāks atkārtojums (*Monumente V, 40*), ko Bēms arī netieši saista ar Grasu. Autorības problēmai iespējami vairāki skaidrojumi: vai nu abi darbi pieder Broces rokai, tikai tie vēlāk

29 Turpat, 59. lpp.

30 Rokraksta analīze liek noraidīt bibliofila un ģeologa Augusta Vilhelma Buhholca (*August Wilhelm Buchholtz, 1803–1875*) un mākslas vēsturnieka Vilhelma Neimana (*Wilhelm Neumann, 1849–1919*) kandidatūras.

31 Pie signēta Krauzes oriģināldarba pieraksts *nach Krause* (*Brotze Monumente VI, 110, 126, 127*).

32 Sk. arī Broce *Zīmējumi 3, 23 (56.–57. lpp.)*.

33 Bēms, R. *Apceres par Latvijas mākslu, 59. lpp.*

34 Hupel, August Wilhelm. *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland*. Bd. 2. Riga: bey Johann Friedrich Hartknoch, 1 Bl. Grav. bei S. 150 (Kap. I, V. Abschnitt, Nr. II).

35 Turpat, pie S. 307 (*Eine Heukuye, die eben aufgeworfen wird*); sk. arī Brotze *Monumente V, 40* (*Die Heuerndte in Liefland*). Publ.: Broce *Zīmējumi 3, 8 (33.–34. lpp.)*.

Johans Kristofs Broce. Latviešu ģimene ceļā.

Tušas mazgājums. Ap 1794. Eine Lettische Familie unterwegs.
Brotze: Monumente, Bd. V, 41. LUAB R

atkārtoti un papildināti; vai arī Grass radoši kopējis gravīras uz Broces sagatavotas *Monumente* lapas; trešā, mazāk ticamā iespēja – Grass radoši kopējis senāk tapušās gravīras pēc Broces zīmējumiem, un Broce tad pārzīmējis Grasa izgatavotās paša darbu kopijas. Lai nu kā, bet, kā Bēms norādījis, “galvenais jauninājums ar 1794. gadu datētajā variantā ir ļaužu grupas iekļaušana kokiem bagātinātajā ainavā”³⁶ un “smalkais garīgums zemes kopēju vaibstos”³⁷. Jāpiebilst gan, ka arī visos Broces zīmējumos zemnieku sejas tuvplānā atveidotas identiski, ar labvēlīgu un nosvērtu attieksmi.

Daudzu attēlu atribūcija joprojām ir diskutabla; tāpat vēl vairākos gadījumos pastāv iespēja apsvērt jautājumu, vai vēl kādiem citiem Broces zīmējumiem par prototipu nav kalpojušas Grasa skices. Visvairāk tas attiecas uz attēliem, kas rāda Vidzemes vietas, kur uzturējies vai kuras apmeklējis Grass, piemēram, Biriņus, Līgatni, Siguldu, Krimuldu, Ādažus, Lilasti, Inčukalnu, Cēsis, Kārļus, Lodi, Dzērbeni, Liepas muižu, Suntažus, Pēterupi, Krustpili, Jēkabpili, Koknesi, Rīgas apkārtni (Māras ezeru, Ūķezardāru, Švarcmuižu, Strazdumuižu utt.). Broces vasaras ceļojumu maršruti ir minimāli dokumentēti, tie tikuši pētīti, vadoties pēc visai netiešām un fragmentārām liecībām, toties Krauzes atmiņas skaidri vēsta par viņa klātbūtni vietās, kas redzamas daudzos Broces *Monumente* zīmējumos. Attēlu patieso autorību noskaidrot nav viegli arī tādēļ, ka daudzkārt vienā vietā vienlaikus uzturējās un skicēja gan Krauze, gan viņa draugs Grass³⁸, bet citkārt turpat bija arī Broce³⁹. Turklāt, – ja arī Broces darinātajām kopijām *Monumente* sējumos pirmavots ir kāds zināms (vai nezināms) oriģināldarbs, tad nereti tas kopēšanas gaitā dažādu māksliniecisku vai saturisku mērķu vārdā ticis pārveidots, papildināts. Iznākumā bieži bijis neiespējami precizēt ne tikai pirmavota patieso autorību, bet arī mākslinieciskā oriģināldarba atbilstību realitātei, *in situ* vērojamai ainavai; tā arī daudzos Broces–Grasa–Krauzes mākslinieciskās mijiedarbes gadījumos.

Turklāt visi bija savstarpēji pazīstami, viņi mainījās zīmējumiem (tos nododami viens otram rokās vai sūtot pa pastu⁴⁰), apsprieda savus un draugu darbus, dažkārt laboja un papildināja tos. Noteikti jāņem vērā savstarpēja ietekmēšanās; tā Krauzes atmiņas liecina, ka viņš drīz pēc iepazīšanās ar Grasu sācis atdarināt tā zīmēšanas manieri, kas viņam bija jaunums: “aplaimots viņš steidzās uz mājām, lai tūlīt izmēģinātu šādu manieri, jo līdz šim viņš zīmējis tikai pēc vara gravīrām, ne tām labākajām (jo neprata tās izvēlēties) – jo dīvaināk un smalkāk, jo labāk”⁴¹. Ļoti iespējams, ka vairāki attēli Broces *Monumente* apliecina vairāku rokkrakstu

36 Bēms, R. *Apceres par Latvijas mākslu*, 59. lpp.

37 Broce *Zīmējumi* 3, 23 (57. lpp.).

38 Krause, Johann Wilhelm. *Wilhelms Erinnerungen*, Bd. IX, S. 147, 177. Krause, J. W. *Wilhelms Erinnerungen IX/147*, 177.

39 Krause, J. W. *Wilhelms Erinnerungen IX/167*; *Brotze Monumente V*, [2].

40 Krause, J. W. *Wilhelms Erinnerungen IX/166*.

41 *beglückt eilte er nach Hause, um sogleich einen Versuch in dieser Manier zu machen; denn bis izt hatte er blos nach Kupfern, nicht immer den besern (weil er sie nicht auszusuchen verstand) gezeichnet – je winziger und feiner, desto besser*. Krause, J. W. *Wilhelms Erinnerungen IX/91*. Vēstīts par 1792. gada decembra notikumiem.

klātbūtni vienlaikus; tā Broces zīmētais⁴² “Krimuldas baznīcas skats” (*Prospect der Kremonschen Kirche*, 1794) un “Krimuldas baznīca” (*Die Kremonsche Kirche*, 1794)⁴³ vedina domāt, ka tajos redzami mākoņi un koku lapotnes liecina par Krauzes manieri, tomēr lakoniskā kompozīcija, kur redzama baznīca tuvskatā (kuras apjomus modelē atturīgas gaismēnas vieglā lazējumā), kādas guļbūves stūris un pāris lielākas strādnieku figūras, drīzāk būtu raksturīga Grasam⁴⁴; turklāt pedantiskais jumta dakstiņu zīmējums neapšaubāmi identificējams ar Broci. Tikpat miklains ir jautājums par Broces krājumā rodamo Strazdumuižas tuvumā iekārtotā Dorotejas izpriecu meža attēlu (*Monumente* V, 24 (1792); VI, 102 (1794)) piederību Broces vai Grasa rokai; gleznieciskā attēlojuma maniere ir visai raksturīga Grasam, kamēr pētnieciskā motivācija: fiksēt ģenealogijai un vēsturei interesantu pieminekli, norakstot pilnībā tajā iekaltos tekstus un tos komentējot, piemītusi tieši Brocem. Savukārt vietas vēsture liecina par Grasa saistību ar šo vietu un tās īpašniekiem. Proti, Strazdumuiža Juglas ezera malā bija mākslinieka un literāta Voldemāra Dītriha fon Budberga (*Budberg*, 1740–1784) īpašums, ko viņš 1781. gadā pārdeva bagātajam tirgotājam Hermanim fon Fromholdam (*Fromhold*, 1733–1788), kurš turpināja iekārtot Juglas ezera krastā Budberga un viņa draugu iemīļoto parku. Fromholds izpriecu mežiņu nosauca savas sievas Dorotejas vārdā par *Dorotejas līksmi* vai *Dorotejas lustūzi* (*Dorotheens Lust*). Strazdumuiža 1794. gadā piederēja atraitnei Dorotejai fon Fromholdei. Grasu un Fromholdu dzimtas saistīja attāla radniecība: H. fon Fromholda māte bija Magdalēna Šteingetere, Grasa mātes radniece; Grasa 1792. gada akvarelī redzams angļu stila parks, kurā novietots Fromholda veltījums sievai Dorotejai: tas ir piramidāls obelisks, tā pamatni veido kubs, bet četrskaldņu obelisku noslēdz lode. Grasa ar patiesu aizrautību atainojis gaismas un ēnas spēles ozolu un bērzu lapotnēs. Prasmīgi veidota pakāpeniska toņu pāreja no tumšā, piesātinātā zaļā un brūnā priekšplānā uz arvien maigāku un caurspīdīgāku zaļo atveido saulainas, siltas dienas sajūtu un rada dziļuma ilūziju. Broce pievienojis attēlam paskaidrojuma un norakstījis obeliska tekstus. Krauzes atmiņās minēts, ka 1794. gada augustā ar drudzi saslimušo Grasu veda no Krimuldas atpakaļ uz Rīgu; tad “Strazdumuiža pie Juglas ezera piedāvāja brīnišķīgus skatus, ko vajadzēs zīmēt labākos laikos. Ak, bet no tā visa nekas nesanāca”⁴⁵.

Kaut mākslinieka individuālais rokraksts kopijās ne vienmēr ir atpazīstams, tomēr vienam vai otram raksturīgas detaļas ļauj hipotētiski spriest par pirmavota piederību.

42 Brotze nach Krause oder Grass? Prospect der Kremonschen Kirche. 1794. Brotze *Monumente* VI, 73. Publ.: Broce Zīmējumi 3, 105 (170. lpp.).

43 Brotze oder Brotze nach Krause oder Grass?. Kremonschen Kirche. 1794. Brotze *Monumente* V, 218. Publ.: Broce Zīmējumi 3, 104 (169. lpp.).

44 Ļoti līdzīgs paņēmieni (ierāmēt, noslēgt attēlu vienu malu ar guļbūves fragmentu) redzams Broces pārzīmētajā Grasa akvarelī *Ein Prospect in das Thal der Aa zwischen Wenden und Wolmar auf dem Gute Lindenhof bey dem Bauergesinde Baische*. Anno 1793. Brotze *Monumente* V, 155.

45 *Strassenhof am Jägelsee boten wunderschöne Ansichten, die alle bey beßrer Zeit aufgenommen werden solten.* – Ach, von Alle dem wurde nichts. Wilhelms Erinnerungen IX, 178.

Iznākumā mākslas darba atribūcijas jautājumu izpēte dažos aspektos pārtop vēstījumā par gara radniecībā saņņotas draudzības finesēm.

“mēs atradām viens otru – Tu un es”⁴⁶: par Krauzes un Grasa draudzību

Grasa un Krauzes draudzības sākums iezīmēts Krauzes (tolaik grāfa Ludviga Augusta fon Mellīna (*Mellin*, 1754–1835) mājskolotāja) atmiņu rokrakstā. Grass, pildot tēva gribu, 1791. gada vasarā bija atgriezies Vidzemē un uzturējās lielākoties Rīgā. Tomēr pēc Vācijā un Šveicē pavadītajiem pieciem gadiem Rīga viņu darīja grūtsirdīgu. Par pirmo dienu drūmo noskaņojumu liecina Grasa dienasgrāmata: “Ienākšana mūros kā cietumā, noliektu galvu, truli velkoties.”⁴⁷ Vēlāk Grass Rīgas sabiedrībā iedzīvojās, tomēr visdziļākā intelektuāli emocionālā saikne izveidojās vienīgi ar Krauzi. Abi iepazinušies 1792. gada decembra sākumā⁴⁸, respektētā konrektora Broces dzīvoklī Rīgā, Vidzemes guberņas ģimnāzijas telpās (tagad Pils laukumā)⁴⁹, kur pretējā ielas pusē dzīvojošais Krauze bija ieaicināts viesos. Broce labprāt dalījās ar savām zināšanām un rādīja jaunākos zīmējumus, sadarbotamies gan ar pieredzējušiem savas paaudzes domubiedriem (arī grāfu Mellīnu), gan ar jauniem interesentiem. Tā Krauze sastapa gan Broci pie darbagalda, gan citu viesi – Broces agrāko audzēkni Grasu. Ar laika distanci raugoties, tas izrādīsies zīmīgi, jo tieši Brocem un viņa krājumam būs izšķirīga loma Grasa un Krauzes agrīnā perioda darbu tālākajā dzīvē. Pret *mīlo Grasu*⁵⁰ Broce izjuta simpātijas. Ja sākotnēji Krauzi pārsteidza Grasa izskats, visai eksaltētais runas veids un nereti virspusējie spriedumi, arī egoisms⁵¹, tad drīzumā Grasm tāpat piemītošais “jūtu dziļums reizē ar dvēseliskumu, patiesa cilvēku, dabas, tēlotājas mākslas mīlestība to lika aizmirst un saņņemt ar labvēlību, atplaukstot tāpat kā pavasara ārēm, saņņemot maigu lietu reizē ar siltumu”⁵². Atkāpei jāteic, ka Krauzes pieminējums ir agrīna

46 *Fanden wir uns - Du und Ich*. Noslēguma rinda no Krauzem veltīta Grasa dzejoļa, sk. Grass, K. G. Nicht an Dich aber Dir, Bruder Krause (Gedicht), Zürich, Sonntag, d: 27ten Nov. 1796. LUAB R, Ms. 340, S. 198–200, hier S. 200.

47 *Eingang in die Mauer wie in einen Kerker, den Kopf gesenkt und stumm hinschleichend*; citēts no nesaglabājušās 1791. gada Grasa dienasgrāmatas pēc: Grass, Wilhelm. *Karl Gotthard Grass, ein Balte aus Schillers Freundeskreise: Ein Gedenkblatt aus Deutschlands klassischer Zeit*. Reval: F. Kluge, 1912, S. 69.

48 Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/87–88. Tas varēja notikt līdz 1792. gada 14. vai 16. decembrim, jo tad Grass devās uz Dzērbeni pie tēva, sk. Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/92.

49 Johana Kristofa Broces rūpīgi izstrādātajā akvarelī redzamas ēkas Parādes laukuma tuvumā 1796. gadā (Johans Kristofs Broce. Rīgas daļa, skatoties no Parādes laukuma. 1796; Johann Christoph Brotze. Ein Theil von Riga, vom Paradeplatze zu sehen. 1796. *Monumente* VI, 159). Ēka otrajā plānā ir Vidzemes guberņas ģimnāzija (agrāk Ņeizariskais licejs), kurā strādāja un dzīvoja (līdz pensionējās 1815. gadā) J. K. Broce. Viņa dzīvoklis atradās ģimnāzijas ēkas otrajā stāvā, Arsenāla ielas pusē. Starp priekšplānā redzamo drēbnieka J. S. Šmita trīsstāvu namu un ģimnāzijas ēku atrodas Arsenāla iela (tolaik Lielā Skolas iela). Arsenāla ielā, iepretim ģimnāzijas ēkai, atradās nams, kurā 1792., 1793., 1795. gada ziemās Krauze īrēja dzīvokli; sākumā – divas istabas 3. stāvā, vēlāk – vienu drūmu, tumšu istabu 1. stāvā.

50 Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/87.

Turpat pieminēta “nedaudz augstprātīga sejas izteiksme (*eine etwas superiore Mine*), augstprātīgs vēsums, valoda, kurā sajaucas asi izteikumi un manierīgas sabiedrības cilvēka frāzes”; sk., Krause J.W. Wilhelms Erinnerungen IX/88.

52 ... *wiederum eine Tiefe des Gefühls mit ächter HerzensKunde und Liebe zum Menschen, zur Natur, zur bildenden Kunst, das sein Gemüth jenes vergas und dieses mit Wohlbehagen aufnahm, wie die Fruehlingsaue den sanften Regen mit brütender Wärme begleitet aufnimmt*. Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/90.

Johans Kristofs Broce. Rīgas daļa, skatoties no Parādes laukuma. 1796.

Akvarelis. *Ein Theil von Riga vom Paradeplatze aus zu sehen.*

Brotze: *Monumente*, Bd. VI, 159. LUAB R

Redzams Arsenāla ielas sākums un ģimnāzijas nams, kurā dzīvoja Broce.

un patiesa liecība par Grasa dzīvesveidu, kam piemitušas arī visai neglaimojošas iezīmes⁵³. Grasa nevērība pret savu ārieni⁵⁴ un patētiskā emocionalitāte viņa turīgajos labāko aprindu paziņās nereti raisīja izsmieklus⁵⁵. Grass pats bija vairāk vienpatis, viņam Rīgas samākslotā sabiedriskā dzīve (Grasa izteikumā – izkrāsoto leļļu spēle (*geschmincktes Puppenspiel*)) nespēja sagādāt prieku⁵⁶. Lai gan Grasa vēstulēs māsām pieminēti vairāki Grasa draugi un paziņas⁵⁷, tomēr vienīgi Krauzē viņš atrada līdzinieku, kam svarīgākais ir vienkāršība un patiesums. Tika nolemts saredzēties atkal, un, ierodoties pie Grasa dzīvoklī, Krauzem pirmoreiz radās iespēja redzēt Grasa darbus, jo “uz galda, uz un zem krēsliem gulēja visa veida un formas zīmējumi”⁵⁸. Krauzi pat samulsnāja šāda nevērība pret tik jaukiem darbiem.

53 Krauze dažkārt pieminējis Grasa nekārtīgo dzīvokli, kur caur durvīm bija redzamas stāvam un guļam daudzas viņa pudeles; viņš redzējis arī, ka Grass pabāž viņa pudeli zem gultas blakus naktspodam, sk. Krause, J. W. Wilhelms *Erinnerungen* IX/91, 242.

54 Krauze atzina, ka “patiesi, viņa apģērbs viņa veļa – nemazgātās rokas, un bieži apgarotie izpauzumi kontrastēja pārāk stipri” (*Wahr ists, sein Anzug, seine Wäsche – ungewaschne Hände, und oft begeisterte aufwallungen contrastirten alzu stark*). Krause, J. W. Wilhelms *Erinnerungen* IX/148.

55 Krauzi sāpināja un mulsnāja tas, kā kopīgie labāko aprindu paziņas izsmējuši Grasu: “...viņu ikreiz varēja apstulbināt kā māla tēlu, kad par Grasu viņa klātienē zobojās ar skatieniem un vaikstoties, vai parodējot un atdarinot to viņa prombūtnē (... wenn es über Grass mit Bliken und Minen in seiner Gegenwart, oder mit paraphrasen und apostrophen in seiner Abwesenheit, losgieng, konnte es ihn jedes mal stumm wie einen Lehmgötzen machen). Krause, J. W. Wilhelms *Erinnerungen* IX/192. (1794. gada decembris).

56 Piemēram, Grass 1796. gada 19. decembrī dienasgrāmatā piemin to, ka viņš pēc pusstundas mierīgi devies prom no balles; sk. Staatsarchiv Bern: FA Hallwyl A 313, S. [13].

57 Visbiežāk Latrobs (*Latrobe*) un Marti (*Marty*), arī Gromans (*Grohmann*), Grabe (*Grabe, Grabbe*), Beks (*Beck, Bek*), Vilperts (*Wilpert*), Zontāgs (*Sonntag*), Cinks (*Zink*), Stofrēgens (*Stoffregen*). Personas dažkārt apzīmētas tikai ar monogramām.

58 *Es lagen Zeichnungen in allen Formen und Arten auf dem Tische, auf und unter den Stühlen*. Krause, J. W. Wilhelms *Erinnerungen* IX/91.

Krauzem vairākas Grasa ainavas iepatikās; šķita, ka Grasm nav nodoma ar tām ko pasākt, un, kaut visai negribīgi, Grass piekrita dažus zīmējumus iedot Krauzem kopēšanai; viņu bija ieinteresējis Grasa brīvais, vieglais zīmējums un gaismu atveidojums. Aplaimotais Krauze steidzās mājās, lai nekavējoties izmēģinātu šādu manieri, jo līdz šim viņš bija centies zīmēt vienīgi pēc vara gravīrām⁵⁹. Pēc pāris dienām Krauze jau varēja parādīt Grasm savus zīmējumus, kas nebūt nebija korektas kopijas vien. Pārzīmējot divus Grasa darbus, viņš bija attēlus pilnveidojis un papildinājis: “Dažās dienās viņš bija abas lapas nokopējis – variējis figūras – ēkas utt. pēc sava prāta krietni pārvietojis, jo uzskatīja, ka to viņš izprot labāk nekā Grass.”⁶⁰ Krauzes darbus aplūkojot, Grasa “acis iestarojās draudzīgākā gaismā”⁶¹, iznākumā Krauze tad un vēlāk pārzīmēšanai saņēma citus Grasa darbus⁶². Savukārt 1794. gada 28. maijā Krauze bija kopējis Grasa zīmētu kādas sievietes portretu⁶³.

Krauzes 1792. gada decembra atmiņas iezīmēja būtisku pagriezieni viņa dzīvē, brīdi, kad Krauze sevī atklāja mākslinieciskas jaunrades garu, iztēles spēku. Turpmākajos gados kopīga zīmēšana, braucieni un pastaigas, rakstiska un mutiska domu apmaiņa kļuva abiem par emocionāla piepildījuma avotu un pārauga patiesā un dziļā draudzībā, kas aizrautīgajam Grasm tobrīd bija kļuvusi par visaugstāko dzīves vērtību: “Draudzība pārspēja dabas skaistumu. Tā viņam nebija nenozīmīga skaņa, kā necilām dvēselēm. Viņa jutīgā sirds to pacēla līdz ideālam, kurā viņš pats, apstākļu spiests, rada mierinājumu.”⁶⁴ Par reliģiski tonēta hiperemocionāla garīguma klātbūtni abu draugu attiecībās, īpaši ap 1793.–1794. gadu, liecina Krauzes atstāstītā epizode 1793. gada novembrī Rīgā, kad abi draugi faktiski realizē Sv. Vakarēdiena rituālu, un mākslas un skaistuma ideālu vārdā iesvaida sevi kā augstākas idejas mācekļus: Grass un Krauze istabā kopīgi nodarbojas ar zīmēšanu, un tad Krauze pirms tam tušai izmantotajās glāzēs ielej sarkanvīnu:

59 Turpat. Krauze piemin pie grāmatgrotāja pirktas, no ārzemēm ievestas gravīras.

60 *In etlichen Tagen hatte er die beyden Blätter copirt – variirt – Figuren – Häuser pp seiner Meynung nach zurecht gerückt, denn darinnen glaubte ers beser als Grass zu verstehen.* Krauze, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/92.

61 *ein freundlicheres Licht gieng aus Grassens Augen.* Turpat.

62 Tartu Universitātes bibliotēkā, J. V. Krauzes fondā, saglabājušās vairākas Krauzes datētas Grasa darbu kopijas, kas tapušas 1793. gada 7., 10., 14. augustā, 9. decembrī, sk. Johann Wilhelm Krause 1757–1828. Kataloog 1: Kunstnikust arhitektiks; Hilka Hiiop, Juhan Maiste, Kadi Polli, Mariann Raisma. Tallinn, 1999. Lk. 202 (nr. 129 (meža skats, Grass ad Nat pinx), 130 (Grimzela ūdenskritums; Wasserfall auf der Grimsel, Grass ad Nat pinx), 131 (pastorāle kalnos)), lk. 203 (nr.135: Leipcijas promenādes skats, 1790; Auf der neuen Promenade bei Leipzig; Grass ad Nat: del. 1790)).

63 Noprotams, arī vairākas Grasa Šveices ainavas: skatu uz Grimzela ūdenskritumu un 1790. gadā tapušu Leipcijas promenādes skatu, ko Krauze bija pārzīmējis 1793. gada augusta sākumā; sk. Johann Wilhelm Krause 1757–1828. Kataloog 1, lk. 204 (nr. 146). Iespējams, tas ir Krauzes atmiņas pieminētais Grasa Amālijas Hauzenbergas portrets, sk. Wilhelms Erinnerungen IX/252.

64 *Die Freundschaft wog den Zauber der Natur auf. Sie lebte nicht bei ihm, wie bei unedlern Seelen, als bedeutungsloser Schall; sein fühlendes Herz erhob sie zum Ideale, in dem er selbst unter dem Drucke der Verhältnisse Ermuthigung fand.* Sk. [Tielemann, Gotthard Tobias]. Karl Gotthard Graß. Eine biographische Skizze. Nebst einigen Briefen von ihm an seine Freunde in Livland geschrieben. In: *Livona's Blumenkranz.* Hrsg. von G. Tielemann. Erstes Bändchen. Mit 5 Kupfern Riga und Dorpat: bei Friedr. Meinshausen, 1818, S. 179–246, hier S. 185.

Vilhelms iztukšoja noslīpētās, par tušas traukiem izmantotās alus glāzes, piepildīja tās ar cēlo vīnogu sulu – te Karl! ir cits ūdens, ļauj gleznot no sirds mums labo un skaisto, gluži kā dzīvē. Viņš pārlauza maizi – tie abi dzēra un sirdī jutās uz “tu” šajā svētceļojumā. Dvēseles aizkustinājumā tadpat viņam izlauzās:”ak, paliec pie mums, līdz vakars pienāks. Kas atrodas otrpus – sajūt bērnišķīgi – ticība – cerība lai mūs pavada un mīla saka āmen!” – tas bija viens no skaistākajiem dzīves brīžiem.⁶⁵

Emausas mācekļu motīvs Grasam bijis īpaši tuvs, tas pieminēts arī vēstulēs. Pēc pāris gadiem (1795) Grass dienasgrāmatā varēja teikt:

Es gāju roku rokā ar manu draugu K., un mēs priecājāmies par mūsu humānisma un draudzības jūtu tīrajiem ziediem. – tas manu svētlaimi pacēla līdz vistīrākajai, gaišākajai apjēgai, ka tieši šajos mirkļos man līdzās ir vienīgais cilvēks, kas ne tikai mani saprot, bet kurā es sevi vēl labāk izprotu, un cits neviens, neviens.⁶⁶

Vienīgi pirms gadiem baudītā Šveices daba un idealizētā, dedzīgā mīlestība pret jauno Konstanci Pīlu⁶⁷, kas pilnībā pārņēma Grasu 1795. gada otrajā pusē, spēja dot viņam spilgtākas izjūtas: ”Cilvēka svētlaimē – cik vienkāršas jūtas tevi veido. – Konstance! – tu un lielā, varenā Šveice ar tās dabas burvību!”⁶⁸ Konstances atteikums 1796. gada 13. janvārī⁶⁹ Grasam ir satriecošs pārdzīvojums, kas ilgstoši liek uzskatīt, ka dzīves saturs ir zaudēts⁷⁰; tomēr tad, apzinoties savu situāciju, Grass pieņem vienīgo iespējamo lēmumu, kas ļauj dzīvot tālāk saskaņā ar sevi, un dodas prom: “Esmu smagi grēkojis pret savu patstāvību. Man pašam jāvar sevi uzcelt augšā, vai arī es negribu eksistēt. Ceļojums man kļūst par arvien noteiktāku nepieciešamību.”⁷¹ Draudzība, daba, māksla Grasam atkal atguva savu agrāko nozīmi drīzā nākotnē, tomēr citviet, un Vidzeme un Vidzemē palikušie draugi Grasam kļuva par nostalgisku pārdomu, atmiņu un ilgu tēmu.

65 *Wilhelm gos die abgebrochnen Biergläser, zu Tuschgefäßen abgeschliffen, aus – fülte sie mit edlem Rebensaft – da Carl! ist ander Wasser, lass uns das Gute und Schöne aus dem Herzen treu nach dem Leben malen. Er brach das Brod – sie tranken beyde und fielen sich aufs du und für diese Pilgerzeit ans Herz. Zugleich entquoll es gerührten Seele: “ach bleib bey uns, bis es will Abend werden! Wer jenseit liegt fasse kindlich] Glaube – die Hoffnung geleite uns, und die Liebe sage Amen!” – Es war einer der schönsten Momente des Lebens. Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX, 147.*

66 *Ich gieng an der Hand meines Freundes K. und wir freuten uns der reinsten Blüthe unser Humanitäts – und Freundschaftsgefühle. – dieses musste meine Glückseligkeit zum reinsten hellsten Bewusstseyn bringen, daß ich gerade in diesen Augenblicken der einzigen Menschen, der mich nicht nur versteht sondern in dem ich selbst noch besser verstehen meine Seite hatte und sonst niemand niemand. Ieraksts K. G. Grasa dienasgrāmatā, 1795. gada 16. decembra vakarā; Staatsarchiv Bern: FA Hallwyl A 313, S. 3–4.*

67 Pīlā vārdā Constantia Wilhelmine Hedwig Poelchau, geb. Phiel (1775–1858).

68 *Seligkeit des Menschen: in wie einfachen Gefühlen bestehst Du. – Constanze! – du und die grosse gewaltige Schweiz mit allen Zaubereyen der Natur! Staatsarchiv Bern: FA Hallwyl A 313, S. [20]], ieraksts Grasa dienasgrāmatā 1795. gada 26. decembra vakarā.*

69 Staatsarchiv Bern: FA Hallwyl A 313, S. [58].

70 Turpat, S. [59], ieraksts 9. maijā.

71 Turpat. Grass aizceļo 1796. gada 22. maijā.

Salomo. Julie. Wilhelm. Carl.
d. 8ten März. 1796.

d. 6ten May. 1812.

Johans Vilhelms Krauze. Salomo, Jūlija, Vilhelms, Karls. 1796. gada 8. martā.
 Sēpija. 1812. Salomo, Julie, Wilhelm, Carl. Den 8ten März 1796.
 Krauze: Etliche Lichtpunkte. LUAB R, Ms. 370, S. 16

Krauzes atmiņas un vēstules ļauj izsekot vairākām būtiskām epizodēm abu draugu dzīvē. Turklāt tā iespējams precizēt priekšstatus par māksliniecisko nodarbu lomu tālaika sabiedrībā kopumā; māksla ir gan brīvā laika kavēklis, gan radošas personības pašizpaušmes un pašapliecināšanās forma. Attēls (skice, zīmējums) fiksē zīmētāja iespaidus un vērojumus, kalpo par atmiņu nesēju, savukārt saziņa ar attēlu palīdzību veido plašākus domubiedru tīklojumus. Krauzes atmiņas izgaismo arī zīmēšanas studiju praktisko pusi, kas izpaužas kopēšanas un jaunrades mijiedarbē, pastāvīgā sadarbībā, savstarpēji ietekmējoties. Krauzes stāstītais liecina par ļoti brīvu divu Grasa lapu interpretāciju un pārveidi kopējot. Kā liecina Krauzes piezīmes, jau 1793. gada pavasarī izvērsās regulāra, mērķtiecīga vēstuļu un zīmējumu apmaiņa starp Grasu un Krauzi (kas, pildot mājskolotāja pienākumus, vairāk uzturējās Bīriņu pilī, arī Mālpilī, Stalbē, Alūksnē): “Sarakste ar Karlu Grasu kļuva ritmiskāka, un raisījās nopietnāka vēlme pilnveidoties, darbojoties ar otu. [...] Grass saņēma daudzas labāk izdevušamies lapas un izmantoja tās kā paraugus savām [zīmēšanas] stundām. Tas Vilhelmu iepriecināja.”⁷² Līdzīga situācija pieminēta 1795. gada sākumā rakstītajā Grasa vēstulē Krauzem. Grass vēlējies kādam savam audzēknim mācīt arī arhitektūras zīmēšanu, bet, tā kā pats to pietiekami nepārzināja, tad lūdza draugam katras astoņas dienas piesūtīt viņam zīmējuma lapu un tā paskaidrojumu, sirsnīgi pateikdamies jau priekšlaikus: “No **Tevis** to mācīties man ir dubultvērtīgi. Domāju, ka nav iespējams no saviem draugiem gūt ko skaistāku piemiņai, kā prasmī, mākslu, gaišāku ieskatu šajā lietā.”⁷³

Par gleznainajiem ceļojumiem Vidzemē. Ainavu hronoloģija un ģeogrāfija

Grasa un Krauzes dzīvesgājumā un viņu estētiskās pasaules ainā apzinātu dabas iespaidu meklējumiem, dabas vērojumiem, emociju un noskaņu baudījumam ir būtiska vieta. Atmiņās, vēstulēs, dzejās epizodiski pieminētas īsākas un garākas pastaigas, izbraucieni, ceļojumi (gan abiem kopā, gan atsevišķi), bet attēli *Monumente* sējumos vārdiem aprakstīto daudzos gadījumos vizualizē, ļaujot ar laika distanci atkārtot toreizējos gleznainos ceļojumus jeb *voyage pittoresque*. Jāatzīst, ka Grass un Krauze prezentē sevi kā vienus no pirmajiem

72 *Der Briefwechsel mit Carl Grass richtete sich regelmässiger ein und es entwikelte sich ein ernsteres Streben im Vorwärtskommen mit dem Pinsel (...) Viele der gelungensten Blätter behielt Grass und gebrauchte sie zum Vorlegen in seinen Stunden. Das machte Wilhelm Freude. Wilhelms Erinnerungen, IX/96.*

73 *Es von Dir zu lernen, ist mir doppelt Werth. Ich glaube, man kann von seinen Freunden kein schoeneres Andenken haben, als eine Kenntniss, eine Kunst, eine hellere Einsicht in die Sache. Auszüge aus den Briefen von Karl Graß an einen seiner ältesten Freunde in Livland [Johann Wilhelm Krause]. In: Dörptische Beyträge für Freunde der Philosophie, Litteratur und Kunst. Hrsg. von Karl. Morgenstern. Bd. 3. Dorpat: auf Kosten des Herausgebers; Leipzig: in Kommission bey P. G. Kummer, 1816, S. 125–172, hier S. 138. Fragmentus no Grasa vēstulēm Krauzem (7.1. 1793 – 13.V.1796) sagatavojis publicēšanai Karls Morgenšterns. Šeit un turpmāk citātos K. G. Grasa izcēlumi.*

tūristiem Vidzemē, kam mērķtiecīgi plānoti atpūtas braucieni un pārgājieni ir nepieciešamība un ierasta izklaide.

Vispirms jāpiemin Broces krājumā atrodamie Dzērbenē tapušie Grasa oriģināldarbi: vēl skolnieciskais 19 gadus vecā Grasa guašas darbs “Skats uz Dzērbenes baznīcu un tās apkārtni” (1786, *Monumente* III, 196) un pēc atgriešanās mājās no ieilgušā studiju ceļojuma tapusi sirsnīgā sadzīves aina “Latviešu laulības Dzērbenes draudzē mācītāja dzīvojamajā istabā” (1792, *Monumente* V, 61). Dzērbene un dzimtās mājas, kas sniedza ģimenisku siltumu, Grasam vienmēr bija mīļas, tur viesmīlību un patiesu sirsnību baudīja arī Krauze⁷⁴. Pastorāts redzams Broces 1793. gada sēpijas zīmējumā pēc Grasa skices (*Monumente* VII, 164). Autobiogrāfiskajā stāstā “Koka māja” (*Das hölzerne Haus*, 1812) Grass minējis, ka jau bērnībā vecajā Dzērbenes mācītājmuižā “viņu visvairāk vilināja mazais jumta lodziņš. ... Caur to viņš ieskatījās itin kā citā apkārtņē, jā, itin kā kādā viņam jaunā pasaulē. Te pirmoreiz **dzīlais, tālais, augstais** [Grasa izcēlums] atklāja savu maģisko varu pār viņu”⁷⁵. Dzērbenes pilskalnā (*Pillis Kalns*) jeb Augstajā kalnā Grass bija iekārtojis vietu pārdomām un gleznošanai, tur atradās sols un viņa ierīkots bišu koks. Vēlāk Grass pielīdzināja Augsto kalnu Etnai. Abu draugu sarakstē un piezīmēs Dzērbene poetizējot pārdēvēta par Ciānu, tātad par Dieva izredzētu vietu. Dzērbene saukta par liepu ēnā dusošo apburto zemi, kur “skan jauna dziesma tam Kungam”⁷⁶. Rīta gaismā skatītā Dzērbenes un tās apkārtnes (līdz pat Gaujai tālumā un Smiltenei) ainava bija Grasam un Krauzem reiz radījusi neaizmirstamu emocionālu pārdzīvojumu.⁷⁷

Krauzes atmiņas sniedz ieskatu kopīgo Vidzemes ceļojumu hronoloģijā, ko ievada 1793. gada maijs, kad pie viņa Bīriņos negaidīti uz pāris dienām ierodas Grass. Gaiša prieka piepildītās tikšanās apraksts liecina arī par to, ka dabas skaistuma pilnskanīgam baudījumam bija mērķtiecīgi jāgatavojas, tāpēc dabas vērojumiem tika iekārtotas īpaši izvēlētas vietas. Jau pieminēts Grasam mīļais sols Dzērbenes Augstajā kalnā, savukārt 1793. gada maijā Bīriņu muižas apkārtņē, ar mežu apauguša pakalna nogāzē, ezera krastā, Krauze ierīkojis velēnu solu, no kura pāri ezeram pavērās brīnišķīgs skats uz vakara un rīta gaismā miglā titajiem mežiem un zemnieku sētām, dienvidos uz Siguldas un Turaidas pusi, rietumos – uz muižas dārzu. Velēnu sola iedobumā atradās rakstāmpiederumi. “Tā bija brīnišķīga vietiņa – nepamanāma – atklāta un tomēr aizsargāta. – Rakstīšana – lasīšana – pastaigas – un tad izstiepties, un redzēt draudzīgās debesis cauri

74 Krauzes autobiogrāfiskās piezīmēs pieminēta abu draugu kopīgie Dzērbenes apmeklējumi 1793. gada maijā, 1793. gada decembrī, 1795. gada decembrī, sk. Krause, J. W. Wilhelms *Erinnerungen* IX/102, 149–153, 232, 234–235. 1793. gada decembra beigās tapušo aprakstu papildina Dzērbenes pastorāta situācijas plāns un divi ēkas plāni, sk. Krause, J. W. Wilhelms *Erinnerungen* IX, 149; IX/150.

75 *Was ihn aber dort am stärksten anzog, war das kleine Dachfenster, ... Dort sahe er wie, in eine andere Gegend, ja wie in eine ihm neue Welt. Tiefes, Fernes, Hohe übten zum ersten Male ihre magische Gewalt über ihn aus.* Grass, Karl. *Das hölzerne Haus*. In: *Auswahl kleiner Romane und Gedichte für Freunde einer aufheiternden Lektüre*. Viertes Bändchen. Aarau: bey H. R. Sauerländer, 1812. S. 293–321, hier S. 301.

76 Bībele, Vecā Derība.

77 LUAB R, Ms. 370. Krause, J. W. *Etliche Lichtpunkte...* S. 10, sēpijas attēls “Emmaus Jünger auf Sion. 1794.” (S. 11). Aprakstīti 1793. gada maija iespaidi Dzērbenē.

nolīkušajiem zariem vai pēc ēšanas uz pusstundiņu laisties miegā izdevās izcili. Te viņu negaidot pārsteidza Grass.”⁷⁸

Prieka gars valdīja arī nākamajā dienā; Grass un Krauze brokastoja uz velēnu sola, klejoja ap ezeru, “zem šalkojošiem kokiem, un jautrajā putnu pasaulē [...] raksts – dzeja un ota tos tur pavadīja”⁷⁹. Grass un viņa draugi apzināti meklēja dabas un mākslas skaistuma piesātinātus brīžus, un veidoja situācijas, kas radīja bagātas emocijas, estētisku līdzpārdzīvojumu; tā Grasa draugs, Rīgas birģermeistars Jākobs Fridrihs Vilperts (*Wilpert*, 1741–1812), vēl pēc vairākiem gadiem (1798) savā dienasgrāmatā atzīmējis, kā Grass reiz vakarā, uz augsta Gaujas krasta iekārtotā pārdomu vietā Inčukalnā⁸⁰– “miera sēdekli” (*Ruhesitz*) esot, lasījis priekšā abu drauga, iemīļotā dzejnieka Johana Gotfrīda Zeimes (*Johann Gottfried Seume*, 1763–1810) dzeju: “tik klusi un svētsvinīgi bijām Grass Karls un es vakarā, kad mūsu miera sēdekli augstajā Gaujas krastā Grass mums veltīja Zeimes *Dziesmu mieram*”⁸¹. Grass ļoti cienīja izglīto grāmatu un dabas mīļotāju Vilpertu⁸², kuram ir “gaišs, laimīgs gars. Viņš ir labs un labvēlīgs, tam ir skaidrs prāts; tāpat kā bite, viņš prot no visa lasītā izsūkt medu”⁸³; Vilperts arī Grasm sūtījis grāmatas. Grasm, tāpat arī Vilpertam, “dabas mīlestība bija kā kaislība”⁸⁴.

Krauzes piezīmēs pieminētas kopīgas pastaigas Rīgas apkārtnē 1793. gada jūnijā: Grass un Krauze devās uz Marijas dzirnavām Pārdaugavā, Jeruzalemes krogu⁸⁵ un Heinrihsoniem, garā pastaiga sniedza vēlāk jauku naktsmieru. Nākamajā dienā jau četros no rīta piedzīvojumu meklētāji bija Hammera dārzā Pārdaugavā⁸⁶. Rīdzinieku iecienītā izpriecu vieta ar dārza namiņu un restorānu, kurā pasniedza kafiju un varēja spēlēt biljardu, no 1795. gada piederēja no

78 *Ein Rasentisch mit einer Hohlung barg das Schreibezeug. Es war ein äntzükendes Plätzchen – unbemerkt – offen und doch geschützt. – Schreiben – Lesen – Spazieren und dann sich ausstrecken, und den freundl[ichen] Himmel durch die gefelligen Zweige durchblicken sehen, oder sich nach dem Essen vom Schläfe ein halbstündchen einwiegen, zu lassen pp gedieh vortreffl[ich]. Hier überraschte ihn Gräss unverhoft. Wilhelms Einnerungen IX/98.*

79 *Schreibe– Dicht und Pinseley begleiteten sie dahin. Wilhelms Einnerungen IX/100.*

80 No 1794. līdz 1806. gadam Vilperts uzturējās Inčukalna muižā, ko sākotnēji rentēja, tad ieguva īpašumā. Tušas mazgājumā (1801) no Broces krājuma (*Monumente IX*, 54; publ. Broce Zīmējumi 3, 133. lpp.) redzama no sūnām un zāles veidota atpūtas vieta Inčukalna muižas apkārtnē pie strautes, ierīkota par godu ietekmīgajam dārzu mākslas lietpratējam Kristiānam Kajam Laurensam Hiršfeldam (*Hirschfeld*, 1742–1792).

81 *so still und heilig waren Grass Carl und ich an den Abend da Grass uns auf unsern Ruhesitz an den Höhe neben der Aa, Seumes Lied an die Ruhe weihte.* Wilpert, Jakob Friedrich. Tagebuch. 1798. LUAB R, Ms. 104/V, S. 208. Inv. nr. R 2575. Acimredzot, domāts J. G. Zeimes dzejolis “Miers” (*Ruhe*), kas publicēts vēlāk (1801).

82 LNB,Rx/111,3. C. Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern, S.125. Vēstule rakstīta 1793. gada 24. maijā, Vilperta 51. dzimšanas dienā. Savukārt Vilperta dienasgrāmatā pieminētas dzimšanas dienas svinības un Grasa apsveikuma dzejolis Vilpertam, sk. Wilpert, J. Fr. Tagebuch. 1794. LUAB R, Ms. 104/III, S. 12. Inv. nr. 2574.

83 *Er hat ein heiteres glückliches Gemüth. Ist gut u. wohlwollend, hat einen schlichten geraden Verstand u. weiß aus allem was er liest, wie die Biene Honig zu saugen.* LNB,Rx/111.3.24, C. Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern, S.125. Vēstule rakstīta 1793. gada 24. maijā. Vilperta dienasgrāmatas un piezīmes LUAB R (Ms. 103, Ms. 104/I-XX) satur gan viņa pārdomas, gan izrakstus no grāmatām. Viņš daudz lasījis Kantu, Herderu, Šilleru, Merķeli, Zeimi u.c. apgaismības laika autorus. Vilperts pārrakstījis arī vairākus Grasa dzejoļus.

84 *Es ist bey mir Leidenschaft die Natur zu lieben.* Wilpert, J. Fr. Tagebuch. 1788–1790. LUAB R, Ms. 104/I, S.453. LUAB, inv. nr. R 2572.

85 Broces *Monumente* krājumā ir vairāki Jeruzalemes kroga attēli. 1792. gada tušas mazgājumā (*Monumente V*, 63, publ.: Broce Zīmējumi 2, 112, 241. lpp.) redzams atpūtniekiem ierīkotais koka galds ar soliemi. Atpazīstamās stafāža figūras priekšplānā (zēns ar suni, pusgulus, un stāvošs vīrietis ar spieķi, noapaļotiem pleciem) rosina apsvērt Grasa autorības jautājumu

86 Wilhelms Einnerungen. IX/108.

Glarusas (Šveice) nākušajam tirgotājam Rūdolfam Martī (*Johann Rudolph Marty, Johann Rudolf Marti*, 1765 Glarus – 1825 Rīga)⁸⁷, dārzs atradās netālu no Tortlera jeb Cukerbekera muižas, tagad Daugavgrīvas un Kalnciema ielas krustojumā. Grass visai bieži kopā ar Martī rīta agrumā (ap pieciem) cēlās pāri Daugavai un devās uz Hammera dārzu dzert kafiju⁸⁸. Hammera dārzā bija iespējams baudīt ne tikai draugu sabiedrību, bet arī lielisko Rīgas panorāmu, kā to dara pārdomās iegrīmušais vērotājs 1792. gada Broces akvareli “Skats uz Rīgas pilsētu no Tortlera, tagadējā Hammera dārza Pārdaugavā” (1792, *Monumente V*, 99), kas, iespējams, tapis pēc Grasa skices.

Vairākos ar Grasa autorību saistītos Broces *Monumente* zīmējumos redzamas pieminētās vietas, turklāt datējums liecina, ka Grass tās apmeklējis arī agrāk, viens pats; tā niansēts vakara saules apspīdēto Marijas dzirnavu attēlojums guašā tapis 1792. gada pavasarī (*Monumente V*, 37), iespējams, tad pat, kad akvarelis “Skats uz Māras ezeru un dzirnavām Pārdaugavā Rīgā” (*Monumente V*, 1) un skice šim akvarelim (*Monumente VI*, 217), kas, visticamāk, darināti pēc Grasa oriģināla.

Pilsētas mūros ieslēgtajiem rīdziniekiem par iemiļotu un viegli sasniedzamu atpūtas vietu kļuva Otrā Ķeizardārza apkārtnē⁸⁹ Sarkandaugavā, Aleksandra augstumos. Grasa zīmējums (*Monumente V*, 80) rāda idillisku lauku vidi, makšķerniekus pie upes, burulaivu, vairākas guļbūves otrpus upei. Pret skatītāju pavērsies jauns vīrietis modes tērpā – iespējams, Grass *vērotāja* figūrā attēlojis sevi. Grass 1794. gada rudenī Rīgā iepazinās ar vācu brīvdomīgo ceļotāju, literātu, publicistu Johanu Gotfrīdu Zeimi (*Seume*, 1763–1810)⁹⁰, kurš uz Grasu atstāja lielu iespaidu. Zeimem ozolu mežiņš pie Sarkandaugavas Ķeizardārza bija patīkama pastaigu vieta⁹¹, ļoti iespējams, ka viņš tur bijis kopā ar Grasu, kuram piemita dziļa un niansēta dabas skaistuma izjūta. Ceļojumi un pastaigas vienmēr sniedza Grasa patiesu baudījumu un mierinājumu: pastaigas mērķis

87 Martī pieder kopš 15. gs. zināmai Šveices pilsonisko aprindu dzimtai Glarusā. Viņa tēvs bija viesnīcnieks, arī landfogts (1771). Martī bijis ierēdnis (*Landschreiber*), tad sācis nodarboties ar tirdzniecību un pārcēlies uz Rīgu. Martī tirgojies ar nekustamo īpašumu, kokvilnu, linu un zīdu, galantēriju, luksa precēm (angļu fajansu un pulksteņiem, porcelānu, marmora izstrādājumiem) un garšvielām (vaniļļu, kakao), ātri kļuvis ļoti turīgs. Martī Rīgā piederēja divi dzīvojamie nami (Mūku ielā 9 iepretim Doma baznīcai; Kungu un Grēcinieku ielas stūrī), tāpat noliktava, no 1795. gada arī Hammera dārzs. Pēc Martī nāves visus Rīgas nekustamos un kustamos īpašumus pārdod izsolēs. Martī sarakstījis (1803) ar slaveno pedagogu Johanu Heinrihu Pestaloci (*Pestalozzi*, 1746–1827), jo vēlējis savus trīs audzēdēlus skolot Pestaloci iestādē Iverdonā. Martī nodarbojies ar filantropiju, nodibinājis (1807) labdarības fondu trūcīgu skolnieku atbalstam. Sk. *Sämtliche Briefe an Johann Heinrich Pestalozzi. Kritische Ausgabe*. Bd. 1: 1764–1804. Zürich: Verl. Neue Zürcher Zeitung, Berlin: de Gruyter, 2009. S. 650; Marti, In: *Historisches Lexikon der Schweiz*. URL: www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D21043.php

88 LNB, Rx/111.3.24, C. Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern, S. 37–41. Vēstulē 1793. gada maijā aprakstīta Martī personība.

89 Ķeizardārza apkārtnē pastaigājies arī Johans Gotfrīds Zeime.

90 Zeime 1795. gada vidū Rīgu atstāj. Pēc tam, kad Zeime 1795. gada augustā Varšavā bija saņēmis Grasa vēstuli ar pašportretu, viņš pateicībā atsūtīja Grasa veltījuma dzejoli *An Herrn Grass in Riga*. Savukārt Grass 1795. gada 1. septembrī bija veltījis Zeimem dzejojumu *An Seume*. Par Zeimes uzturēšanos Rīgā, par viņa un Grasa tikšanās, kopējo draugu loku un literārajiem kontaktiem detalizētas ziņas rodamas literatūrvēsturnieka Dirka Zangmeistera pētījumos, arī: Sangmeister, Dirk. *Seume und einige seiner Zeitgenossen. Beiträge zu Leben und Werk eines eigensinnigen Spätaufklärers*. Erfurt und Waltershausen: Ulenspiegel Verlag, 2010. S. 27–81. Turpat publicēts (ar komentāriem) Grasa dzejojums *An Seume* (S. 466–476).

91 Seume, Johann Gottfried. *Mein Sommer 1805*. Leipzig: J. Steinacker, 1806. S. 56.

“ir patīkams gara atspirdzinājums”⁹². Vēstulē Krauzem (1795) Grass pieminējis pastaigu gar upi kopā ar savu tēvoci Salomo Grasu (*Grass*, 1761–1818), kuras laikā tika spriests par Grasa nākotni: “Vienkārša dabas cilvēka spriedums man šķiet ļoti godājams. Viņš jūt tad, kad mēs rezonējam.”⁹³ Dabas cilvēka (*les naturels*, *Naturmensch*) pieminējums vēstulē un visus Grasa darbus caurstrāvojošā sensistīvā pasaules izjūta liecina, ka viņa personības kodolu veidoja Žana Žaka Ruso un Johana Gotfrīda Herdera uzskati par nesamākslotu, patiesu un ceļu dzīvi dabas vidū. Idealizētais dabas cilvēks ir pretstatā civilizācijas likumu iegrozītajam pilsoniskajam cilvēkam, kura dzīvesveids ir pretrunā ar dabu.

Divi 1792. gada vasarā tapuši Grasa darbi (akvareli un tušas mazgājumā) ļauj sajust gaismas un ūdens svaiguma piepildītas lauku ainavas pievilcību Otrajā Ķeizardārzā pie Sarkandaugavas (*Monumente* V, 80; VI, 108). Atpūtas vietas apskaidrotais miers bija pārņēmis Grasa draugu Vilpertu, kas vairākus gadus vēlāk rāmā augusta dienā bija vērojis klusumā, vakara saules gleznajā mirdzumā un tad – maigajā krēslā grimstošo ainavu no kādas Ķeizardārzā ierīkotās terases.⁹⁴

1792. gada vasarā Grass bija devies garā ceļojumā gar Daugavu, Krustpils virzienā. Varētu pieņemt, ka Grass vēlējies apciemot savu istabas biedru Grabi (*Grabe*, *Grabbe*) Krustpilī, kura tēvam tur bija īpašums. Krauze atcerējās, ka (1794. gada martā–aprīlī) arī Grasa istabas biedrs Grabe akvareli zīmējis Kokneses skatus, viņa darbs bijis patiesāks un dabai tuvāks nekā Karla⁹⁵. Grabe vairākkārt pieminēts Grasa vēstulēs māsām.⁹⁶ Domājams, ka Grabe ir vēstulē Krauzem 1794. gada 22. februārī pieminētais Grasa draugs **be*, kas lasījies priekšā, kamēr Grass zīmējis pie saules stara, kas spraucies caur kartona loga aizsegu un ziemeļu vējš dauzijies pie rūtīm.⁹⁷ Pēc 1792. gada vasaras ceļojuma *Monumente* krājumā nonākuši vairāki izcili ar Grasa autorību saistāmi Daugavas senlejas prospekti un apmeklēto vietu skati; no tiem viens ir Grasa oriģināldarbs “Vecas pilsdrupas⁹⁸ Aiviekstes upes krastā pie Bilstiņu muižas” akvareli (*Monumente* V, 54), savukārt trīs tušas mazgājumi – divi Bilstiņu muižas tuvumā atrodamo

92 *Angenehme Auftheiterung des Gemüts*. C. Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern, S. 8. Vēstule 1792. gada 1. un 2. jūlijā.

93 *Das Urtheil eines simplen natürlichen Menschen ist mir sehr ehrwürdig. Er fühlt, wo wir raisonnieren*. Auszüge aus den Briefen von Karl Graß an einen seiner ältesten Freunde in Livland [Johann Wilhelm Krause]. In: *Dörptische Beyträge für Freunde der Philosophie, Litteratur und Kunst*. Hrsg. von Karl. Morgenstern. Bd. 3. Dorpat: auf Kosten des Herausgebers; Leipzig: in Kommission bey P. G. Kummer, 1816. S. 154–155.

94 Wilpert, Jakob Friedrich. Tagebuch. 1798. LUAB R, Ms. 104/V, S.87.

95 *Grabbe hatte Kokenhusen gezeichnet in aquarell – Ihr Vortrag war genauer und naturtreuer als Carls; Wilhelms Erinnerungen IX, 166*. Vidzemes bruņniecības grāmatvedis Grabe no Kokneses pirmo reizi pieminēts Krauzes atmiņās 1793. gada jūnija beigās, sk. Wilhelms Erinnerungen IX/108.

96 LNB/Rx/111.3.24, C. Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern, S. 33 (1793. gada maijā); S. 73 (1793. gada 2. un 3. septembrī). Grass 1794. gada maijā rakstīta vēstulē stāsta, ka draugs Grabe taisās atstāt viņu kopīgo istabu, viņš gatavojas pārcelties un doties uz Krustpili, lai stātos Korfa dienestā (vēstule nr. 14, S. 122–123).

97 Auszüge aus den Briefen von Karl Graß an einen seiner ältesten Freunde in Livland. In: *Dörptische Beyträge für Freunde der Philosophie, Litteratur und Kunst*. Bd. 3. Dorpat: auf Kosten des Herausgebers; Leipzig: in Kommission bey P. G. Kummer, 1816. S. 142. Nedaudz vēlāk pieminēts Grasa viesis, kāds vecais ***e-*, varbūt Grabes tēvs, kam Grass iesaka braukt tālāk uz *+burg* (tātad *Kreuzburg*, Krustpili), sk. turpat, S. 145.

98 Domātas Krievciema (*Ruschendorp*, *Ruschendorf*) bīskapa vasaļa pils drupas netālu no Krustpils, mūsdienās nav saglabājušās.

27
1792

Vor dieser Zeichnung stellt sich ein Ausblick von Kreutzburg vor. In
 vorer Grund ist nicht in der Dama liegend. In der Ferne
 ist man in der Luft und das Schloss von Kreutzburg.

Johans Kristofs Broce. Skats uz Krustpili. Tušas mazgājums. 1792.
 Aussicht von Kreutzburg.
 Brotze: Monumente, Bd. V, 27. LUAB R

Kokneses pilsdrupu skati un Krustpils ebreju kapsētas skats – tapuši pēc Grasa skicēm (*Monumente V*, 68, 71, 100). Grass Kokneses pilsdrupas un to apkārtni bija atainojis vairāku attēlu sērijā, rādot Koknesi no dažādiem skatu punktiem. Monumentāls vēriens, miers un cēla vienkāršība piemīt Grasa Kokneses pilsdrupu prospektam, kas risināts lakoniskā monohromijā (*Monumente V*, 68). Kokneses pilsdrupu ainava gandrīz taustāmi ļauj sajust laika plūdumu. Citā Grasa zīmējumā Kokneses pilsdrupas skatāmas no Daugavas puses (*Monumente V*, 71). Redzams senais lielceļš no Rīgas uz Polocku, kas vijas gar Daugavas krastu. Pa lielceļu brauc divzirgu pajūgs, to gatavojas apsteigt jātnieks – ziņnesis. Broce paskaidrojis, ka kreisajā pusē kalnā atrodas Bilstiņu muiža, tā pakājē – krogs. Tālumā redzama mācītājmuiža.

1796. gadā, jau Šveicē sarakstītajā dzejolī “Pie Daugavas krasta” (*Am Dünaufer*, publicēts 1812) Grass apraksta atmiņā neizdzēšami ierakstītos iespaidus – ceļotāja pārdomas saulrieta laikā pie Daugavas spoguļgludās straumes. Tās ir skaistuma piepildīts brīdis, kad ceļinieku “apkampj zeme un debesis”⁹⁹, un acis pildās ar asarām: “Ak, daba! Ar tavu mūžīgo spēku / Viņš salīdzina savu klejojumu”¹⁰⁰.

Visai noteikti ar Grasa pirmautorību ir saistāmas vēl divas Kokneses apkārtnes ainavas akvarelī (*Monumente V*, 105; *Monumente VII*, 199¹⁰¹). Majestātiski rāmais Krustpils prospekts akvarelī (*Monumente V*, 32) valdzina ar plašuma un tāles izjūtu, kas raksturīga labākajām Grasa ainavām, tomēr Krustpils ainavas pirmautorība nav droši nosakāma. Prospekts veidots ar pārsteidzošu perspektīvas izjūtu, prasmīgi radot plašuma un tāles izjūtu izmēros nelielā akvarelī. Asimetriskā, jutīgi un profesionāli veidotā kompozīcija ar niansēti risinātajiem atmosfēras efektiem vedina domāt par Grasa rokrakstu, savukārt uzcītīgi, bet neveikli zīmētie koki priekšplānā raksturīgi Broces manierei. Krustpilī 1792. gadā bijis gan Grass, gan Broce; tāpat var pieņemt, ka Broci ietekmējušas Grasa darbu priekšromantisma noskaņas.

Kokneses un Krustpils ainavas raksturo zems horizonts, tāla perspektīva, atmosfēriskums, attēli nereti komponēti asimetriski. Veiksmīgi atrisinātie visai sarežģītie perspektīvas jautājumi prospektu zīmējumos, neparasti plašais redzes lauks dod iemeslu uzdot līdz šim nepētīto jautājumu par tehnisku un optisku ierīču izmantošanu zīmēšanā 18. gs. Vidzemē un Igaunijā¹⁰². Grass un Krauze

99 *Strom und Luft umarmen sich*. Grass, Karl. *Am Dünaufer*. In: *Livona. Ein historisch-poetisches Taschenbuch für die deutsch-russischen Ostseeprovinzen*. [Hrsg. von Gotthard Tieleman]. Riga-Dorpat: Friedrich Meinshausen, 1812. S. 200–203, hier S. 203.

100 *Natur! Mit deiner ew'gen Kraft / Vergleicht er seine Wanderschaft*. Turpat, S. 201.

101 Akvarelī “Koknese, Bilstiņu muiža. Kokneses drupas un Pērses kritums Daugavā” (*Monumente VII*, 199) Broce datējis ar 1796. gadu, kas liek apšaubīt saistību ar Grasu. Tomēr visai bieži Broces attēlu gadaskaitlis ir apzīmējis gadu, kad Broce kopējis attēlu, nevis oriģināla tapšanas laiku, sk. Taimiņa, Aija. J. W. Krauses Zeichnungen in der Akademischen Bibliothek der Universität Lettlands In: *Johann Wilhelm Krause 1757–1828: Katalog*. 4: Die Universität im Embach-Athen. Ed. Juhān Maiste. Tartu: Ülikool, 2016. S. 387.

102 Piemēram, zināms, ka E. F. Kerbera rīcībā 1800. gadā bijusi *camera obscura*, ar kuras palīdzību tapis Vinnu baznīcas skats. To aplicina Kerbera paraksts zem Brocem nosūtītās skices: Körber, E. Ph. *Die Wendausche St. Jacobi Kirche von der Morgen Seite*. nach der Camera obscura. 1800. Akvarelis. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA), 4038. f., 2. apr., 14. l., 188. lp. Broce nebija pilnībā pārrakstījis Kerbera piezīmi, kād šo attēlu pārzīmēja savam *Monumente* krājumam, sk. [Brotze J. Chr. nach Körber E. Ph.] *Die wendausche Kirche, St. Jacobi 1800*. Akvarelis. In: Brotze *Monumente IX*, 5.

apliecinājuši savu kompetenci un interesi par *camera obscura* un *camera clara*¹⁰³, Grass ir stāstījis arī par to, kā savu Šveices ceļojumu laikā (1790, 1796) viņš iepazinies ar veidu, kā Kloda jeb melno spoguļi (*Le miroir noir, miroir de Claude, Claude-Glas, der schwarze Spiegel*) ainavu zīmēšanai izmantojis Ludvigs Hess.¹⁰⁴ Savukārt Broce darbojies ar *laterna magica*, par ko liecina viņa vēstule dabaszinātniekam un vēstures pētniekam, Rīgas bāriņu tiesas grāmatvedim Jākobam Benjaminam Fišeram (*Fischer, 1731–1793*):

A propos. Jūs esat bijis tik labs un uzdāvinājis man savu *Laterna Magica*. Pa garajiem vakariem esmu centies to uzlabot, bet man trūkst stikls [lēca], un, lai cik es esmu mēģinājis, tad neviens tur neder. Varbūt Jūs varat atrast kādā savā kaktā stiklu un skārda cauruli. Ja tā ir, tad lūdzu tos, tad mana mašīna varētu būt pilnīgā kārtībā.¹⁰⁵

Par to, ka vairāki attēli Monumente sējumos varbūt tapuši un kopēti ar *camera obscura* vai demonstrēti ar *laterna magica* palīdzību, vedina domāt tas, ka visai daudziem monohromajiem tušas mazgājumiem (arī akvareļiem) ir izteikti tumšs priekšplāns un viegli, caurspīdīgi risināta tāla perspektīva, t. s. kulises, ko veido masīvi arhitektūras elementi (ēku fragmenti), koki, figūras. Ungerns-Šternbergs ar dabaszinātniekam un juristam piemītošu precizitāti 1796. gadā apliecināja savu kompetenci tehnikas jautājumos, kad pēc brauciena uz gleznaino Kārļu muižas apkārtni rosināja mērķtiecīgi domāt par Vidzemes ainavu fiksāciju grafikā:

Es nespēju neizteikt vēlmi, ka šīs brīnišķīgās vietas īpašnieka kungs varētu kādai prasmīgai rokai likt uzzīmēt katru jauko skatu, vienu pēc otra, un vēl labāk – likt tos gleznot dabiskās krāsās un pēc tam izgatavot iluminētas gravīras. Šo plānu viegli varētu veikt ar *camera obscura* palīdzību, un laikam apmaksāt tam nepieciešamos izdevumus. [...] Šim paraugam varētu sekot vēl vairāki citu skaistu Vidzemes

103 Wilhelms Erinnerungen IX/109; 1793. gada piezīmēs Krauze stāsta par viesošanās pie grāfa Fersena Vecsalacā/Alt-Salis un tur redzēto kolekciju.

104 Grass, K. G. Versuch über Ludwig Heß, den Künstler und seine Kunst. Handschr. 1800, 103 S., hier S. 22. ETH Zürich. Graphische Sammlung.

105 Grass melno spoguļi izmantoja 1796. gada septembrī Šveicē, Furkas kalnu pārejā, lai varētu tvert plašo kalnu skatu uz glečeru; spoguļi viņam bija iedevis landfogts un amatiergleznotājs Salomons Landolts (*Landolt, 1741–1818*) no Cīrihes, sk. Grass, K.G. Fragmente von Wanderungen in der Schweiz etc. Zürich: in Commission bey Heinrich Gessner, 1797. S. 85. *A propos. Sie sind so gütig gewesen, mir Ihren Laternam Magicam zu schenken. Bey jetzt angehenden langen Abenden habe ich sie zu beßern versucht, aber mir fehlt ein Glas und so viel ich dazu versucht habe, so paßt doch keine. Vielleicht finden Sie bey sich noch in einem Winckel eine blecherne Röhre und ein Glas. Wenn dieß ist so bitte ich darum, weil also denn meine Maschine könnte vollkommen gemacht werden. J. Chr. Brotze an Jakob Benjamin Fischer (1731–1793). Ohne Datum. Berlin, Staatsbibliothek Stiftung Preußischer Kulturbesitz, Nachlass Herder, Kapsel IV, 48.*

vietu (kuru mums nav trūkums) īpašnieki, tad beidzot varētu pēc citu zemju parauga laist klajā *Voyage pittoresque de la Livonie*, kas noteikti publikai patiks.¹⁰⁶

Iespējams, ka daudzu Vidzemes ainavu veiksmē slēpjas arī modernu tehnisku iespēju lietojumā.

Kopš 1793. gada maija (bet varbūt arī daudz agrāk) līdz 1795. gada Ziemassvētkiem bieža viesošanās Liepas muižā Dzērbenes tuvumā kļuva Grassam par būtiskāko emocionālas un intelektuālas atjaunotnes avotu. Liepas muižas īpašais pievilksanas spēks bija tās īpašniece, atraitne Ģertrūde Boije, dzimusi fon Dankvarte (*Boie, geb. von Dankwart*, 1749–1823)¹⁰⁷, kuras meitai Grass Rīgā bija mācītājs zīmēšanu. Viesmīlīgā un laipnā Boije prata ap sevi veidot radošu, labvēlīgu atmosfēru, pie mātes Boijes¹⁰⁸ Liepas muižā pulcējās 8, citreiz 10 brīvdomīgi literāti no t. s. *Ciānas praviešu bērnu (Sions Prophetenkinder)*¹⁰⁹ loka (lielākoties jauni, izglītoti mājskolotāji), arī Grass un Krauze. Viņi gan apsprieda Vidzemes smagos sociālos apstākļus, gan pavadīja laiku dziedot, dzejojot, ceļojot pa gleznaino apvidu. Krauzes atmiņas liecina par vairākiem kopīgiem Liepas muižas apmeklējumiem vai Grasa viesošanās Liepas muižā vienam (1793. gada maijā¹¹⁰, septembrī¹¹¹, novembrī¹¹², decembrī¹¹³, 1794. gada maijā¹¹⁴, 1795. gada Ziemassvētkos). Krauze un Grass 1793. gada maijā ar saules lēktu devās pirmajā kopīgajā braucienā ar drošku no Biriņiem uz Liepas muižu, pa ceļam apmeklējot Incienu, Straupi, Cēsis, Dzērbeni. Krauze atcerējās, ka šajā ceļojumā kļuvis par baznīcu, muižu, kalnu un mežu topogrāfu, tātad darbojies Biriņos pieredzēto Vidzemes atlanta sagatavošanas darbu ietelmē. Ceļojuma laikā ainavas zīmējis arī Grass. Liepas muižā abi draugi viesojās trīs dienas, par ko liecina vairāki Grasa un Krauzes zīmējumi.

Baronesei Boije Grass veltījis izjustu dzejoli “Ziemassvētku sveiciens” (*Weihnachtgruss*, sarakstīts Romā (1810), publicēts 1818)¹¹⁵, kurā Grass Boiji

106 *Ich konnte daher den Wunsch nicht bergen, daß der Herr Besitzer derselben, diese herrliche Gegend, von einer geschickten Hand, Stückweise, und nach jeder reizenden Aussicht hinzeichnen od. noch besser mit natürlichen Farben mahlen und nachher in illuminirte Kupfer, bringen lassen möchte. Dieser Plan würde vermittelst einer Camera obscura, leicht auszuführen seyn und die darauf verwandte Kosten sich vielleicht bezahlt machen. (...) Diesem Beispiel würden vielleicht mehrere Liefländische Besitzer solcher herrlichen Gegenden, an denen wir keinen Mangel haben, folgen, und so könnte endlich, nach dem Beyspiel anderer Länder, eine Voyage pittoresque de la Livonie, ans Licht treten, welche gewis auf den Beyfall des Publikums rechnen könnte.* Ungern-Sternberg, W. F. v. Bemerkungen über Naturkunde meines Vaterlandes: Reise nach Oeselshof im Jahre 1796, von 14. Juli an...]. LUAB R, Ms. 957, S. 58-59.

107 Boije Liepas muižu pārvaldīja no 1783. gada.

108 Tā Boiji saukuši visi viņai tuvie.

109 Krauzes ieteikums apzīmējums Liepas muižas domubiedram, ko atbalstījusi arī Boije, sk. Krause, J. W. Wilhelms *Erinnerungen IX/154*. Ar Ciānu (*Sion*) domāta Liepas muiža, sk. turpmāk.

110 Krause, J. W. Wilhelms *Erinnerungen IX/102*; Krause, J. W. *Etliche Lichtpunkte*, 1812, S. 9-10.

111 Krause, J. W. Wilhelms *Erinnerungen IX/137*.

112 Krause, J. W. Wilhelms *Erinnerungen IX/142-143*.

113 Krause, J. W. Wilhelms *Erinnerungen IX/92*.

114 Krause, J. W. Wilhelms *Erinnerungen IX/166*; LNB Rx/ 111.3.24, C. Grass. *Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern*, S. 129–141. Pēc viesošanās Liepas muižā (1794, maijā) tapušajā vēstulē raksturota baronese Boije, pieminētas pastaigas un vairāki izbraucieni muižas apkārtnē.

115 *Livona's Blumenkranz*. Hrsg. von G. Tielemann. Erstes Bändchen. Mit 5 Kupf. Riga und Dorpat: bei Friedr. Meinshausen, 1818. S. 176-178.

nosaucis par savu sargeņģeli. Citā dzejolī “Mātei Boijei Liepas muižā” (*An Mutter Boie in Lindenhof*, sarakstīts Romā (1808, jūlijs, publicēts 1812)¹¹⁶ viņš rakstīja: “Ja **Tevi** aizmirstu mana dziesma un mans paldies, tad no manas dzīves aizplūstu skaistākā dzīve.”¹¹⁷ *Cēlā māte Boije* kļuva par vienu no Grasam visnozīmīgākajiem cilvēkiem, kas piesaistīja gan kā harizmātiska personība, gan kā valdinoša sieviete. Pirmā tikšanās ar Boiji arī Krauzem bija atstājusi spilgtu iespaidu, viņa atmiņās (1784, septembris) antīkās pasaules matronai pielīdzinātā Boije aprakstīta kā “gara, Junonas izskata donna, kādreiz noteikti bijusi skaista”¹¹⁸, kuras “skatiens, tonis, valoda pārspēja visu [...]. Viņas būtne cildeni un mierīgi valdīja īpašs vienkāršības gars, ass, bet labvēlīgs [...]. Izteiksmīgākas acis kā Boije jeb “Donna Olympia” Vilhelms nebija redzējis”¹¹⁹. Grass vēstulēs māsām vairākkārt stāstījis par savām un Boijes uzticības pilnajām un atklātajām sarunām tikšanās reizēs Rīgā, Hammera dārzā 1793. gada maijā¹²⁰ un vēlāk – 1794. gada maija beigās Liepas muižā, pastaigājoties Mēness gaismā¹²¹. Noprotams, ka Grasam pret Boiji modušās patiesas simpātijas, mīlestība (platoniska?), ne tikai pateicība un godbijība. Jādomā, ka Grasa personībai bija raksturīga īpaša sensibilitāte, jutīgums, kas izpaudās ne tikai kā dabas skaistuma izjūta. Viņš spēja ātri iekvēloties idealizētā, nereti pat eksaltētā sajūsmā par draudzību, mīlestību, laipnību attiecībās ar garīgi tuviem cilvēkiem, arī vecākām sievietēm.

Pēc Liepas muižas apmeklējuma 1795. gada izskaņā Grasa dienasgramatā ierakstīti mazāk patētiski, bet patiesi vārdi, kas vēlākajos gados literāri idealizētās atmiņas ļauj skatīt piezemētāk, bet reizē dziļāk, dodot iespēju saprast Grasa mainīgo emociju pasauli:

Ar B.B. es šoreiz runāju maz vai gandrīz nemaz. Es pats nezīnu, kādēļ? – Vienmēr ir augstākais baudas punkts, kad tas sasniegts, tad esam savu daļu dabūjuši, tad nāk cits, un katrs riņķo pa savu apli. Pamatā man tomēr pietrūkst jūtu sasaistes: mana došana un viņas saņemšana nav līdzvērtīgas. Man tā bija pārplūstoša sirds, viņai iedziļināšanās manās interesēs. – Es tagad esmu pārlicieku sirds cilvēks, un viņa ir par daudz prāta sieviete. [...] Tomēr šī vieta man vienmēr paliks svēta. Šeit es pirmo reizi guvu mieru; šeit attālinājos no laicīgā.

116 Grass, Karl. An Mutter Boie in Lindenhof. In: *Livona. Ein historisch-poetisches Taschenbuch für die deutsch-russischen Ostseeprovinzen*. [Hrsg. von Gotthard Tielemann]. Riga-Dorpat: Friedrich Meinshausen, 1812. S. 7-8, hier S. 7.

117 Vergäße **Dich** mein Lied, mein Dank / Dann floh von mir des Lebens schön'eres Leben; Grass, Karl. An Mutter Boie in Lindenhof. In: *Livona*, S. 7.

118 Krause, J.W. Wilhelms Erinnerungen VII/189. Krauze pirmo reizi sastapa baronesi Boiji 1784. gada septembrī Cēsis
119 *Ein eigner Geist des Einfachen, scharf aber gütig Bezeichnenden waltete mit Würde und Ruhe in ihrem ganzen Wesen. (...) Ein redenderes Auge sahe Wilhelm nie.* Turpat.

120 LNB, Rx/111.3.24, C. Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern, S. 45-46.

121 LNB, Rx/111.3.24, C. Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern, S.130-141. Vēstule (nr.16) rakstīta 1794. gada maija beigās. Boije pastaigu laikā Grasam atklāti stāstījis par savu visai neveiksmīgo laulību, vīra greisirdību un neuzticību (S. 138).

Šeit mana dvēsele izjuta skaistākos draudzības, dabas baudījuma brīžus, dvēseles morālo spēku augsmi. Te es esmu milējis, te patiesi priecājies.¹²²

Grass dzejolī *An Mutter Boie in Lindenhof* (1812) pieminējis vairākas zīmīgas vietas Liepas muižā¹²³ un tās apkārtnē; viņam joprojām nekas nebija zudis no atmiņas: “Un visas svētīgās dienas atgriežas /ar tīrāku, augstāku debess spozmi.”¹²⁴ Broces *Monumente* sējumos nonākusi virkne ar Grasa autorību saistāmu Liepas muižas un tās apkārtnes skatu, kuru atribūcija pamatojama arī avotpētnieciski. Liepas muiža (*Monumente* V, 149, 150), Velna ceplis jeb Ellītes avots tās tuvumā (*Monumente* V, 160), talkas skats (*Monumente* VI, 61) un Baižu mājas (*Monumente* V, 155) Liepas muižas apkārtnē, Amatas senleja pie Kārļiem (*Monumente* VI, 30) un ceļš uz Līgatnes klintīm (*Monumente* V, 15)¹²⁵, Saukuma leja un Starpas leja¹²⁶ ir ar Liepas muižā laimīgi pavadīto laiku saistītas atmiņas vietas, par kurām vēstīts dzejā, vēstulēs, dienasgrāmatās. “Skats uz Amatas ieleju pie Kārļu muižas” (*Monumente* VI, 150) ir viens no Grasa skaistākajiem un mākslinieciski vērtīgākajiem Vidzemes dabasskatiem, kas saglabāties vienīgi Broces pārzīmējumā. Grass 1792.–1796. gadā vairākkārt bija apmeklējis grāfam Karlam Frīdriham fon Zīversam (*Sievers*, 1761–1823) piederošo Kārļu muižu¹²⁷, arī kopā ar virsmācītāju Zontāgu un ārstu Štofrēģenu. Gleznainā un labiekārtotā Amatas apkārtnē tolaik bija īpaši iecienīta ceļotāju vidū kā atpūtas vieta un iemantojusi tēlaino Vidzemes Šveices apzīmējumu pat agrāk kā Gaujas senleja pie Siguldas un Turaidas. Bieži labāko aprindu ceļotājiem bija daiļrunīgi pavadoņi no zemnieku vidus, kas labi pazina apkārtni; latvietis pavadonis redzams akvareļa kreisajā malā. Vidzemes landrātu Vilhelmu Frīdrihu Ungernu-Šternbergu (*Ungern-Sternberg*, 1752–1832) skats no augstā Amatas krasta uz ieleju tālumā bija tik ļoti iespaidojis, ka viņš to apraksta (1796) kā Elizeju, apburto zemi, “te šķita, ka dzīvo feju pasaulē vai vismaz neparasta teātra skaistās dekorācijās, kur vienu nomaina cita,

122 Mit der B.B. [Baronin Boye] hab ich diesmal wenig oder fast nicht gesprochen. Ich weiss selber nicht woher? - Es giebt immer einen höchsten Punkt des Genußes: wenn der erreicht ist, so haben wir unser Theil empfangen so tritt ein anderer auf und jeder läuft so seinen Zirkel. - Hauptsächlich aber hindert mich an der Mittheilung das Gefühl: mein Hingeben und ihr Entgegennehmen würde nicht gleich seyn. Bey mir wär es Herzenergiessung, bei ihr hinein Versetzung in meine Interesse. - Ich bin jetzt zu sehr ein Herzens Mensch, und sie ist zu sehr Verstandes Frau. [...] Aber heilig wird mir dieser Ort immer bleiben. Hier empfand ich zuerst Ruhe; hier war ich aus der Welt genommen. Hier fühlte meine Seele die schönsten Momente der Freundschaft, des Naturgenusses, der Erhebung der moralischen Kraft der Seele. Hier hab ich geliebt, hier mich wahrhaft gefreut. Sk. Staatsarchiv Bern: FA Hallwyl A 313, S. [37]. Ieraksts 1795. 30. XII.

123 Dzejoļa tekstā un paskaidrojumos pieminēti Liepas muižas brāļu ozoli, svētā liepa, Svētās akas upuravots netālu no Liepas muižas dzīvojamās ēkas, Līgatnes apkārtnes smilšakmens klintis, gleznainais skats uz Amatas ieleju pie Kārļiem, sk. Grass, Karl. *An Mutter Boie in Lindenhof*. In: *Livona*, S. 7–8.

124 Und alle sel' gen Tage kehren wieder / Mit reinere'm, höhere'm Himmelsglanz; Grass, Karl. *An Mutter Boie in Lindenhof*. In: *Livona*, S. 8.

125 Ceļš pie Līgatnes un klejotumi Līgatnes apkārtnē pieminēti 1794. gada maijā rakstītā vēstulē māsām, sk. LNB, Rx/111.3.24, C. Grass. *Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern*, S. 130, 137.

126 Abas vietas pieminētas 1794. gada maija vēstulē māsām, sk. LNB, Rx/111.3.24, C. Grass. *Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern*, S. 130.

127 Kārļi pieminēti 1794. gadā rakstītā vēstulē māsām, sk. LNB, Rx/111.3.24, C. Grass. *Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern*, S. 201.

vēl labāka”¹²⁸. Landrāts uzskatīja, ka šis ir skaistākais apvidus, ko viņš savā dzīvē un ceļojumos bija redzējis, tas patiesi pielīdzināms skaistākajām Šveices vietām, jo īpaši Monblānam.¹²⁹ Krauzes rokrakstā *Daži gaiši brīži* pieminēts kāds viņa izbrauciens uz Kārļiem, kurā tam pievienojās Grasa jaunā un simpātiskā tante Jūlija Šteingetere:

Kā ar eņģeļu vieglumu apveltīti, Dieva bērni spurdza kalnup-lejup. Pagātne un nākotne bija ietērpusies tagadnes rožu plīvuros. Klinšu kalni, gravas un avoti, grotas un tām pārklājušās sūnu segas pieņēma aplaimotos, un strauta burbuļošana skaistajā ielejā savienoja gavilējošās balsis apgarotā harmonijā. Viss miesīgais zuda – tas bija debesu mirklis, vārdiem neizsakāms, pāri visam. [...] Kraujā pie burbuļojoša strauta vakara sārtums apspīdēja kādas klints pieri. Vilhelms metās augšup, pacēla pie sevis Jūliju. Viņš šūpojās kā putns koka zaros, kas slīga no klintsmalas pāri dziļumiem. Arī Jūlija sasniedza šo nepieejamo vietu. Vilhelms iegriezta klintī Kārļa, Jūlijas un savu vārdu. [...] Vilhelms viņu nocēla, un Jūlija kā brāzmā ar pirmo skūpstu ieslīdēja viņa skāvienos.¹³⁰

Savukārt akvarelī “Skats pie Liepas muižas Cēsu apriņķī” 1793 (*Monumente V*, 150) un “Liepas muižas vecās kapsētas” skatā (*Monumente V*, 149) redzami ozoli ir Grasa apdzējotā vietu, kur tiks saglabāta Boijes piemiņa; senā kapliča¹³¹ reiz kļūs par Boijes kapenēm: “un kad reiz Tavs kaps būs Atdusas zemē, kur brāļu ozoli aug, tad kā svēta zīme stumbram piekļausies kāds vainags, ko cilvēku rokas nav vijušas”¹³².

Krauzem un Grasm kopīgo emocionālo, pat eksaltēto pasaules skatījumu savijumā ar reliģiozu entuziasmu apliecina arī abu draugu praktizētā atsevišķu tiem īpaši mīļu Vidzemes vietu pārsaukšana, visbiežāk izmantojot Bībelē minētus Svētās zemes Izraēlas vietvārdus. Tā Liepas muiža (vācu *Lindenhof*) kā abu sarakstē, tā Krauzes vēlāk rakstītajās atmiņās (1828) un manuskriptā *Etliche Lichtpunkte des Lebens* (1812) kļūst par Ciānu (vācu *Sion*)¹³³, Alūksnes (vācu *Marienburg*,

128 *Man glaubte in einer Feenwelt zu leben, oder wenigstens auf einem ungeheuren Theater, eine herrliche Dekoration mit einer noch bessern, wechseln zu sehend; Ungern-Sternberg, Wilhelm Friedrich von. Bemerkungen über Naturkunde meines Vaterlandes: Reise nach Oeselshof im Jahre 1796, von 14. Juli an...* LUAB R, Ms. 957, S. 45.

129 *...beurtheilt, ist diese Gegend eine der reizendsten und schönsten, die ich in meinem Leben und selbst auf meinen Reißen gesehen.* Ungern-Sternberg, Wilhelm Friedrich von. Bemerkungen über Naturkunde meines Vaterlandes: Reise nach Oeselshof im Jahre 1796, von 14. Juli an... LUAB R, Ms. 957, S. 55. Sk. arī Taimiņa, A. *Voyage pittoresque jeb gleznains ceļojums uz Kārļiem pie Amatas. Iespiedgrafika*, 2004, Nr. 3, 4.-8., [10.] lpp.: il.

130 Krause, J. W. *Etliche Lichtpunkte meines Lebens*, 1812. LUAB R, Ms. 370, S. 25-26.

131 Broce paskaidrojis, ka akmeņi ir senās kapsētas kādreizējā mūra paliekas, starp diviem ozoliem atrodas Hāgemeisteru dzimtas kapliča, kas tagad (1793) ir aizmūrēta. Tālumā ir jaunā, ar mūri apjotā kapsēta, un tajā – maza kapliča, sk. Brotze *Monumente V*, 150. Te pieminētais un Krauzes zīmējumā attēlotais Kārlis ir Jūlijas dēls Karls Gotlībs Šteingeters (1791–1860).

132 *und wann sich einst Dein Grab erhebt/wo stehn des Ruhelandes Bruder-Eichen/Dann knüpft sich an den Stamm zum heiligen Zeichen/ Ein Kranz, den Menschenhand nicht webt.* Grass, Karl. An Mutter Boie in Lindenhof. In: *Livona*, S. 7.

133 Krause, J. W. *Wilhelms Erinnerungen IX/101*, 154; Krause, J. W. *Tagebuch. 1795*. LUAB R, Ms. 765, S. 2; Krause, J. W. *Etliche Lichtpunkte des Lebens...* 1812. LUAB R, Ms. 370, S. 11, 20, 21, 19, 34, 35; LUAB R, Ms. 764/1 (Krause, J. W. Brief an K. G. Grass, Kolzen, den 27.–29. Merz 1794), S. 1.

Johans Vilhelms Krauze.
 Jūlija, Karls un Vilhelms pie Kārļu klintīm.
 1796. gada 16. jūnijā. Sēpija. 1812.
*Julie, Carl und Wilhelm am Felsen in
 Carlsruhe. Den 16ten Junius 1796.*
 Krause: *Etliche Lichtpunkte.*
 LUAB R, Ms. 370, S. 24

Johans Vilhelms Krauze.
 Pārsteigums. 1796. gada 23. jūlijā.
Überraschung. Den 23ten Julius 1796.
 Sēpija. 1812. Krause: *Etliche Lichtpunkte.*
 LUAB R, Ms. 370, S. 32

Marjenburg) kalnainā apkārtnē – par Gileada kalniem (vācu *Gebirgen Gileads*)¹³⁴, Rīga – par bībelisko Danu (vācu *Dan*)¹³⁵, Dzērbene (vācu *Serben*) – par *Bersaba*¹³⁶, Cēsis (vācu *Wenden*) – par *Veneta*¹³⁷, Āraiši (vācu *Arrasch*) – par *Arra*¹³⁸; par Hebronu (*Hebron*)¹³⁹ nodēvēta, domājams, Vidzeme (vācu *Livland*). Protams, vēlāku laiku pētniekiem tas ikreiz rada intrigu. Abu draugu jūsmīgā retorika ir sakņota tiem labi zināmajos Bībeles tekstos. Jāatceras, ka abi jaunie mākslinieki bija sākotnēji studējuši teoloģiju un jaunības degsmē paši sevi pielīdzināja Kristus mācekļiem, kam *sirdis dega* pasaules dievišķo likumsakarību atklāsmē, dodami sev kopīgu segvārdu *Emausas mācekļi* (vācu *Emaus Jünger*)¹⁴⁰ un ik pa brīdim atgādinot "Kungs, paliec ar mums, jo vakars jau tuvojas" (vācu *bleibt bey uns, denn der Tag hat sich geneigt*)¹⁴¹. Nojaušams, ka hiperemocionālais pasaules skatījums un ikdienas norišu ritualizēšana vairāk raksturo Johana Vilhelma Krauzes personu. Krauzes sēpījā "Emausas mācekļi Cīanā" (1812)¹⁴² redzami abi sirdsdraugi, Krauze ar Grasu, sadevušies rokās, stāvot krustcelēs pie versts staba, – viņi 1793. gada maijā kājām dodas no Grasa mājām Dzērbenē uz Liepas muižu viesos pie baroneses Boijes. Krauze vēlāk atcerējās, ka pirmā par *Emausas mācekļiem* bija runājusi tieši Boije, kas 1793. gada maijā, saņemot viesus, ar sirdssiltumu citējusi minēto Bībeles pantu.¹⁴³

Grasa un Krauzes gleznainie ceļojumi Vidzemē nebija iedomājami bez Gaujas senlejas apmeklējumiem. Krauzes dienasgrāmata liecina, ka Siguldā, Turaidā, Krimuldā Grass un Krauze bijuši vairākas reizes, gan abi kopā, gan atsevišķi vai ar citiem ceļabiedriem (Siguldā un Krimuldā 1794. gada maijā¹⁴⁴, augustā¹⁴⁵; Siguldā un Turaidā 1795. gada septembrī¹⁴⁶). Šķiet, ka Grass apzināti izvēlas apmeklēt un attēlot tās Vidzemes vietas, kam piemīt kas iemīļotajai Šveicei radniecīgs – proti, plašums, tāle. Dabas skaistuma pārdzīvojums Gaujas senlejā

134 Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen VIII/128, LUAB R, Ms. 370, S. 9, 26, 33; LUAB R, Ms. 764/1, S. 1; LUAB R, Ms. 764/1 (Krause, J. W. Brief an K. G. Grass, Kolzen, den 27.–29. Merz 1794), S. 1.

135 LUAB R, Ms. 370, S. 9, 13, 33. Acīmredzot, pamatā norāde uz Rīgu, kas atrodas Daugavas (vācu *Düna*) krastos. Vietvārds *Dan* saistāms ar Bībeles ģeogrāfiju, tā ir Dana cilts apdzīvota teritorija Izraēlas ziemeļdaļā, pie jūras.

136 LUAB R, Ms. 370, S.13,14, 18. Jaunradītais vietvārds *Bersaba* norāda uz Beršebas, tagad Beerševas (angļu *Beersheba, Be'er Sheva*) pilsētu Izraēlas dienvidos. Bībeles izteikums "No Dana līdz Beršebai" norāda uz to, ka domāta visa Izraēla, proti, teritorija no ziemeļiem līdz dienvidiem. Krauzes un Grasa sarakstē tātad – visa Vidzeme, tāls ceļojums cauri visai zemei.

137 LUAB R, Ms. 370, S.10, 25. *Veneta* no *Repubblica Veneta* (latīņu) – Venēcijas republika.

138 LUAB R, Ms. 370, S. 25.

139 LUAB R, Ms. 370, S. 13, 18, 19, 28; Ms. 764/1, S. 1. Bībeles ģeogrāfijā apsolītā zeme – Hebrona ir Kanānas zemes galvaspilsēta, Hebronas province un pilsēta atradās Jūdejā. Krauze lieto Bībeles jēdzienus un citātos: *unter freyem Himmel von Hebron; Freudigkeit des Herzens wie Morgenröthe von Hebron; Myrrthenfeste in Hebron* (runājot par Salomo Grasa laulībām Lindes muižā, 1796. 11.VI.). Rītausma Hebronā.

140 Krause, J. W. *Etlche Lichtpunkte des Lebens...* 1812. Ms. 370, S. 11. Jaunā Derība vēsta, ka augšāmcelšanās dienas vakarā ceļā uz Emausu divi mācekļi sastopas ar Kristu, mācekļi to vēl neatpazīst, bet lūdz Kristu palikt ar viņiem līdz vakaram. Kristus ar tiem runā, atklāj Rakstus, un tie jūt, kā viņu *sirdis dega un viņu acis atveras*; sk. JD, Lukas 24, 13–35.

141 Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/101.

142 Krause, J. W. *Emaus-Jünger auf Sion*. 1794 oder 1793. May. Sepia. 1812. LUAB R, Ms. 370, S.11.

143 Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/101, 154.

144 Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/166. Grass vēstulē Krauzem rakstījis par savu braucienu kopā ar K. G. Zontāgu, viņi bijuši Siguldā, Cēsis, Kārļos. Pa to laiku Krauze apmeklēja Krimuldū.

145 Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/174–176.

146 *Ibid*, 220.

Johans Vilhelms Krauze.
Emausas mācekļi Ciānā. 1794. vai
1793. gada maijs. Sēpija. 1812. *Emmaus
Jünger auf Sion. 1794.* Krause: *Etliche
Lichtpunkte.* LUAB R, Ms. 370, S. 11

bija tik iespaidīgs, ka Krauze un Grass 1794. gada pavasarī bija iecerējuši uzsākt kopīgu laivu braucienu pa Gauju no Valmieras līdz Inčukalnam, lai zīmētu visus lieliskos skatus, tostarp Krimuldu¹⁴⁷, un Krauze jau februārī vēstulēs sazinājās ar Grasu par to, kādu pārtiku, veļu, apģērbus un citas lietas būtu nepieciešams likt laivās. Noprotams, ka laivu ceļojums nenotika, tomēr to aizstāja īsāki izbraucieni un pastaigas pa skaistajām vietām, par ko liecina izjustu un mākslinieciski augstvērtīgu Grasa un Krauzes akvareļu un tušas mazgājumu virknes gan *Monumente* sējumos, gan Tartu Universitātes bibliotēkas krājumos. Ar Grasa autorību visticamāk saistāmi vairāki 1794. gadā tapuši skati Krimuldā (*Monumente* VI, 59, 63), divi Turaidas Gūtmaņa alas skati (*Monumente* VI, 133, 146). 1794. gada maijā – jūnijā Grass bija Siguldas pilsdrupās kopā ar kādiem *Praviēšu bērniem* (mājskolotājiem Beku un Leisu)¹⁴⁸. Iespējams, ka Grasu sajūsminājušās Siguldas pilsdrupas un skati no Siguldas puses uz Gaujas ieleju ir kļuvuši par Grasa ietekmē tapušu Broces attēlu pirmavotiem (*Monumente* VI, 62, 131, 147, 151, 152). Tā liek domāt ainavu neparasti gleznainā, mākslinieciski brīvā interpretācija.

147 Ibid, 166.

148 Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/166.

Krauzes piezīmēs neierasti izvērsti atstāstīts cits atmiņā saglabājies notikums: 1794. gada augustā viņš pēc Grasa uzaicinājuma bija devies braucienā uz Turaidu, lai satiktos ar Grasu, kurš kopā ar Zontāgu, Štofrēģenu un viņu sievām bija nodomājis apmeklēt Turaidu un Siguldu.¹⁴⁹ Tomēr brauciens neizvērtās tik jauks, kā bija iecerēts. Saule mijusies ar lietu, mālainie ceļi bija izmirkuši un neizbrienami. Pie Turaidas baznīcas, lejā gravā, Krauze vispirms ieraudzījis rīdzinieku pulciņu, kas, mīcoties pa māliem, devušies augšup. Tad Krauze sameklējis tālāk gravā atpalikušo Grasu, kurš bija pārguris un atslīdzis zemē drudža lēkmē. Satikšanās prieks to uzmundrinājis, taču drīz viņš atkal sanīka. Grass prasīja ūdeni, Krauze nokāpa lejā gravā, kur līdzās ceļam čaloja avoti, atrada lieliski plūstošu ūdeni un uznesa to cepurē (viņš piebilst, ka uzkāpt augšā pa mālaino kalnu, iekrampējoties ūdens piepildītajā cepurē, vajadzējis prast). Grasu tas

īsteni atspirdzināja, ar neparastu dvēseles maigumu viņš sacīja: *Paliec pie mums, jo vakars tuvojas* utt. un atslīga zālē. – Viņi sēdēja tikai kādas 5 minūtes. – Karls pastiepa rokas pret debesīm: šeit es vēlētos dusēt – un saviļņots lūkojās cauri ozolu un ošu lapotnēm – tikai mitrums gāja drēbēm cauri. Ar pūlēm viņi sasniedza baznīcu.¹⁵⁰

Viņi kopā pavadīja vēl pāris dienas; nākošajā dienā pēc Grasa vēlmes ar pajūgu aizbauca uz Krauzem labi zināmo Pēterupi (*Peterscapelle*, tagad Saulkrastos), ko Grass vēl nebija redzējis,

lai varētu patiesi atveidot skaisti iekrāsojušos ainavu, nākamajā rītā abi draugi izbrauca, un – formu, krāsu, gaismu, ēnu, caurspīdīguma, toņu pāreju utt. dēļ – patiesi lēnām. Ilgi neaizkavējoties, Vilhelms veda savu draugu uz visām skaistajām vietām, kas tam ļoti labi patika – tie visas zīmēja [...] Karlu bieži pārņēma brīvības, miera un dabas baudījuma jūtas, mākslas mīlestība un bezrūpība.¹⁵¹

Tomēr Grasa drudzis turpinājās un pieņēmas spēkā, Krauzem citā dienā nācās viņu vest uz Rīgu. Grass, ārsta Štofrēģena aprūpēts, slimoja vēl četras nedēļas.¹⁵²

149 Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/175–176.

150 *es erquickte ihn unendl[ich] – mit ungewöhl[icher] Weichheit der Seele sprach er das: Bleib bey uns, denn es will Abend werden pp und warf sich aufs grasigte Ufer – Zwar saßen sie nur 5. Minuten – Carl strekte die Hände gegen d[en] Himmel: hier mögte ich schlafen – und wie entzückt blikte er durch die hoch herüber wehenden Laubgewölbe der Eichen und Eschen – allein die Feuchtigkeit drang durch die Kleider. Mit Mühe erreichten sie die Kirche.* Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/176.

151 *Um die schön gefärbte Landschaft recht zu fassen führen die Freunde am folgenden Morgen spät aus, und – der Formen, Farben, Lichte, Schatten, Durchsichten – Gradui[ru]ng der Töne pp wegen, recht langsam. Ohne langen Aufenthalt führte Wilhelm seinen Freund auf alle schönen Punkte, die ihm sehr wohl gefielen – sie zeichneten sie alle[...] Carl übermannte manchmal das Gefühl der Freyheit, der Ruhe und Naturfeyer – der Kunstliebe und Sorgenlosigkeit.* Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX, 177.

152 Slimības un atveseļošanās aprakstu sk. 1794. gada 27. septembrī rakstītajā vēstulē māsām; LNB Rx/ 111.3.24, C. Grass. *Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern*, S. 180–184.

Siguldā un Turaidā Grass atgriezās 1795. gada septembrī, lai kopā ar Krauzi priecātos par rudens krāsu bagātību, tas bija lielisks atpūtas ceļojums. Krauze atmiņās rakstīja, ka “Grass ieradās bezrūpīgs un pieprasīja, lai viņš [Krauze] to dažas dienas pavada Siguldas un Turaidas klejotumā”¹⁵³. Grass ar Krauzi ieradās Turaidā, citi domātie ceļabiedri nebija atbraukuši,

tāpēc viņi varēja klejot un izvēlēties vietas zīmēšanai. Pajūgs veda ēdienu kurvi; kamēr zirgi barojās, viņi pusdienoja skaistās terases stūrī, no kurienes izcili gleznaini aplūkojama Siguldas ieleja. [...] Visu dienu viņi darbojās tikai Turaidā – savu dienas darbu viņi noslēdza Gūtmaņa alā – un ar gandarītu dvēseli pārnakšņoja tuvējā zemnieku sētā.¹⁵⁴

Nākamās dienas pēcpusdienu viņi pavadīja Siguldā, “lai vairāk izložnātu visas drupas un gravas, nekā zīmētu”¹⁵⁵.

Grasa 1793.–1794. gada Vidzemes ceļojumu ģeogrāfiju papildina vēstulēs māsām pieminētās vietas: pēc drauga, grāfa Pētera Reinholda fon Zīversa (*Sivers*, 1760–1835) ielūguma¹⁵⁶ apmeklēja viņam piederošā Heimtali (*Heimtali*, *Heimthal*)¹⁵⁷ muiža Igaunijā, Vilandes tuvumā, no turienes atgriežoties – Valmierā¹⁵⁸, citgad – Jelgavā¹⁵⁹, tomēr vizuālu apliecinājumu šiem braucieniem nav.

Konceptuāli interesants jautājums ir daudzu Grasa (tāpat kā Krauzes, Broces u.c.) zīmējumu monohromais (tātad iespiedgrafikas un reproducējošās grafikas tehnikām raksturīgais) risinājums, savām ainavām izvēloties tušas mazgājuma, sēpijas tehnikas. Arī Gaujas ielejas gleznaino iespaidu interpretācija Grasa, Krauzes un Broces zīmējumos dod iesmeslu runāt par ainavu kolorītu un attēlu monohromijas jautājumiem. Grasu un Krauzi patiesi sajūsmināja dabas krāsu daudzveidība¹⁶⁰, jo īpaši Grasu, kas neatlaidīgi studējis toņu bagātību un gaismas efektus koku lapotnēs. Daudziem Grasa zīmējumiem raksturīga īpaša interese par gaismēnu un apjomu spēli koku lapotnēs:

153 Grass erschien unvermuthet und forderte ihn auf, etliche Tage in *Treiden* und *Segewold* Schluchtwanderung zu begleiten. Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/220.

154 Desto freyer konnten sie wandern und sich die Standorte zum Zeichnen wählen. der Kutsch[e]r brachte den Speisekorb – sie tafelten während die Pferde futterten, auf der Ecke der schönsten *Terrasse*, wo man das Thal von *Segewold* äußerst malerisch übersieht. (...) Der ganze Tag beschäftigte sie mit *Tr[e]iden* allein – sie beschloßen das Tagewerck in der *Gudmannshöhle* – und übernachteten seelenvergnügt in dem nahen *Bauergesinde*. Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/220.

155 mehr im Durchsteigen aller *Ruinen* und *Schluchten* als Zeich[ne]n. Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/220.

156 Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/109. Mākslas cienītājs Zīvers ar Grasu satikās Rīgā (1793. gada jūnijā) un ielūdza viņu viesos.

157 LNB, Rx/111.3.24, C. Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern, S. 54, pieminēta 1793. gada augusta vēstulē.

158 LNB, Rx/111.3.24, C. Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern, S. 54. Valmierā viņš bija 1793. gada augustā, tur pārnakšņojis; vēstule māsai Šarlotei rakstīta 1793. gada 19. augustā.

159 LNB, Rx/111.3.24, C. Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern, S.113. Vēstule rakstīta 1794. gada 5. martā, Jelgavā Grass pavadījis 3 dienas, tad atgriezies Rīgā.

160 Piem., Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/176, 220.

Johans Vilhelms Krauze. Skats Gaujas ielejā. 1795. gada 2. jūlijā.
 Prospect im Thale der Aa, den 2.ten Jul. 1795. Sēpija.
 Brotze: Monumente, Bd. VI, 110. LUAB R

“Stundām ilgi var darboties ar pieticīgāko koku un krūmu, ja apdomā visas pārvērtības, ko tas īsā brīdī piedzīvojis, un kopējais skats, skaidrās debesis un smaidošā zeme, dvēseli ceļ augšup kā uz spārniem.”¹⁶¹ Tielemanis rakstīja (1818), ka jau “nelielie kājāmgājieni Vācijā [tātad 1786–1789] viņā izveidoja dabas un mākslas izpratni: skaistas formas un koku grupas spēja viņu ar savu zīmēšanas mapi piesaistīt stundām ilgi”¹⁶².

Tomēr šķiet, ka mākslinieku izvēli visai sistemātiski atteikties no ainavu glezniecībai raksturīgās krāsainības jeb raibuma par labu monohromajiem, bet niansētajiem melni-pelēki-brūnajiem toņiem un gaismēnu pretstatiem (*Clairobcurzeichnung* vācu; *Clair-obscur* franču, *chiaroscuro* itāļu) arī pabeigtajos darbos drīzāk motivējusi interese par tādējādi labāk realizējamo tonāli delikāto vai dramatisko gaismēnu spēles efektu, telpiskuma ilūziju, gleznieciskuma

161 *Der geringste Baum und Strauch kann einen stundenlang beschäftigen wenn man sich alle die Veränderung denkt die er in kurzem erfuhr und der Anblick des Ganzen, des heitern Himmels und der lachenden Erde, hebt die Seele wie auf Flügeln empor* LNB, Rx/111.3.24, C. Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern, S. 33. Vēstule rakstīta 1793. gada maijā.

162 *Seine kleinern Fußreisen in Deutschland unterhielten in ihm den Natur- und Kunstsinne: schöne Formen und Gruppen von Bäumen konnten ihn oft Stunden weit mit seinem Portefeuille zu sich hinlocken;* [Tielemann, Gotthard Tobias]. Karl Gotthard Graß. Eine biographische Skizze. Nebst einigen Briefen von ihm an seine Freunde in Livland geschrieben. In: *Livona's Blumenkränz*. Herausgegeben von G. Tielemann. Erstes Bändchen. Mit 5 Kupfern Riga und Dorpat: bei Friedr. Meinshausen, 1818. S. 179–246, hier S. 184.

(*pittoresque*) noskaņu, abstrahēšanos no otršķirīgām detaļām, ko veiksmīgi izdodas panākt toņu pārejām bagātajā tušas mazgājuma (proti, otas zīmējuma) tehnikā. Šie aspekti bija aktuāli daudziem 18. gs. māksliniekiem, arī Grasam labi zināmajā Šveicē un Saksijā, Drēzdenē, kur monohromas vedutas tradīciju izkopa Adrians Cings (*Zingg*, 1734–1816)¹⁶³. Tāpat 18. gs. 70. gadu Drēzdenes aktualitāte (par ko Broce varēja zināt) bija Jākoba Krescenta Zeidelmana (*Seydelmann*, 1750–1829) ainavas sēpijas tehnikā, t. s. Zeidelmana manierē (*Seydelmannsche Manier*)¹⁶⁴. Lai gan tikai retumis izdodas gūt pierādījumus tam, ka izvēle par labu monohromijai ir bijusi mērķtiecīga, tomēr vienā gadījumā apliecinājums šādai praksei glabājas Broces kolekcijā. Proti, Broces *Monumente* atrodama viena no nedaudzajām Broces sēpijām – 1792. gadā zīmēts tonāli niansēts Krustpils (vācu *Kreutzburg*) pils skats¹⁶⁵, kas patiesi rosina pārdomas Gilpina un Vinkelmanā garā gan par gleznniecisko skaistumu, gan par cildenu vienkāršību un klusu cēlumu (*Edle Einfalt und stille Größe*)¹⁶⁶; savukārt Broces *in situ* tapusi krāsainā kīce¹⁶⁷, ko viņš bija uzdāvinājis Vinnu (*Vönnu/Wendau, Tartumaa*) mācītājam Eduardam Filipam Kerberam (*Eduard Philipp Körber*, 1770–1850), valdzina vairāk ar dzīvīgu, tiešu vērojumu un caurspīdīgi vieglu akvarelējumu nekā estētisku izsmalcinātību.

Monohromie ainavas risinājumi var liecināt par taustāmu priekšromantismam nozīmīgās Šveices un Saksijas ainavu gleznniecības skolas ietekmi Vidzemē.

Siguldas, Krimuldas un Turaidas skati ar iespaidīgajām pilsdrupām pastiprināti rosina domāt arī par ainavas stilizācijas aspektiem gleznnieciskā skaistuma (*pictoresque beauty*) koncepcijas iespaidā. Sekojot angļu amatiermākslinieka, novadpētnieka, literāta un mācītāja Viljama Gilpina (*Gilpin*, 1724–1804) paustajiem gleznnieciskā skaistuma principiem¹⁶⁸, kas ātri iemantoja daudz piekritēju un sekotāju¹⁶⁹, kā ceļotājam, tā māksliniekam ainavās jātiecas atrast un parādīt dabas un civilizācijas savienību, apvienot skaisto un cēlo, dabiski pirmatnējo un cilvēka radīto, diženo un zudīgo, cildeno un mežonīgi skarbo. Šādām pārdomām visveiksmīgāk kalpoja senas celtnes ainaviskā vidē, īpaši pilsdrupas, kas bija *gleznnieciskās zinātkāres* galvenais apskates objekts.¹⁷⁰ Gilpina apraksti noskaņoja vēlamojā emocionālajā tonkārtā daudzus pilsdrupu aplūkotājus, kas tiecās pēc spēcīgiem iespaidiem. Arī Grass un viņa draugs Krauze, ceļojot un

163 Busch, Werner. Clair-obscur und Sepia. Eine kursorische Geschichte von Leonardo über Adrian Zingg zu Caspar David Friedrich. In: Zingg, Adrian. *Wegbereiter der Romantik*. Hrsg. von Petra Kuhlmann-Hodick, Claudia Schnitzer, Bernhard von Waldkirch. Dresden: Sandstein Verlag, 2012. S. 83–93.

164 Jakob Crescentius Seydelmann (1750–1829); turpat, S. 90–91.

165 Brotze, J. Chr. Prospect des Schloßes Kreutzburg. Sepia. 1792. Brotze *Monumente* V, 51; Broce Zīmējumi 3, 182 (288–289. lpp.); attēls publicēts melnbalts un neatveido sēpijas toni.

166 Winkelmann, J. J. *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauer-Kunst*. Zweyte vermehrte Auflage. Dresden und Leipzig: Im Verlag der Waltherischen Handlung, 1756. S. 21. Google books.

167 Brotze, J. Chr. Schloß Kreutzburg nebst der Kirche. Akv., vēstulpapīrs. In: Körber, E. Ph. *Vaterländische Merkwürdigkeiten Erster Theil ... 1810*. Bl. 46a, Tartu, Kirjandusmuuseum. ÕES MB 56.

168 Gilpin, W. *An essay on prints: containing remarks upon the principles of picturesque beauty*. London, 1768.

169 Arī Grasa draugs Vilperts bija lasījis Gilpinu, sk. Wilpert, K. F. *Tagebuch 1794*. LUAB R, Ms. 104/III, S.72.

170 Gilpin, W. *Observations on the River Wye and several parts of South Wales, etc. relative chiefly to Picturesque Beauty; made in the summer of the year 1770*. London 1782, sk. pirmizdevumu digitālā bibliotēkā tiešsaistē: www.archive.org/stream/riverwyesouthwal00gilp#page/151/mode/thumb

zīmējot *plein aire*, Vidzemē tikpat kā nemeklē vēstures liecības, viņus iespaido galvenokārt ainavas cildenums, skaistums, daudzveidība, mainīgums, ko viņi spēj novērtēt, estetizēt un vienlaikus idealizēt. Pārdzīvojums ir svarīgāks par izziņas ceļā gūstamajām zināšanām, šādu pieredzi apliecina Grasa vēstule, kas tapusi pēc Siguldas apmeklējuma 1794. gada maijā – jūnijā kopā ar kādiem *Praviešu bērniem* (mājskolotājiem Beku un Leisu): “Es biju kā puika, un tad atkal kā jauneklīs, un peldēju starp pagātņi un tagadni kā starp debesīm un zemi. – Mēs devāmies pie Siguldas pilsdrupām, un tur pacēlām mūsu dvēseles pie Mūžīgā un šķirāmies.”¹⁷¹

Iespējams, ka vairākām Siguldas un Krimuldas ainavām melanholiski estetizējošā noskaņa, ko pastiprina uzsvērti tāla perspektīva (Šveices iespaidā), piešķirta gleznieciska skaistuma vārdā. Emocionāli iedarbīgā kopiespaids vārdā noteikti nācās stilizēt attēlu, atsakoties no sīkumainības, otršķirīgām detaļām, un papildināt ar mākslinieciskumu pastipriņošiem elementiem, piemēram, kokiem un figūrām. Vispārpieņemto praksi no komiskās puses raksturoja Viljama Gilpina gleznieciskā skaistuma konceptus parodējoša Viljama Komba (*William Combe*, 1742–1823) nedaudz vēlāk tapusi poēma “Doktora Sintaksa ceļojums, meklējot gleznieciskumu” (1809–1812):

Es gribu darīt to, ko citi zīmētāji var – / kādu lietu ielikt skatā / un
kādu objektu atcerēties, / pievienot cēlumam un radīt iespaidu [...]
tas vairāk ir, kā tiesības, tas pienākums, / Ja mēs cienām ainavas
skaistumu. / Nekad tas nebūs mākslinieks spožs, / kas kopē dabu
viens pret vienu, / Kas skatu ņem no dabas, / tam jākopē un jāuzlabo
ir arī tas.¹⁷²

Domājot par daudzajiem kokiem, kas redzami Broces, Grasa, Krauzes ainavās un pilsdrupu skatos, vērts paturēt prātā Komba poēmas 9. dziedājumā teikto: “Feodāļa uzvarētāja pils / vairs neder it nekam, vien gleznai. / Te redzu lielus ūdeņus; / bet kas gan tas par skatu, ja koka nav?”¹⁷³ un apsvērt, vai tādi koki patiesi bijuši *in situ*, jeb pievienoti mākslinieciska skaistuma vārdā.

171 *Ich war wie ein Knabe, und wieder wie ein Jüngling, und schwamm zwischen Vergangenheit und Gegenwart, wie zwischen Himmel und Erde. - - Zu den Segewoldischen Ruinen kamen wir, und erhoben da unsre Seelen zu dem Ewigen und schieden.* Auszüge aus den Briefen von Karl Graß an einen seiner ältesten Freunde in Livland [Johann Wilhelm Krause]. In: *Dörptische Beyträge für Freunde der Philosophie, Litteratur und Kunst.* Hrsg. von Karl Morgenstern. Bd. 3. Dorpat: auf Kosten des Herausgebers; Leipzig: in Kommission bey P. G. Kummer, 1816. S. 136.

172 *I'll do as other sketchers do - / Put any thing into the view; / And any object recollect, / To add a grace, and give effect. (...) 'Tis more than right, it is a duty, / If we consider landscape beauty: / He ne'er will as an artist shine, / Who copies nature line by line; / Whoe'er from nature takes a view / Must copy and improve it too;* Combe, William. *The Tour of Dr Syntax in search of the Pitoresque.* A poem. London: T. Noble, 1848, p. 24 (Canto II). Skatīts tiešsaistē Google books.

173 *The palace of the feudal victor / Now serves for nought but for a picture. / Plenty of water here I see, / But what's a view without a tree?* Combe, p. 93.

Grasa ainavu “iedzīvotāji”, vērotāji un zīmētāji: žanra ainas

Jau pieminētais Grasa akvarelis “Latviešu laulības Dzērbenes draudzē mācītāja dzīvojamajā istabā” (1792, *Monumente* V, 61) ir unikāla, neparasta kultūrvēsturiska liecība, kas godprātīgi rāda gan 18. gs. beigu lauku mācītājmuižas interjeru, gan zemniekus un draudzes ganu. Pastorāta istabā ar milzu krāsni¹⁷⁴ un kādām gleznām¹⁷⁵ pie sienas sapulcējušies kāzinieki goda tērpos¹⁷⁶ un jauns pāris, Grasa tēvs, mācītājs baltā parūkā un talārā, patlaban saka laulības vārdus. Grasa interesi nepārprotami piesaistījuši kāzinieku apģērbi, kas pārlicina ar etnogrāfiski precīzu detaļu atainojumu, un dažādu sejas izteiksmju studijas viegli ironiskā noskaņā. Ikdienas ainas ar tuvplānā attēlotām personām varētu uzskatīt par Grasa raksturīgu paņēmieni, kas palīdz skatītājam iejusties mākslas darba vēstījumā, izprast autora delikāti, bet tomēr nepārprotami pausto nodomu vai ainas vēstījuma zemtekstu, un reizē pozicionēt sevi attiecībā pret attēloto.

Ar Grasa autorību saistāmas pāris Broces 1794. gadā pārzīmētas un detalizēti aprakstītas zemnieku dzīves ainas. “Talkas skats” vērots Straupes pusē (*Monumente* VI, 60), savukārt “Vasaras virtuve” ir bijusi ierīkota Liepas muižas zemnieku sētā (*Monumente* VI, 61). Abiem tušas mazgājuma tehnikā tapušajiem tēlojumiem piemīt cieņpilna un ieinteresēta intonācija. Grass autobiogrāfiskajā stāstā “Koka māja” rakstīja, ka jau bērnībā, Dzērbenes mācītājmuižā, viņš

spējis ar visiem mājā ienākošajiem uzturēt uzticības pilnu sarunu. Viņš iemācījās izjust dabisku labvēlību pret visnabadzīgākajiem, jo kopš bērnības viņš visos saredzēja sev līdzīgos, tas ir – cilvēkus, atšķirīgs bija tikai tas, ka pret vieniem viņā modās lielāka līdzcietība kā pret citiem. No mātes, kam bija patiesi līdzjūtīga dvēsele, viņš mācījās tos mierināt, izprast viņu ciešanas, palīdzēt.¹⁷⁷

Gan skats ar Straupes talkotājiem, gan sadzīviskā zemnieku virtuves aina bagāti ar rūpīgiem priekšmetu, apģērbu, dzīvnieku atveidojumiem, precīzi tvirtu un labvēlīgu tipāžu raksturojumu, kas nav nejaušība, jo Grasm kopš bērnības bija piemītusi interese par ikdienas dzīvi, arī dažādiem amatnieku darbiem –

174 Krauzes 1793. gada decembra beigās zīmētajā pastorāta plānā redzama liela dzīvojamā istaba ar krāsni stūrī (3), tai līdzās mazāka “laulību un grāmatu istaba” (4) (*Ehestands und Bücherzimmer*); Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen IX/151.

175 Viens varētu būt senais, mantotais Kristus attēls (domājams, t. s. Ciešanu vīrs), ko Grass bērnībā ļoti bijājis, sk. Grass, Karl. Das hölzerne Haus. In: *Auswahl kleiner Romane und Gedichte für Freunde einer aufheiternden Lektüre*. Viertes Bändchen. Aarau: bey H. R. Sauerländer, 1812. S. 30, 317.

176 Attēlam pievienots apraksts Broces rokrakstā, kas sīki stāsta par kāzinieku apģērbi un tā valkāšanas tradīcijām. Brotze *Monumente* V, 60b.

177 ... liess sich mit allen ins Haus Kommenden in ein trauliches Gespräch ein, er lernet selbst gegen die Aermsten ein natürliches Wohlwollen haben; denn er kannte von Kindheit auf in allen nur Seinesgleichen, d. h. Menschen, nur mit dem Unterschied, dass bei einigen mehr als bei andern sein Mitleid rege wurde. Solche zu trösten, ihr Leid zu erforschen, und ihnen hilfreich zu sein, lernte er von der Mutter, die eine wahrhaft Hilfsreiche Seele hatte. Grass, Karl. Das hölzerne Haus. In: *Auswahl kleiner Romane und Gedichte für Freunde einer aufheiternden Lektüre*. Viertes Bändchen. Aarau: bey H. R. Sauerländer, 1812. S. 307.

grāmatu iesiešanu, galdnieka un namdara darbus, pat kalšanu, ko viņš apguva no amatniekiem, kas uzturējās Dzērbenes mācītājmuižā. Viņam bija svarīgi “kā caur gaišu norobežojošu jumta lodziņu vērties uz lietām, cilvēku dzīvi un darbiem”⁷⁷. Lūkoties uz pasauli un ieraudzīt ko piesaistošu iespējams pat alā, šādu skatupunktu piedāvā divi Gūtmaņa alas skati, ko Broce visticamāk kopējis pēc Grasa skicēm 1794. gadā. Abus attēlus apdzīvo ar sirsniņu tēlota kazu gane – zemnieku meitenīte, kas īpatni apsegusi galvu ar seģeni vai brunci, vienā no pāra zīmējumiem tā kopā ar kazām un kādu zēnu redzama priekšplānā (*Monumente VI*, 133), bet otrā uz ganu bērnu vērstis skats no alas uz āru (*Monumente VI*, 146).

Atkāpei. Grasa, Krauzes un Broces Vidzemes prospekti rāda harmonisku, pat idealizētu pasauli. Tikai pāris Krauzes tušas zīmējumos redzamas nožēlojamās zemnieku ēkas, greizie žogi, izbrauktie ceļi; vienīgi zinātājs spēj novērtēt tur slēpto zemtekstu, mājienu. Krauzes neizpratne un skumjas par visapkārt valdošo nabadzību¹⁷⁸, sašutums par pieredzēto despotismu, vienaldzību un nežēlību palika ar caururbjošām sirdssāpēm un līdzjutību rakstītām dienasgrāmatas lapām¹⁷⁹, kas vēlākajā atmiņu pierakstā vairs netika iekļautas. Arī stāsts par Loberģu (*Blumberghof*) krogā pieredzēto šausmu ainu: par visu pamesto, slimības mokās mirstošo jauno zemnieci.¹⁸⁰

Publicista, Grasa drauga Garlība Helviga Merķeļa (*Garlieb Helwig Merkel*, 1769–1850) atmiņās un piezīmēs teiktais apstiprina zīmējumos tikai netieši pausto, bet nojaušamo. Proti, Grasu un Merķeli kopš jaunības vienoja patiesa uzticēšanās un dedzīga vēlme risināt dzimtbūšanas slogā esošo latviešu jautājumu; Grass bija pirmais, kam 1796. gada aprīļa sākumā Merķelis bija uzticējis aizzīmogoto saini ar izdošanai sagatavoto “Latviešu” manuskriptu un ļāvis izlasīt darba ievadu.¹⁸¹ Vēlāk Grass bija Merķelim nodevis faktu apkopojumu, kas liecināja par smagākajiem nodarījumiem pret zemniekiem, tas būtu noderējis iecerētajai “Latviešu” otrajai grāmatai. Saglabājusies Grasa vēstule Merķelim, kas apliecina viņa labvēlības pilno interesi par latviešu dzīvesziņu, tāpat arī iesaistīšanos tautasdziesmu vākšanas darbā. Grass izteica vēlēšanos, lai Merķelis būtu vairāk rakstījis par latviešiem dabiski piemītošo tieksmi pēc izglītības un labdabīgumu, jo par trūkumiem jau tāpat ir diezgan teikts. Viņš nožēloja, ka paša savāktās latviešu tautasdziesmas, ko bija nodomāts publicēt, ir gājušas zudumā.¹⁸² To, cik patiesas un noturīgas bija Grasa simpātijas pret latviešu zemniekiem, apliecina viņa lēmums 1797. gada 18. martā uzdāvināt savu otas zīmējumu

178 Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen VII, 196 (1784. Septbr. 6–17, Blumberghoff).

179 LUAB R, Ms. 765. Inv. nr. R 4651. Krause, Johann Wilhelm. [Blätter aus dem Tagebuch]. [Stolben] den 12ten Mai 1795 – Marjenb[urg] am P[ing]sten den 22.ten [Mai 1795]. 9 S.

180 LUAB R, Ms. 765, S. 5 (den 16. Jun. [1795]).

181 Garlībs Merķelis. Piezīmes par vēstulēm. 19. gs. 20.–30. g. LUAB R, Ms. 930b, 1.–2. lpp. Inv. nr. R 4283.

182 Karls Gothards Grass. Vēstule Garlībam Merķelim. Cīrihē, 1797. gada 17. janvārī. LUAB R, Ms. 930a, nr. 2, S. 3. G. H. Merķeļa sarakste (III). Inv. nr. R 4282.

“Vidzemes zemnieki ceļā uz pilsētu” (*Gruppe livländischen Bauern auf der Reise zur Stadt*) Cīrihes Mākslinieku biedrībai.¹⁸³

Respektējamu attieksmi apliecina pēc Grasa skices 1793. gadā tapušais akvarelis “Skats Liepas muižas vecajā kapsētā” (*Monumente V*, 149). Attēla priekšplānā redzami divi vīrieši, kas sarunājas un lūkojas uz vecu, pēc zibens spēriena pa pusei nokaltušu ozolu. Jauneklis no pilsoniskajām aprindām, ko varētu uzskatīt par Grasu, draudzīgi uzlicis roku uz pleca jaunam latviešu zemniekam. Abu zīmējuma *iedzīvotāju* klātbūtne ir jēgpilna. Iespējams, attēla dziļāk slēptais, humānisma apgarotais vēstījums slēpjas par brālību, vienlīdzību un līdztiesību liecinošajā žestā, kas kļūst saprotams, zinot par Liepas muižā un Dzērbenes pastorātā valdošajām humānisma, savstarpējās labvēlības un cieņas pilnajām attiecībām starp zemniekiem, mājas ļaudīm un vācu dzimtkungiem.

Par vērotājiem un zīmētājiem

Grasa Vidzemes sadzīves ainas un ainavas noteikti raisa intriģējošas pārdomas saistībā ar mākslas zinātnē ilgstoši par marginālu uzskatīto stafāža figūru lomu.¹⁸⁴ Savukārt estētikas vēsturē attēlu iedzīvotāji ir visai būtisks, arvien pieaugošu interesi raisošs fenomens, kas saistīts ar mākslas darba uztveres un interpretācijas aspektiem, kā Apgaismības, tā (jo īpaši) priekšromantisma (sentimentālisma, arī sensuālisma, vācu *Empfindsamkeit*) un romantisma laikā. Atspoguļotājtēlu jeb refleksijas figūru (*Reflexionsfiguren*)¹⁸⁵ klātbūtne veido priekšnoteikumus skatītāja dialogam ar redzamo, tā liek uzdot vairākus jautājumus. Ko personificē šīs personas: vai tās identificējas ar darba autoru vai ar skatītāju? Vai atspoguļotājtēls ir izzinošs racionāls cilvēks vai emocionāls estēts? Kādu vēlamo attieksmi figūras prezentē¹⁸⁶: vērojoši pētniecisku vai emocionāli afektētu? Vai prognozējamais skatītāja pārdzīvojums ir estētiski, sociālantropoloģiski vai pētnieciski motivēts? Varbūt atspoguļotājtēlu klātbūtnei ir didaktiski mērķi?

183 Attēls (23,3x31,7 cm) atrodas *Kunsthau Zurich, Malerbuch*, Bd. 2, sk. Waldkirch, Bernhard von. Eine wunderbare Mischung des Sanften und des Wilden. Carl Grass über den Schweizer Landschaftsmaler Ludwig Hess. In: Šveitsi maastikud balti valgustusaja kunstis= *Schweizer Landschaften in der baltischen Kunst der Aufklärungszeit*. Hrsg. von Kadi Polli. Tallinn: Eesti Kunstimuseum: Kadrioru Kunstimuseum, 2009 (Eesti Kunstimuseumi toimetised, 5), S. 105-130, hier S. 112, Anm. 31.

184 Nelielas cilvēku un dzīvnieku figūras ierasti bija domātas tam, lai piešķirtu ainavas kolorītam krāsainību un dzīvīgumu. Savukārt attēla priekšplānā novietotu stipri lielāku, salīdzinoši tumšāku figūru (tāpat koku un arhitektonisku elementu) misija ir veidot ainavas kulises, lai mākslas darbā radītu telpiskuma un dziļuma ilūziju; šāda veida figūras dēvē par *repoussoir* (atspiest atpakaļ, franču) figūrām.

185 Par mākslas darba recepciju saistībā ar atspoguļotājtēlu tipiem un funkcijām sk. Penzel, Joachim. *Rezeptionsästhetik – Der Betrachter ist im Bild*. In: KP – Integraler Methodenpool– Kunstwissenschaftliche Methoden. Ein Angebot des Bereichs Kunst/Gestalten an Grund- und Förderschulen der Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg, 2015. Publikācija tiešsaistē: www.integrale-kunstpaedagogik.de/assets/ikp_kwm_3_kwm_rezeptionsaesthetik_2015.pdf

186 Par pasaules un mākslas darba uztveri, refleksijas figūru lomu sk. Busch, Werner. Daniel Chodowieckis “Natürliche und affectirte Handlungen des Lebens”. In: *Daniel Chodowiecki (1726–1801)*. Hrsg. von Ernst Hinrichs. Heidelberg: Universitätsbibliothek der Universität Heidelberg, 1997. S. 77-99; Ill. Publikācija tiešsaistē: <https://core.ac.uk/download/pdf/32979916.pdf>

Grasa zīmējumos lielākoties sastopams priekšromantisma mākslai tipiskais stāvoša (vai sēdoša), muguru pret skatītāju pagriezuša vīrieša tēls (t. s. *Rückenfigur*), kas daudzos gadījumos uzskatāms par autora pašrefleksiju. Dažos gadījumos izteiksmīgi veidotās, lielās vērotājfigūras poza un apģērbs, tāpat novietojums priekšplānā vedina domāt par vairāku akvareļu un tušas mazgājumu saistību ar Grasa autorību (piem., *Monumente V*, 1, 99, 63).

Tas var būt nosvērts, sevī iegrimis ainavas vērotājs, viens vai kopā ar savu biedru. Citkārt tas ir zīmētājs, kas, ērti iekārtojies, skicē ainavu, kas paveras paša un reizē mākslas darba skatītāja acu priekšā. Zīmētāji un vērotāji parasti atrodas vislabākajā skatu punktā, tā, lai nākamajam ceļotājam būtu vien jāspēj atrast izvēlēto vietu, lai baudītu ainavu visā tās krāšņumā. Turklāt priekšplānā novietotajām izteiksmīgajām *repossoir* figūrām ir kompozicionāla misija, tiem jāakcentē attēla telpiskums, jārada dziļuma efekta ilūzija. Pēc Grasa 1794. gada skices veidotajā tušas mazgājuma "Krimuldas pilsdrupas" (*Monumente VI*, 63) priekšplānā redzamas izteiksmīgas jaunu vīriešu figūras ar zīmēšanas piederumiem, tajās atpazīstami Grass un Krauze, abi atrodas tumšu, uzsvērti masīvu Krimuldas pils drupu ielokā. Zīmētājs platmalē un ceļojuma mēteli apsēdies uz mūra akmeņiem un skicē tālē skatāmo Gaujas ieleju, viņu vēro ceļabiedrs. Abi attēla iedzīvotāji prezentē vērojoši izzinošu, atturīgu attieksmi. Tāpat gribētos uzskatīt, ka 1793. gada akvareli pēc Grasa skices "Rauna netālu no tās ietekas Gaujā" (*Monumente VI*, 139) divas kreisajā pusē sēdošo jauno vīriešu figūras ir Grasa un Krauzes pašrefleksijas. Grass acīmredzot attēlojis sevi kā zīmētāju arī hipotētiski pēc viņa skices tapušajā Liepas muižas, t. s. Ellītes alas akvareli "Skats Liepas muižas novadā [...] ar grotu" (*Monumente V*, 160).

Grasa atpoguļotājfigūras bieži palīdz skatītājam veidot attieksmi pret darbā atainoto, un tai vēlams būt labvēlīgi, ieinteresēti vērojošai, vairāk neitrālai kā līdzdalīgai. Kokneses pilsdrupu attēlu (*Monumente V*, 105) *apdzīvo* vairāki vērotāji: divi stāvošie ceļotāji otrajā plānā un divi ceļmalā sēdošie draugi, no kuru skatu punkta ainava atveidota. Krustpils prospekta akvareli (*Monumente V*, 32) priekšplānā novietotās vērotāju grupas misija ir piedāvāt skatītājam iespēju identificēt sevi ar diviem labāko aprindu pāriem, kas no pakalna veras uz Daugavas ieleju. Abos gadījumos būtiskākais ir novērtēt un apbrīnot dabas varenību.

Grasa zīmējumus apzīvo ne tikai latviešu zemnieki vai Grasa Vidzemes draugi. Neparasts un ilgstoši nenovērtēts Latvijas mākslas un kultūras fenomens ir pēc Grasa 1792. gada oriģinālzīmējuma veidotais Broces tušas mazgājums "Skats uz diviem ebreju kapakmeņiem, kas atrodas mežiņā pie Krustpils ierīkotā ebreju kapsētā" (*Monumente V*, 100). Sentimentālisma estētiskajiem principiem atbilstošais Krustpils (tagad Jēkabpils)¹⁸⁷ ebreju kapsētas attēlojums ir vienīgā 18. gs. Latvijā rodamā vizuālā liecība par ebreju memoriālo kultūru un ebreju pasauli kopumā¹⁸⁸. Ar vērojoši ieinteresētu intonāciju veidotā attēla otrajā plānā,

187 Krustpils kopš 17. gs. bija Poļu Inflantu sastāvā, tur izveidojās no Polijas un Lietuvas ieceļojušo ebreju kopiena. Pēc 1772. gada ziņām, Krustpili 46% iedzīvotāju bija ebreji. Krustpils ebreju kapsēta tika likvidēta 1950. gadā. Kapsētas vietā tagad ierīkots parks, bet kapakmeņi pārvietoti uz Asoti.

188 Ebreju pasaulei 18. gs. beigās pievērsās arī daži Kurzemes literāti un to atbalstītāji.

gandrīz – tikai nojaušami, viegliem otas triepieniem tušas mazgājumā atveidota ebreju ģimene ar rabīnu, savukārt priekšplānā kā vērotāji – divi jauni intelektuāļi no vācu pilsoniskajām aprindām, kas iegrimuši pārdomās. Grasa *in situ* tapusi skice iezīmē būtisku Apgaismības laika paradigmas maiņu attieksmē pret ebrejiem, ko līdz tam uzskatīja par nicināmiem, bīstamiem un margināliem. Attēla labvēlīgā intonācija mudina pieņemt, ka Grasa bija zināmi dramaturga Gotholda Efraima Lesinga (*Lessing*, 1729–1781), literāta Mozesa Mendelszona (*Mendelssohn*, 1729–1781), filosofa Johana Gotfrīda Herdera (*Herder*, 1744–1803) uzskati par toleranci, pilsonisko līdzvērtību un humānismu attiecībā pret ebrejiem.

Atspoguļotājtēlu misija mākslas darbā ir jāuzņemas ne tikai cilvēkiem. Pastorālās ainavas tradīcijām atbilstošu skatu pienākas atdzīvināt mājlopiem: govīm, kazām, zirgiem. Prasmīgi un viegli akvarelēti gani un mājlopi organiski iekļaujas ne tikai Šveices kalnu ainavās, tie iederas vairākos ar Grasa autorību saistāmos Vidzemes lauku skatos pie Raunas un Liepas muižas (*Monumente V*, 160; *Monumente VI*, 139), kas tapuši pēc pirmā Šveices ceļojuma un darināti Šveices iespaidā. Grass un Krauze šīs mākslas cienītāju iemīļotās ainavas bija dēvējuši par *govju ainām*¹⁸⁹. Par pārsteidzoši tiešu tēlu pārnesi no Šveices uz Vidzemi liecina ap 1792. gadu tapušais Grasa oriģināldarbs “Skats uz pilsdrupām pie Aiviekstes” (*Monumente V*, 54), kas risināts vēlā klasicisma estētikai aktuālajā tondo formā. Grass veikli modelē ēku apjomus un stafāža figūras ar brīviem, ātriem otas pieskārieniem, tomēr žanra ainiņa ar lopiem un trim sievietēm Šveices zemnieku apģērbos šķiet pārņemta no iecienītajiem kalnu skatiem. Taču īstenā atslēga mājlopu un ganu kā atspoguļotājtēlu klātbūtnei pastorālajās ainavās rodama Grasa paskaidrojums Ludviga Hesa gravīru izdevumam (1812): “ar kazu pulku [...] raksturīgais ainavā ir panākts. [...] Kazu gans, kas sauc pie sevis jaunu buciņu, atgādina par draudzību, kas kalnu ielejās valda starp cilvēkiem un dzīvniekiem”¹⁹⁰. Grasa atspoguļotājtēlu misija ir vēstīt par harmoniju un humānismu, par savstarpēju saskaņu starp cilvēkiem, par cilvēka un dabas vienotību.

Par māksliniecisko un estētisko ietekmju loku

Mākslinieciska jaunrade un pašrealizācija mākslā Grasa bija būtiska kopš agras jaunības. Domājams, ka zīmēšanas un akvarelēšanas pamatus viņš varēja apgūt ģimnāzijas laikā Rīgā. Talants atraisījās pirmā ārzemju ceļojuma gados, Vācijā un īpaši – Šveicē. Vēlākajos gados Vidzemes līdzenumi, mierpilnās upju ielejas un lēzenie pakalni Grasa skatījumā iegūs jau pirms tam iepazītās un apbrīnotās Šveices kalnu ainavu pirmatnēji majestātisko vērienu, kas vedina domāt

189 Viehstücke. Krause, J. W. Wilhelms Erinnerungen X/58–59.

190 Eine Ziegenheerde [...] vollendet das Charakteristische des Bildes. [...] Der Geisshirt, der das junge Böcklein zu sich ruft, erinnert an die Freundschaft, die zwischen den Menschen und Thieren in den Bergthälern herrscht. Hess, Ludwig, Grass, Carl Gotthard. *Sechs radierte Naturprospecte*. Ein Nachlass von Ludwig Hess. Mit Erklärungen von Carl Grass. Zürich, 1800. 16 S., 6 Bl. Grav.

gan par Šveices mākslinieku Salomona Gesnera (*Gessner*, 1730–1788)¹⁹¹ ideālainavām un idillēm raksturīgu intonāciju, gan par spēcīgajiem iespaidiem, kas gūti no Gesnera audzēkņa – Grasam tuvā Šveices ainavista Ludviga Hesa (*Ludwig Hess*, 1760–1800), ko Grass pirmo reizi sastapa 1790. gadā Cīrihē. Hess kļuva par Grasa mentoru, pavadoni, draugu. Kopā ar Hesu tika apceļoti Šveices kalni, kopā ar Hesu Grass dziļāk apguva mākslu asredzīgi vērot dabu un saskatīt tās vērtības; no Hesa Grass mācījās gleznošanas, akvarelēšanas, guašas tehnikas. Pēc Hesa negaidītās nāves, patiesas pateicības un cieņas vadīts, Grass sagatavoja publicēšanai Hesa biogrāfisku apceri ar viņa darbu sarakstu (1800, rokrakstā, Cīrihe, ETH). Vienlaikus Grass izdeva sešas gravīras pēc Hesa kalnu ainavām¹⁹², kurām pievienoja padomus māksliniekiem, kas vēlas atainot Šveices skatus, izjustus komentārus un savas dzejas. Būtiskāk šķiet, ka Grass skaidroja un interpretēja Hesa kalnu ainavas un to iedzīvotājus jeb atspoguļotājfigūras kā simbolus, aprakstīja raksturīgo, tipisko, iztulkoja refleksijas figūru (cilvēku, dzīvnieku) jēgu, tā atklādams pats savu uzskatu sistēmu. Ļoti ticami, ka ar Hesa starpniecību Grass varēja iepazīties ar viņa skolotāja Gesnera personīgajā pieredzē balstītās “Vēstules par ainavu glezniecību” (1770, 1778) ieteikumiem topošam ainavistam. Gesnera padomi ikvienam jaunajam māksliniekam palīdzēja veidoties par asredzīgu dabas vērotāju un interpretu, lai arī sākotnēji tam “acis nebija pieradinātas uzlūkot dabu kā gleznu, vēl nepieprata mākslu tai dot un ņemt”¹⁹³. Gesners uzsvēris, cik svarīgi ir atrast dabas formu stilizācijas prasmes un nenodoties dabas formu verdziski precīzam atveidojumam. Uztveres asumu un prasmi attīstīja labāko meistarū darbu kopēšana, bet to pilnveidoja došanās dabā. Gesners aprakstīja savu pieredzi, kurā liela nozīme ir dabas formu vērojumiem pastaigu laikā:

Agrāk es savās pastaigās ilgi un veltīgi meklēju ko zīmējamu. Tagad es allaž atradu ko savā ceļā. Es varēju bieži veltīgi meklēt koku, kura forma ir gleznaini skaista. Bet tagad, kad mana acs jau bija iemācījusies atrast, es atradu kādā citādā sliktā kokā kādu atsevišķu daļu, pāris skaisti veidotus zarus, skaistu lapotnes apjomu, atsevišķu stumbra vietu, kas, saprātīgi izmantota, sniedz maniem darbiem patiesību un skaistumu.¹⁹⁴

191 Šveices mākslinieka, literāta, izdevēja Salomona Gesnera slavenākais darbs ir paša ofortiem ilustrētās *Idyllen* (pirmizdevums: Geßner, Salomon. *Idyllen*. Zürich: Gessner, 1756). Ainavu glezniecības teorijai veltīta Gesnera “Vēstule par ainavu glezniecību” (Geßner, Salomon. *Brief über die Landschaftsmalerey*, 1770). Drīzumā Gesners laida klajā savu rakstu kopojumu, ilustrētais divsējumu izdevums (Gessner, Salomon. *Schriften*. Bd. 1–2. Zürich: Gessner, 1777–1778) ir ticis lasīts arī Rīgā.

192 Hess, Ludwig, Grass, Carl Gotthard. *Sechs radierte Naturprospecte*. Ein Nachlass von Ludwig Hess. Mit Erklärungen von Carl Grass. Zürich, 1800. 16 S., 6 Bl. Grav.

193 *Mein Auge war noch nicht geübt, die Natur wie ein Gemälde zu betrachten, und ich wußte die Kunst noch nicht, ihr zu geben und zu nehmen*. Gessner, Salomon. Briefe ueber die Landschaftsmalerey an Herrn Fuesslin. In: Gessner, Salomon. *Schriften*. IIr Band. Zürich: beyrn Verfasser [Salomon Gessner], 1778. S. 165–194, hier S. 172.

194 *Anfänglich hatte ich auf meinen Spaziergängen oft lange umsonst gesucht, und nichts zum Zeichnen gefunden. Jetzt find' ich immer etwas auf meinem Wege. Ich kann oft lange umsonst suchen, um einen Baum zu finden, der in seiner ganzen Form mahlerisch schön ist. Aber wenn mein Auge gewöhnt ist, zu finden, so find ich in einem sonst schlechten Baum eine einzelne Partie, ein paar schön geworfene Äste, eine schöne Masse von Laub, eine einzelne Stelle am Stamm, die, vernünftig angebracht, meinen Werken Wahrheit und Schönheit giebt*. Gessner, Salomon. *Schriften*. IIr Band. Zürich: beyrn Verfasser [Salomon Gessner], 1778, S. 176. Par katrā gadalaikā un stundā veiktu pastaigu vērtību un mākslu saskatīt glezniecisko skaistumu it visā, arī tajā, kam viduvējs mākslinieks paiet garām, sk. arī: turpat, S. 189.

Tiem, kas “savos darbos meklē lielo un cildeno”¹⁹⁵, proti, topošajiem māksliniekiem, Gesners bija devis vēl kādu nozīmīgu padomu, kura patiesumu apliecinās arī Grasa dzīvesgājums. Gesners runāja par poēzijas un tēlotājas mākslas ciešo saistību, par abu mākslu spēju bagātināt iztēli, katrai saviem izteiksmes līdzekļiem izteikt pasaules skaistumu:

Dzejas māksla ir gleznotmākslas īstenā māsa. Lai viņš [mākslinieks] neliek dzejniekam vien lasīt labākos darbus: tie izkops un pacilās viņa gaumi un domas, un bagātinās viņa iztēli ar visskaistākajām ainām. Abas tiecas sekot skaistajam un lielajam dabā, abas darbojas pēc līdzīgiem likumiem.¹⁹⁶

“Viņa ideāls bija Šillers” – Grasa personība un jaunrade kā Šillera estētikas teoriju refleksija

Grasa (tāpat kā viņa ietekmētā Krauzes) māksliniecisko interešu krustpunktā nebija tikai ainavas fiksācija dabas skaistuma atdarināšana un atveidošana tēlotājas mākslas līdzekļiem (sekošana dabai un iznākumā ieslīgšana sikumainā detalizācijā), bet tieši estētiskās un emocionālās vērtības, skaistā un cēlā līdzpārdzīvojums. Šādam pasaules skatījumam viņu sagatavoja studijas un ceļojumi. Karla Gotharda Grasa personība, viņa pasaules uzskats veidojās vācu klasiskās literatūras un filosofijas dižgaru iespaidā. Grasm dzejnieka, rakstnieka un domātāja ideāls bija Frīdrihs Šillers (*Schiller*, 1759–1805)¹⁹⁷, kura persona nemainīgi atradās Grasa intelektuāli emocionālās pasaules epicentrā vismaz kopš tikšanās Jēnā 1790. gada 23. martā.¹⁹⁸ Piemēram, 1795. gada decembra beigās Grass sacerējis¹⁹⁹ dzejojumu “Mīlestībai” (*An die Liebe*), kas bija iecerēts kā līdzinieks (*Gegenstück*) Šillera odui “Priekam” (*An die Freude*); nerimstot sērām par Šillera nāvi, tapis Grasa dzejolis “Svētās raudas par Frīdrihu Šilleru” (*Heilige Klage um Friedrich Schiller*, 1811)²⁰⁰. Bez tam gan Rīgā, gan Vācijā bija pieejami Šillera sacerējumi (lugas un dzejas) un viņa izdotie žurnāli.²⁰¹ Tas

195 [...] die in ihren Werken das Grosse und Edle suchen. Ibid, S. 188.

196 Die Dichtkunst ist die wahre Schwester der Mahlerkunst. Er unterlasse nicht die besten Werke der Dichter zu lesen; sie werden seinen Geschmack und seine Ideen verfeinern und erheben, und seine Einbildungs-Kraft mit den schönsten Bildern bereichern. Beyde spüren das Schöne und Grosse in der Natur auf; beyde handeln nach ähnlichen Gesetzen. Ibid, S. 185–186.

197 Schiller war sein Ideal; Wilhelms Erinnerungen IX/87; Bēms, Romis. Apceres par Latvijas mākslu simt gados, 61. lpp.

198 Grass ar Šilleru pirmo reizi esot saticies agrāk, jau Drēzdenē, 1786. gada decembrī. Grass varēja būt klāt Šillera pirmajā lekcijā Jēnas Universitātē 1789. gada 26. maijā. Drīz Grass iekļaujas Šilleram personīgi pazīstamo personu lokā, par ko liecina Šillera veltījuma ieraksts Grasa piemiņas albumā 1790. gada 23. martā; sk. Graß, Wilhelm. Karl Gotthard Graß, ein Balte aus Schillers Freundeskreise. Reval, 1912. S. 36–37.

199 Ieraksts Grasa dienasgrāmatā, sk. Staatsarchiv Bern: FA Hallwyl A 313, S. 36. Dzejolis saglabājies Grasa māsas norakstā, sk. LUAB, Ms. 340, S. 80–82.

200 Publ.: Morgenblatt für gebildete Stände, 1811, Nr. 176, S. 701.

201 Piem., Grass 1794. gada 5. marta vēstulē māsām min, ka lasījis Šillera izdotajā žurnālā *Thalia* lugu “Šakuntala” (*Sakontala*); sk. LNB Rx/111,3.24. C. Grass. Briefe aus Riga nach Serben an seine Schwestern, S. 115. Domāts 1790. gada 3. burtnīca publicētais Kālidāsa (*Kālidāsa*, 4. vai 5 gs.) lugas *Scenen aus dem Sacontala* tulkojums no angļu uz vācu val.

jāpatur prātā, pētot un vērtējot Grasa spilgtā radošā gara izpausmes literatūras un mākslas jomās, nevis katru *per se*, bet kā personības būtību atspoguļojoša vienota fenomena divas puses, kas lielā mērā saskan ar Šillera estētikas pamatprincipiem. Uz Imanuela Kanta darba “Spriestspējas kritika” (*Kritik der Urtheilskraft*, Berlin und Libau, 1790) balstītās Šillera estētikas teorijas centrā atrodas jautājums par cildeno (*Erhabene*) un skaisto (*Schöne*), ko viņš aplūkojis gan savās lekcijās Jēnas Universitātē, gan filosofiskajā dzejā, gan literāri filosofiskajās vēstulēs²⁰² un teorētiskajos darbos²⁰³. Iespējams, ka 1789. gadā publicētajā Šillera dzejolī jeb himnā “Mākslinieki”²⁰⁴ paustā pārliecība, ka radošais ģēnijs, māksla un skaistums spēs izveidot patiesi humānu un harmonisku pasauli, varēja jau personības izveides sākumposmā raisīt un uzturēt arī Grasā alkas pēc pasauli pārveidojošas mākslinieciskas jaunrades kā pašapliecināšanās formas. Viena no Grasm būtiskākajām vērtībām ir brīvība: iekšēja brīvība, radošas personības brīvība, sociāla brīvība un līdztiesība. Sešās “*Kallias*, jeb par skaistumu” (1793) vēstulēs Kerneram Šillers izklāstīja savu skaistuma teoriju un definējis skaistumu kā brīvības izpausmi²⁰⁵. Šillera apgalvojums “būt brīvam un noteikt sevi pašam, no iekšienes tikt noteiktam, tas ir viens un tas pats”²⁰⁶ varētu būt uzskatāms arī par jaunā Grasa smagās pārdomās tapušo kredo.

Šillera programmatiskajā darbā “Vēstules par cilvēku estētisko audzināšanu” (1795) runāts par skaistuma pārveidojošo spēku, par dabas skaistumu un tā interpretāciju mākslā, par cēluma, cildena rakstura (*Würde, Veredelung des Charakters*) veidošanu ar skaistuma palīdzību. Šillera teorija skaidro brīvības un vienlīdzības gara piepildītas t. s. estētiskās pasaules tapšanu. Grasm varēja būt sevišķi tuvi Šillera un Kanta uzskati par cildeno saistībā ar lielo, doma, ka skaistā transformācija cildenajā vispārliciecināšāk vērojama dabā, ainavā, dabas noskaņās. Dabas cildenums spēj iespaidot cilvēku un mobilizēt tā morālos spēkus.²⁰⁷ Ja Kants bija uzsvēris precīzas formas un tātad zīmējuma nozīmi, teikdams, ka “glezniecībā, tēlniecībā, visās tēlotājmākslās, arhitektūrā, dārzu mākslā, ciktāl tās ir daiļās mākslas, vissvarīgākais ir zīmējums, kurā pamatu visām

202 Schiller, Friedrich. Über die ästhetische Erziehung des Menschen (1795); Augustenburger Briefe (1793, publ. 1795); Kallias-Briefe (6 Šillera vēstules draugam Kristiānam Gotlibam Kerneram (*Christian Gottfried Körner*, 1756–1831)).

203 Schiller, Friedrich. Vom Erhabenen (1793); Schiller Fr. Über das Pathetische (1801); Schiller Fr. Über das Erhabene (1801).

204 Schiller, Friedrich. Die Künstler. In: *Der Teutsche Merkur*, 1789, März, S. 283–302. Tuvāk sk. Brokoff, Jürgen. Die Künstler (1789). In: *Schiller-Handbuch. Leben-Werk-Wirkung*. Hrsg. von Matthias Luserke-Jaqui. Stuttgart: J. B. Metzler Verlag, 2005. S. 265–267; Costazza, Alessandro. “Wenn er auf einen Hügel mit euch steigt/ Und seinem Auge sich, in mildem Abendschein,/ Das malerische Tal – auf einmal zeigt.” Die ästhetische Theorie in Schillers Gedicht *Die Künstler* (05.02.2006). In: Goethezeitportal. URL: www.goethezeitportal.de/db/wiss/schiller/kuenstler_costazza.pdf.

205 *Schönheit also ist nichts anders, als Freiheit in der Erscheinung*. Šillera vēstule G. Kerneram, 1793. gada 8. februārī, Schiller an Gottfried Körner, 8. Februar 1793. Pieejams tiešsaistē: www.friedrich-schiller-archiv.de/briefe-schillers/briefwechsel-mit-gottfried-koerner/schiller-an-gottfried-koerner-8-februar-1793.

206 *frey sein und durch sich selbst bestimmt seyn, von innen heraus bestimmt seyn, ist eins*. Friedrich Schiller an Christian Gottfried Körner, Jena, den 23. Febr. [Sonnabend] 1793. Pieejams tiešsaistē: www.friedrich-schiller-archiv.de/briefe-schillers/briefwechsel-mit-gottfried-koerner/schiller-an-gottfried-koerner-23-februar-1793/.

207 Schiller-Handbuch, 2005. S. 149.

gaumes izpausmēm veido nevis tas, ko bauda ar sajūtām, bet tikai tas, kas patīk, pateicoties savai formai. Krāsas, kas izkrāso kontūru, piederas jaukajam”²⁰⁸, tad Šilleram svarīgāka ir skaistuma interpretācijas brīvība, un tātad – uztveres, izjūtu cēlums un patiesums: “Bet skaistā dzīvē, tāpat kā Ticiāna gleznā, ir pazudušas jebkādas nošķirošas robežlinijas, un tomēr koptēls ir atveidots patiesāk, dzīvīgāk, harmoniskāk”.²⁰⁹ Tāpēc simptomātisks šķiet Grasa akvareļu un tušas mazgājumu brīvais, meklējoši vibrējošais otas raksts²¹⁰, apjomu un formu virtuozā nosacītība, kas stājusies pedantiski risināta zīmējuma vietā. Tā vienlaikus liecina gan par mākslinieka rokas profesionālo vieglumu, gan emocionālas un radošas personības gara brīvību.

Vairākos darbos, arī *Kallias* – vēstulēs Šillers runājis par brīvību jeb mākslinieciskumu dabas interpretācijā un mākslinieka tiesībām mērķtiecīgi stilizēt dabu: “Ikvienai lielai kompozīcijai ir nepieciešams ierobežot atsevišķo, lai panāktu kopiespauda efektu. Ja atsevišķā ierobežojums reizē ir arī brīvības izpausme, t. i., tas pats nosaka šīs robežas, tad kompozīcija ir skaista. Skaistums ir pats sevi sasaistošs spēks, ierobežojums spēka dēļ.”²¹¹ Mākslas darba skaistuma un harmoniska kopiespauda vārdā māksliniekam jāspēj izvēlēties būtiskāko, pārveidot, brīvi pārradīt dabasskatu. Kā pierādījumus saviem apgalvojumiem Šillers izmantojis ainavu un ainavu glezniecībā atrodamu motīvu aprakstus, jo bieži pievērsoties koku atainojumam dabasskatos un jautājot, kādu koku mākslinieks vislabāk izvēlēties attēlot savā ainavā? – un atbildot – to, kurš rada priekšstatu par brīvību.²¹² Šillera recenzija par vācu dzejnieka Frīdriha Matisona (*Friedrich Matthisson*, 1761–1831) dabas dzejas jeb gleznainās poēzijas (*malerische Poesie*) krājumu²¹³ veltīta jautājumam par radošas personības spējam uztvert un interpretēt pasauli dažādiem izteiksmes līdzekļiem, gan ar vārdiem (lirika), gan vizuāli (tēlotāja māksla), tomēr tiecoties pēc vieniem un tiem pašiem mērķiem. Ainavu gleznotājam un dabas dzejniekam jāspēj bezdvēselisko dabu padarīt par cilvēka dvēseles simbolu²¹⁴: “Ir divi ceļi, kā bezdvēseliskā daba var kļūt par cilvēciskā simbolu: vai nu kā iespaidu attēlojums, vai kā ideju attēlojums”²¹⁵.

208 Kant, I. *Kritik der Urtheilskraft*. Berlin und Libau, 1790, 1. Th. §14, S. 41-42.

209 *Aber in einem schönen Leben sind, wie in einem Titianischen Gemählde, alle jene schneidenden Grenzlinien verschwunden, und doch tritt die ganze Gestalt nur desto wahrer, lebendiger, harmonischer hervor*; Schiller Fr. *Über Anmut und Würde*. Bd. 3. In: *Neue Thalia*, 1793 Juni, S. 187. sk. tiešsaistē: http://ds.ub.uni-bielefeld.de/viewer/image/2300223_003/196/

210 Bēms, R. *Apceres par Latvijas mākslu*, 59. lpp.

211 *An jeder großen Composition ist es nöthig, daß sich das einzelne einschränke, um das Ganze zum Effect kommen zu laßen. Ist diese Einschränkung des Einzelnen zugleich eine Wirkung seiner Freiheit, d. i. setzt es sich diese Grenze selbst, so ist die Composition schön. Schönheit ist durch sich selbst gebändigte Kraft; Beschränkung aus Kraft*; sk. Schiller an Gottfried Körner, 23. Februar 1793.

212 *Ibid.*

213 *Kurscheidt, Georg. Die Matthisson-Rezension (1794)*. In: *Schiller-Handbuch. Leben-Werk-Wirkung*. Hrsg. von Matthias Luserke-Jaqui. Stuttgart: J. B. Metzler Verlag, 2005, S. 517-520.

214 *Ibid.*, S. 518.

215 *Es gibt zweyerley Wege, auf denen die unbeseelte Natur ein Symbol der menschlichen werden kann: entweder als Darstellung von Empfindungen, oder als Darstellung von Ideen*; sk. Schiller Fr. [Rezension]. Pieejams tiešsaistē: www.uni-due.de/lyriktheorie/texte/1794_schiller.html#edition

Dabas fenomeni rosina dzejnieku un mākslinieku iedziļināties, fiksēt savus iespaidus, dvēseles stāvokļus vārdos vai attēlos, un savus darbus (ainavas, dzejas) veltīt ideju (simbolu, abstraktu jēdzienu) attēlojumam. Šilleram daba ir "tikai garīga ideja, kas nekad neienāk prātā. Tā dus zem parādību segas, bet pati nekad netop par parādību"²¹⁶. Šilleram²¹⁷ un Grasam augstākais estētiskās pasaules uzdevums ir dvēseles cildenuma izkopšana, personības pārveide, morāla cilvēka tapšanas process.²¹⁸

Par tuvību Šillera estētisko uzskatu pasaulei visskaidrāk vēsta Grasa dzejas un prozas valoda, kas pieblīvēta ar Šillera un Kanta lietotajiem jēdzieniem, piemēram, cildenais (*Erhabene*), skaistums (*Schönheit*), klusums (*Stille*), klusuma baudījums (*Stillgenuss*), iespaids (*Empfindung*), bērnišķīgs (*kindliche*), morāls (*moralische*), lielums (*Größe*), miers (*Ruhe*), daba (*Natur*), brīvība (*Freyheit*) utt. Par mērķtiecīgu estētikas kategoriju pielietojumu liecina Hesa gravīru komentāri, kuros Grass pieminējis patiesības un poēzijas apvienojumu ainavās²¹⁹, par cēlo un maigo koloritā²²⁰, runājis par lielā un mazā, skaistā, gleznieciskā, vientuļā izpausmēm dabā un mākslā.

Savukārt Grasa mākslas darbos iekodētais vēstījums apliecina, ka ceļojumiem un dabas vērojumiem patieso vērtību piešķir dabas daudzveidības rosināta gremdēšanās savās izjūtās un noskaņās.

Šillera estētikas teorijas palīdz atrisināt vēl kādu Grasa devuma sapratnei svarīgu problēmu. Tas ir jautājums par profesionālītāti. Vai Grass ir mākslinieks vai tikai amatieris, dzīves mākslinieks, veiksmīgs mākslas diletants? 1799. gada vasarā Frīdrihu Šilleru un Johanu Volfgangu fon Gēti nodarbināja diletantisma jeb amatiermākslas jautājumi. Pārdomu iznākumā tapušās piezīmes "Par diletantismu" (*Über den Dilettantismus*) un daudzveidīgo diletantisma izpausmju shēmas tolaik netika publicētas. Gētes un Šillera fragmentārie pārspriedumi savu vērtību ieguvuši vēlāk, tagad tie palīdz izprast 18.–19. gs. tik svarīgo amatiermākslas, amatiermuzicēšanas, amatierliteratūras un amatierzinātnes fenomenu.

Diletants (*dilettare*, itāļu val. priecāties, sajūsmināties) ir mākslas vai zinātnes cienītājs, kas ar to nodarbojas, kaut gan viņam nav atbilstošas izglītības vai amata. Kādai mākslas vai zinātnes jomai viņš ir pievērsies kā amatieris, pēc paša gribas, intereses, baudījuma vai kaislības vadīts, un tādējādi viņš atšķiras no profesionāļa.

216 *Die Natur selbst ist nur eine Idee des Geistes, die nie in die Sinne fällt. Unter der Decke der Erscheinungen liegt sie, aber sie selbst kommt niemals zur Erscheinung.* Schiller, Fr. *Die Braut von Messina oder die feindliche Brüder. Ein Trauerspiel mit Chören.* Vorrede, 1803; citēts pēc: Port, Ulrich. "Die Schönheit der Natur erbeuten": problemgeschichtliche Untersuchungen zum ästhetischen Modell von Hölderlins "Hyperion". Würzburg: Königshausen & Neumann, 1996, S. 226. Skatīts tiešsaistē, Google books.

217 Pamatprincipi izklāstīti Šillera darbā "Par cēlumu un cēlsirdību" (*Über Anmut und Würde*, 1793): tāpat kā cēlums ir skaistas dvēseles izpausme, tā cēlsirdība ir cildenu nodomu izpausme.

218 To apliecina ieraksti dienasgrāmatā 1795. gada beigās.

219 Ibid, S. 15.

220 Hess, L., Grass, K. G. *Sechs radierte Naturprospecte*, S. 6.

Ja diletantisma fenomens tiktu noklusēts, tad arī mācītā teologa Karla Gotharda Grasa, tāpat kā Johana Vilhelma Krauzes, Johana Kristofa Broces un daudzu citu viņu laika un domubiedru dzīvesgājums un darbības novērtējums nebūtu pilniskanīgs un paties.

Patiesu mākslas mīļotāju Frīdrihs Šillers aprakstījis jau 1784. gadā, runājot par teātri. Šillera izteikumi diletantisma sakarā bieži ir kritiski, viņš skaidri nodala dzejas, teātra, tēlotājas mākslas mīļotājus no patiesiem ģenijiem. Gēte savukārt bija pārliecināts par diletantisma vērtību.

Gētes un Šillera sarakstē (ap 1799) aprakstīti dažādi diletantu tipi²²¹. *Atdarinātāji* atkārt, pārzīmē realitātē esošo, viņiem pietrūkst mākslinieciskuma. Tiem pieskaitāmi arī siluetu zīmētāji. *Raksturotāji* pievēršas mākslai abstrahēti, turoties pie likumiem un tā ierobežo pašu mākslu. *Svārstīgie* jeb *skeletisti* pievēršas mākslai ar vienaldzīgu bezrūpību un rada neko neizsakošus, sīkus darbus. *Mazmākslinieki* rada miniatūras. Tie jāvērtē negatīvi, ja tie pietuvinās *atdarinātājiem* un nespēj savā darbā veidot vienotu veselumu. *Skicētāji* attīsta vienpusību mākslā, jo iztīrā tikai garu, nevis jēgu. Šāda veida mākslinieki spēj vienīgi skicēt, bet nekad nespēj pabeigt darbu. Viduvējība ir diletantisma pazīme.

Diletantismam noteikti ir pozitīvās puses. Šillers un Gēte uzskatījuši, ka estētiskā izglītošanās spēj diletantam atklāt mākslas likumības, viņš kļūst jutīgāks pret patiesām mākslas vērtībām. Mākslas diletants nespēj kļūt par mākslinieku, tomēr, ar perfektu izstrādājumu pilnveidojot savu roku darbu, viņš spēj to tuvināt īstena mākslas darba būtībai.

Turklāt Gētem diletants ir tas cilvēks, kas *bez īstena mākslinieka talanta tikai atdarina patiesos māksliniekus*.²²² Patiess mākslinieks ir tas, kurš *piedzimis ar īstenu mākslinieka talantu, bet kuram apstākļu dēļ bijis liegts kļūt par mākslinieku*.²²³

Gētes definīcija ir noņēmusi diletantisma aizdomu ēnu, kas varētu kļāties pāri Karla Gotharda Grasa dzīvesgājumam un viņa darbiem.

Johans Frīdrihs Vilperts, viens no smalkjutīgākajiem un intelektuāli bagātākajiem Grasa Vidzemes draugiem, bija pārdomās piezīmējis savā dienasgrāmatā:

221 Pie tēmas par diletantismu Šillers un Gēte strādāja no 1798. gada novembra līdz 1799. gada maijam, kad tika izveidots izklāsts vēstulu formā jeb shēma "Krājējs un viņējie" (*Der Sammler und die Seinigen*). Izklāsts publicēts Gētes izdotajā laikrakstā *Propyläen: eine periodische Schrift* (1799, jūnijs, S. 27–47). Pieejams digitālajā bibliotēkā: <http://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb10573926-8>

222 ...ohne ein besonderes Talent zu dieser oder jener Kunst zu besitzen, bloß den allgemeinen Nachahmungstrieb bei sich walten lassen. Goethe, J. W. v. Über den Dilettantismus oder die praktische Liebhaberey in den Künsten. 1799. In: Goethe, J. W. v. Goethe's Werke: vollständige Ausgabe letzter Hand. Bd. 44. Stuttgart and Tübingen: J. G. Cotta, 1833, S. 256. Pieejams tiešsaistē Google books: https://books.google.lv/books?id=bo0TAAAAQAA-J&printsec=frontcover&dq=Goethe%27s+Werke+vollständige+Ausgabe+letzter+Hand+44+1833&hl=lv&sa=X&ved=0ahUKEwisu7et_ZXjAhUqysQBHZAsCncQ6AEIzAA#v=onepage&q=Goethe's%20Werke%20vollständige%20Ausgabe%20letzter%20Hand%2044%201833&f=false

223 mit wirklichem Künstlertalent geboren wäre, aber durch Umstände wäre gehindert worden, es als Künstler zu excoliren. Goethe, J.W. v. Über den Dilettantismus. In: Johann Wolfgang von Goethe. Sämtliche Werke nach Epochen seines Schaffens. Hrsg. von Karl Richter. Bd. 6.2. München: Hanser 1988. S. 256.

Nopietnība ir lielums darbībā. Grasam vienlaikus piemīt entuziasms un ģenialitāte, kas ir reizē dievišķa un pilnīga. Pilnīgs ir tas, kas vienlaikus ir dabisks un bērnišķīgs. Dievišķs ir tas, kas mīlestībā pret paša būtību izstrāvo pārvērtības, kas ir augstākas, kā visa dzeja un filosofija. Tas, kas Grasā ir vienlaikus dievišķi pilnīgs, drīz nāks.²²⁴

Daba un jaunrade (māksla un poēzija) sniedza Grasam visbūtiskākās vērtības – mieru, prieku, brīvību. Grasa labākie darbi iederas Šillera estētiskajā pasaulē, viņa simboliskās emociju un ideju ainavas²²⁵ apliecina Visuma harmoniju un skaistuma spēku.

Grasa dienasgrāmatu fragmentos, vēstulēs, dzejas darbos skolotājs Broce nav pieminēts, viņam visai pieticīgi atvēlēta uzmanība arī Krauzes pierakstos. Atturīgi, un pat savā ziņā nepateicīgi, ņemot vērā, ka desmitiem Grasa un Krauzes jaunības dienu labākie darbi, kas tapuši Vidzemē sešu gadu laikā, ir saglabājušies un zināmi, pateicoties tieši Brocem un viņa antikvārajam misijai.

224 Ernst ist Größe in Handlung, Groß ist was zugleich Enthusiasmus und Genialität hat, was zugleich göttlich und vollendet ist. Vollendet ist was zugleich natürlich und kindlich ist. Göttlich ist was aus der Liebe zum eigenen Seyn im Werden quillt, die hoher ist, als alle Poesie und Philosophie. Was zugleich göttlich vollendet in Graß ist, ist bald kommen. Wilpert, J. Fr. Tagebuch. 1798. Ms. 104/V, S. 106. LUAB

225 Par ainavas ideju (*eine anschauliche Idee von dem Thale*) Grass ir izteicies pats, piem., Hess, L., Grass, K. G. Sechs radierte Naturprospecte, S. 16.

Karls Gothards Grass (1767–1814) Ar Grasa autorību saistāmie attēli Johana Kristofa Broces *Monumente* sējumos

Attēlu atribūcija un apraksti:

Aija Taimiņa

Pievienotas ziņas par attēlu publicēšanu grām.: Broce, Johans Kristofs.

Zīmējumi un apraksti. 1.–4. sējums. Rīga, 1992–2007 (turpmāk: Broce *Zīmējumi* 1–4)

I Grasa oriģināldarbi (8)

1.

Carl Gotthard Graß. Die Serbensche Kirche mit der umliegenden Gegend.

1786.

Aquarell, Gouache.

Karls Gothards Grass. Skats uz Dzērbenes baznīcu un tās apkārtni.

1786.

Akvarelis, guaša. 12,7 x 21,4 cm

Uz apmales pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli: Graß
Uzlīmēts. Uzraksts, gadaskaitlis Broces rokr.

Monumente III, 196

Publ.: Broce *Zīmējumi* 4, 77 (153. lpp.)

2.

Carl Gotthard Graß. Prospect auf dem Bausker Wege, [...] Werst von Riga zwischen Budbergshof, und der Kattelkalschen Mühle, jenseit der Düna.

1792.

Aquarell.

Karls Gothards Grass. Skats Bauskas ceļā [...] verstis no Rīgas, starp Budberga muižu un Katlakalna dzirnavām, Pārdaugavā.

1792.

Akvarelis. 14,5 x 24,6 cm

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli: v. Graß
Uzlīmēts. Uzraksts, gadaskaitlis Broces rokr.

Monumente V, 10

Publ.: Broce *Zīmējumi* 2, 123 (255. lpp.)

3.

Carl Gotthard Graß. Prospect auf dem Wege nach Marienmühle bey Riga an einem Frühlingsabende. 1792.
Gouache, Aquarell.

Karls Gothards Grass. Skats ceļā uz Marijas dzirnavām pie Rīgas kādā pavasara vakarā. 1792.
Guaša, akvarelis. Uzlīmēts. 24,7 x 18 cm

Uzraksts, paskaidrojums zem att. Broces rokr.: šo neizstrādāto un steidzīgo, pavirši uzņemto skici ir darinājis Karls Grass (diese unausgearbeitete und flüchtig hingeworfene Skizze hat Carl Grass entworfen) *Monumente V, 37*
Publ.: Broce Zīmējumi 2, 110 (239. lpp.)

4.

Carl Gotthard Graß. Obige Ruinen eines alten Schloßes befinden sich an dem Ufer der Ehwst, etwa 5 Viertelmeilen von ihrem Eintritt in die Düna, nahe bey dem Hofe Ruschendorf. Um 1792?
Aquarell. Tusche.

Karls Gothards Grass. Vecas pils drupas Aiviekstes upes krastā, apmēram 5 ceturtdaljūdzes no tās ietekas Daugavā. Ap 1792?
Uzlīmēts. Akvarelis, tuša. 17,1 x 20 cm, attēls ovāls, ar melnu apmali

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli: Graß Paskaidrojums zem att. Broces rokr. *Monumente V, 54*
Publ.: Broce Zīmējumi 3, 180 (284.-285. lpp.)

5.

Carl Gotthard Graß. Vorstellung einer lettischen Trauung im Serbischen Kirchspiel in der Wohnstube des Pastoris. 1792.
Aquarell.

Karls Gothards Grass. Latviešu laulības Dzērbenes draudzē mācītāja dzīvojamajā istabā. 1792.
Akvarelis. Uzlīmēts. 17,3 x 23,4 cm
Signēts, paraksts uz att. labajā pusē, apakšā: C Grass. del 92

Uzraksts labajā pusē, paskaidrojums iepriekšējā lapā (*Monumente V, 60b*) Broces rokr. *Monumente V, 61*
Publ.: Broce Zīmējumi 4, 79 (155. lpp.)

6.

Carl Gotthard Graß. Gegend bey dem zweyten kayerlichen Garten an der rothen Düna am Ende des Weidendammes an der Stelle wo ehemals die Fähre lag. Pinselzeichnung. 1792.

Tusche.

Karls Gothards Grass. Vieta Otrā Ķeizardārza tuvumā pie Sarkandaugavas Ganību dambja galā, kur agrāk atradās pārceļtuve.

1792.

Tušas mazgājums. Uzlīmēts. 16, 1 x 21,9 cm

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli, padzisis: Graß Paskaidrojums zem att., gadaskaitlis Broces rokr. *Monumente V, 80*

Publ.: Broce Zīmējumi 2, 73 (177. lpp.)

7.

Carl Gotthard Graß. Prospect im zweyten Kayserlichen Garten bey Riga.

1792.

Aquarell.

Karls Gothards Grass. Skats Otrajā Ķeizardārzā pie Rīgas.

1792.

Akvarelis. Uzlīmēts. 19,6 x 13,3 cm

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli: Graß Uzraksts virs att., gadaskaitlis Broces rokr.

Monumente VI, 108

Publ.: Broce Zīmējumi 2, 69 (172. lpp.)

8.

Carl Gotthard Graß; oder Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Grass. Dorotheens Lust.

1792.

Aquarell.

Karls Gothards Grass vai Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Dorotejas liksme.

1792.

Akvarelis. 16 x 18,5 cm

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli: K. Graß

Paraksts, komentārs Broces rokr.

Monumente V, 24

Hipotētiski Grasa oriģinālvarelis uz Broces sagatavotas lapas. Tomēr iespējams, ka akvarelis ir Broces replika pēc Grasa oriģināldarba

Publ.: Broce Zīmējumi 2, 47 (129.–130. lpp.)

II Broces kopijas pēc Grasa, ar piezīmi zem attēla ar zīmuli: Nach Grass. (15)

1.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Prospect der Ruinen des Kockenhusenschen Schloßes, nebst dem darneben auf dem über der Perse liegenden Berge befindlichen Gut Bilsingshof. Pinselzeichnung. 1792.
Tusche, Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Kokneses pilsdrupu skats līdz ar Bilstiņu muižu Pērses otrā krastā esošajā kalnā. 1792.
Tušas mazgājums, akvarelis. 16,6 x 40 cm
Uzlīmēts, ar atlocītām pārmalām.

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli: Nach Graß
Uzraksts, paskaidrojums virs att.,
gadaskaitlis Broces rokr.
Monumente V, 68
Publ.: Broce Zīmējumi 3, 169 (268. lpp.)

2.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Ruinen des Schloßes Kockenhusen, nebst einem Theil des Berges, auf welchem Bilsingshof, (sonst Bildsteinhof genannt) liegt. 1792.
Pinselzeichnung, Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Kokneses pilsdrupas līdz ar daļu no kalna, uz kura atrodas Bilstiņu muiža (saukta arī par Bildšteina muižu). 1792.
Tušas mazgājums, akvarelis. 16 x 42,5 cm
Uzlīmēts, ar atlocītām pārmalām.

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli:
Nach Graß
Uzraksts, paskaidrojums virs att.,
gadaskaitlis Broces rokr.
Monumente V, 71
Publ.: Broce Zīmējumi 3, 168 (267. lpp.)

3.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Prospect zweyer jüdischen Grabmäler des bey Kreutzburg in einem Wäldchen angelegten Judenkirchhofes. Pinselzeichnung. 1792.
Tusche.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Skats uz diviem ebreju kapakmeņiem, kas atrodas mežīņā pie Krustpils ierīkotā ebreju kapsētā. 1792.
Tušas mazgājums. 16,6 x 18,8 cm

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli: Nach Graß
Komentārs zem att. un lapas otrā pusē Broces rokr.
Monumente V, 100
Nav publ.

4.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Ein Prospect auf dem alten Lindenhofschen Gottesacker.
 1793.
 Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Skats Liepas muižas vecajā kapsētā.
 1793.
 Akvarelis. 18,5 x 18,7 cm

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli:
 Nach Graß
 Uzraksts, paskaidrojums zem att. Broces rokr.
Monumente V, 149
 Publ.: Broce Zīmējumi 4, 60 (120.–121. lpp.)

5.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Prospect beym Gute Lindenhof im Wendischen Kreise.
 1793.
 Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Skats pie Liepas muižas Cēsu apriņķī. 1793.
 Akvarelis. Uzņēmēts. 19 x 19 cm

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli:
 Nach Graß
 Gadaskaitlis, uzraksts, paskaidrojums zem att.
 Broces rokr.
Monumente V, 150
 Publ.: Broce Zīmējumi 4, 61 (122.–123. lpp.)

6.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Ein Prospect in das Thal Aa zwischen Wenden und Wolmar auf dem Gute Lindenhof bey dem Bauergesinde Baische.
 1793.
 Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Skats uz Gaujas leju starp Cēsīm un Valmieru Liepas muižā pie Baižu zemnieku sētas.
 1793.
 Akvarelis. 18,6 x 30,2 cm

Zem attēla uz apmales pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli: Nach Graß
 Uzraksts un paskaidrojums uz atsevišķas, augšmalai pielīmētas lapiņas, Broces rokr.
Monumente V, 155
 Publ.: Broce Zīmējumi 4, 62 (124.–125. lpp.)

7.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Prospect der im Lindenhofschen Gebiet, 98 Werst von Riga befindlichen Grotte mit 3 Eingängen, von der Bauern Welnu Zeppils genannt.
 1793.
 Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Skats Liepas muižas novadā pie Mārtiņmuižas 98 verstis no Rīgas, ar grotu, kam ir trīs ieejas un ko zemnieki sauc par Velna cepli.
 1793.
 Akvarelis.

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli:
 Nach Graß
 Uzraksts un paskaidrojums uz atsevišķas, augšmalai pielīmētas lapiņas Broces rokr.
Monumente V, 160
 Publ.: Broce Zīmējumi 4, 64 (128.–129. lpp.)

8.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Die Raune kurz von ihrer Vereinigung mit der Aa.
 1793.
 Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Rauna netālu no tās ietekas Gaujā.
 1793.
 Akvarelis. 19 x 30,3 cm
 Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli:
 Nach Graß
 Uzraksts uz att., gadaskaitlis Broces rokr.
Monumente VI, 139
 Publ.: Broce Zīmējumi 4, 65 (130.–131. lpp.)

9.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Das Serbensche Pastorat.
 1793.
 Sepia.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Dzērbenes mācītājmuīža.
 1793.
 Sēpija. 9,7 x 19 cm
 Uzraksts, gadaskaitlis Broces rokr.
 Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli:
 Nach Graß
Monumente VII, 164
 Publ.: Broce Zīmējumi 4, 78 (154. lpp.)

10.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Aussicht ins Thal Aa an dem rechten Ufer dieses Flußes, wenn man vom alten Cremonschen Schloßes herabkommt.
 Pinselzeichnung.
 1794.
 Tusche.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Skats uz Gaujas ieleju upes labajā krastā, kad dodas prom no Krimuldas pils.
 1794.
 Tušas mazgājums. 14,5 x 31 cm
 Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli:
 Nach Graß
 Uzraksts zem att., gadaskaitlis Broces rokr.
Monumente VI, 59
 Publ.: Broce Zīmējumi 3, 101 (164.–165. lpp.)

11.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Vorstellung eines Talkus. ... Obige Scene ist aus dem Kirchspiel Roop.
 1794.
 Tusche.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Talkas skats. ...
 Aina no Straupes draudzes.
 1794.
 Tušas mazgājums. 16,2 x 30 cm
 Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli:
 Nach Graß
 Uzraksts, paskaidrojums zem att.,
 gadaskaitlis Broces rokr.
Monumente VI, 60
 Nav publ.

12.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Bauerküche bey einem Bauergesinde auf dem Gute Lindenhof im Wendenschen Kreise. Pinselzeichnung. 1794.

Tusche.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Zemnieku virtuve kādā Liepas muižas zemnieku sētā Cēsu apriņķī. 1794.

Tušas mazgājums. Uzlīmēts. 15,1 x 19,1 cm

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli:
Nach Graß

Uzraksts, paskaidrojums zem att.,
gadaskaitlis Broces rokr.

Monumente VI, 61

Publ.: Broce Zīmējumi 4, 63 (126.–127. lpp.)

13.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Ruinen der beyden Schlößer Segewold und Kremon. Pinselzeichnung. 1794.

Tusche.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Siguldas un Krimuldas piļu drupas. 1794.

Tušas mazgājums. 18,8 x 31 cm

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli:
Nach Graß

Uzraksts, paskaidrojums Broces rokr.

Monumente VI, 62

Publ.: Broce Zīmējumi 3, 88 (146.–147. lpp.)

14.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Prospect auf der Straße von Wenden nach Riga bey dem zu Paltzmar gehörigen Ligats Krüge nach der Seite von Riga gelegen ... 1795.

Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Skats uz Cēsu–Rīgas ceļu pie Paltmalei piederušā Līgatnes kroga Rīgas virzienā ... 1795.

Akvarelis. 23, 4 x 19 cm

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli:
Nach Graß

Uzraksts, paskaidrojums zem att.,
gadaskaitlis Broces rokr.

Monumente VI, 15

Publ.: Broce Zīmējumi 4, 31 (74. lpp.)

15.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß. Prospect in das Thal der Ammat beym Gute Karlsruh. 1795.

Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa. Skats uz Amatas ieleju pie Kārļu muižas. 1795.

Akvarelis. 19 x 26,4 cm

Zem attēla pa labi vēlāks uzraksts ar zīmuli:
Nach Graß

Uzraksts labajā pusē Broces rokr.

Monumente VI, 30

Publ.: Broce Zīmējumi 4, 72 (72.–73. lpp.)

III Broces attēli, kas hipotētiski pārzīmēti pēc Grasa oriģinālzīmējumiem (15)

1.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Prospect an der bey Riga über der Düna gelegenen Mariensee und Mühle.
1792.
Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? Skats uz Māras ezeru un dzirnavām Pārdaugavā Rīgā.
1792.
Akvarelis. 18,5 x 32 cm

Uzraksts Broces rokr.
Monumente V, 1

Publ.: Broce Zīmējumi 2, 106 (232. lpp.)

2.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Prospect des der Frau Kammerherrin Elis[abeth] Soph[ia]e von Korff geb[orenen] von Budberg gehörigen Städtgens Kreuzburg, in der Herzog[thums] Kurl[and] Stadt Jacobstadt.
1792.
Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? Kambarkundzei Elizabetei Sofijai fon Korfai, dzimušai fon Budbergai, piederošās Krustpils pilsētiņas un Kurzemes hercogu pilsētas Jēkabpils skats.
1792.
Akvarelis. Uzlīmēts. 14,6 x 41, 5 cm

Uzraksts Broces rokr.
Monumente V, 32

Publ.: Broce Zīmējumi 3, 181 (286.–287. lpp.)

3.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Jerusalem, ein Wirtshaus ohnweit Riga bey Marienmühle. Pinselzeichnung.
1792.
Tusche.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? Jeruzaleme, krogs netālu no Rīgas pie Māras dzirnavām.
1792.
Tušas mazgājums. 14,7 x 18, 5 cm

Uzraksts, gadaskaitlis, paskaidrojums Broces rokr.
Monumente V, 63

Publ.: Broce Zīmējumi 2, 112 (241. lpp.)

4.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Prospect aus dem Tortlerschen, jetzt Hammerschen Garten jenseit der Düna nach der Stadt Riga. 1792. Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? Skats uz Rīgas pilsētu no Tortlera, tagadējā Hammera dārza Pārdaugavā. 1792. Akvarelis. 14,7 x 27,6 cm

Uzraksts, paskaidrojums zem att. Broces rokr. *Monumente V*, 99
Publ.: Zīmējumi 1, 14 (75.–76. lpp.)

6.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Prospect von Marienmühle von der Seite, wo das Wirtshaus Jerusalem liegt. Pinselzeichnung. 1792. Tusche, Sepia.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? Māras dzirnavu skats no Jeruzalemes kroga puses. 1792. Tušas mazgājums, sēpija. Uzlīmēts. 9,5 x 19 cm

Uzraksts, gadaskaitlis Broces rokr. *Slīce*, kas izmantota akvarelīm (*Monumente V*, 1)
Publ.: Broce Zīmējumi 2, 111 (240. lpp.)

5.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Aussicht der Ruinen des im Jahr 1701 von den Sachsen gesprengten Schlosses Kockenhusen. Pinselzeichnung. [Um 1792?]. Tusche.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? Sakšu 1701. gadā uzspridzinātās Kokneses pils skats. [Ap 1792?] Tušas mazgājums. 14,4 x 41,7 cm

Uzraksts Broces rokr. *Monumente V*, 105
Publ.: Broce Zīmējumi 3, 105 (170. lpp.)

7.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Ruinen des Schlosses Kremon. Pinselzeichnung. 1794. Tusche.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? Krimuldas pils drupas. 1794. Tušas mazgājums. 25,5 x 24,9 cm

Uzraksts, gadaskaitlis Broces rokr. *Monumente VI*, 63
Publ.: Broce Zīmējumi 3, 103 (167.–168. lpp.)

8.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Prospect bey Straßenhof an der Jägelsee in dem kleinen Lustwäldchen, darinn Dorotheen Lust liegt.

1794.

Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? Strazdumiņas skats pie Juglas ezera mazajā izpriecu mežīnā, kur atrodas Dorotejas līksme.

1794.

Akvarelis. 18,6 x 12,8 cm

Uzraksts zem att. Broces rokr.

Monumente VI, 102

Publ.: Broce Zīmējumi 2, 48 (131. lpp.)

9.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Prospect innerhalb des Schloßplatzes von Segewold.

1794.

Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa?

Skats Siguldas pilsdrupu laukumā.

1794.

Akvarelis. 16,4 x 31 cm

Uzraksts zem att., gadaskaitlis Broces rokr.

Monumente VI, 131

Publ.: Broce Zīmējumi 3, 90 (149. lpp.)

10.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Ansicht der Höle bey Treiden, der gute Mann genannt. Pinselzeichnung.

1794.

Tusche. Aquarell.

Johans Kristofs roce pēc Karla Gotharda Grasa?

Alas, sauktas par *Labā vīra* alu, skats pie Turaidas.

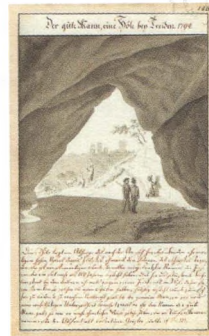
1794.

Tušas mazgājums, akvarelis. 25,8 x 18 cm

Uzraksts, paskaidrojums zem att., gadaskaitlis Broces rokr.

Monumente VI, 133

Publ.: Broce Zīmējumi 3, 97 (158.–159. lpp.)

11.

Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Der gute Mann, eine Höle bey Treiden. Pinselzeichnung.

1794.

Tusche.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? *Labais vīrs*, ala pie Turaidas.

1794.

Tušas mazgājums. 18,8 x 20,4 cm

Uzraksts, paskaidrojums zem att. Broces rokr.

Monumente VI, 146

Publ.: Broce Zīmējumi 3, 98 (160.–161. lpp.)

12.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Ruinen von Segewold.
 1794.
 Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? Siguldas pilsdrupas.
 1794.
 Akvarelis. 19,2 x 39,5 cm

Uzraksts, gadaskaitlis Broces rokr.
Monumente VI, 147
 Publ.: Broce Zīmējumi 3, 89 (148. lpp.)

13.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Prospect eines Theils der Ruinen des Schlosses Segewold.
 1794.
 Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? Skāts uz daļu no Siguldas pilsdrupām.
 1794.
 Akvarelis. 15,3 x 32 cm

Uzraksts zem att., gadaskaitlis Broces rokr.
Monumente VI, 151
 Publ.: Broce Zīmējumi 3, 91 (150. lpp.)

14.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Aussicht ins Thal der Aa, am rechten Ufer derselben.
 Pinselzeichnung.
 1794.
 Tusche.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? Skats uz Gaujas ieleju tās labajā krastā.
 1794.

Tušas mazgājums. 18,5 x 31 cm

Uzraksts, gadaskaitlis Broces rokr.
Monumente VI, 152
 Publ.: Broce Zīmējumi 3, 100 (163. lpp.)

15.
Johann Christoph Brotze nach Carl Gotthard Graß? Kockenhusen, Bilsinghof. Ruinen von Kockenhusen und Einfall der Perse in die Düna.
 1796.
 Aquarell.

Johans Kristofs Broce pēc Karla Gotharda Grasa? Koknese, Bilstiņu muiža. Kokneses drupas un Pērses kritums Daugavā.
 1796.
 Akvarelis. 19 x 30 cm

Uzraksts, gadaskaitlis Broces rokr.
Monumente VII, 199
 Publ.: Broce Zīmējumi 3, 170 (269. lpp.)

Über die frühen Werke von Carl Gotthard Graß in der Akademischen Bibliothek der Universität Lettlands, über die Freundschaft, Antiquarismus in der Geschichte und Dilettantismus in der Kunst

Zusammenfassung

Die in der Akademischen Bibliothek der Universität Lettlands aufbewahrte Sammlung der Zeichnungen von Carl Gotthard Graß ist am Ende des 18. Jahrhunderts dank Johann Christoph Brotze (1742–1823) – einem Historiker der antiquarischen Richtung, dem bedeutendsten Quellenforscher am Ende der Aufklärungszeit in Lettland, einem Künstler und Bibliophilen – entstanden. In dem 10bändigen Manuskript von Brotze "Sammlung verschiedener liefländischer Monumente, Prospecte Müntzen Wapen etc." gibt es sowohl viele Originalwerke von Graß (seine Aquarelle, Lavierungen, Tuschzeichnungen), als auch die von Brotze angefertigten Kopien der Werke von Graß, aber auch die Werke seines besten Jugendfreundes Johann Wilhelm Krause.

Als Resultat der Forschungsarbeit konnten in Brotzes *Monumenten* 38 mit Graß in Verbindung zu bringende Werke geortet werden, die von 1790 bis 1796 entstanden sind: 8 Originalzeichnungen, von Brotze angefertigte Repliken der Werke von Graß, schließlich auch diverse mutmaßlich auf Graß zurückgehende Bilder von Brotzes Hand.

Man kann die Lebenswege von Graß und Krause und ihren ästhetischen Vorstellungen entsprechende bewußt geleitete Suche nach Naturerscheinungen, ihre Reise- und Wanderrouen und deren Chronologie anhand geschriebener Worte (Tagebücher, Briefe, Gedichte) wie auch anhand von Abbildungen verfolgen. Im Blickpunkt der künstlerischen Interessen von Graß (genauso wie bei dem unter seinem Einfluss stehenden Krause) stand das Naturerlebnis des mitgefühlten Schönen und Edlen als ästhetischer und emotionaler Wert. Die Weltanschauung von Graß formte sich unter dem Einfluss von Friedrich Schiller (1759–1805), seine literarische und künstlerische Selbstäußerungen sind nicht jede für sich, sondern als zwei Seiten eines seine Persönlichkeit prägenden Phänomens zu betrachten, die maßgeblich den von Schiller formulierten ästhetischen Prinzipien, den Vorstellungen von der Größe, dem Schönen und Edlen, vom Frieden und der Freiheit entsprechen.

Die in den 90er Jahren des 18. Jahrhunderts entstandenen Jugendwerke von Graß in Brotzes *Monumenten* zeugen von dem hohen künstlerischen Niveau und von den der Empfindsamkeit charakteristischen Idealen, somit sind sie Vorboten für die Etablierung der vorromantischen Tradition in der Kunst Lettlands.

Schlüsselwörter: Carl Gotthard Graß, Johann Wilhelm Krause, Johann Christoph Brotze, Friedrich Schiller, Antiquarismus; Dilettantismus oder Liebhaberkunst, Kunst in Livland am Ende des 18. Jahrhunderts, "pittoreske Reise", Vorromantik, Empfindsamkeit, ästhetische Theorien

On Carl Gotthard Graß's early works stored at the LU Academic Library, on friendship, antiquarianism in history and dilettantism in art

Summary

The collection of drawings by Carl Gotthard Graß developed at the Academic Library of the University of Latvia in the late 18th century is chiefly thanks to the work of the antiquarian historian, Johann Christoph Brotze (1742–1823), an outstanding researcher of sources, amateur artist and bibliophile in Latvia in the period of the late Enlightenment. The 10 volume manuscript created by Brotze under the title *Sammlung verschiedner liefländischer Monumente, Prospective Müntzen Wapen etc.* contains many original graphic works by Graß (water-colours, ink washings, ink drawings) and Brotze's copies of Graß's works, as well as works by Johann Wilhelm Krause (1757–1828) a close friend of Graß's youth.

In the course of this research it has been established that Brotze's *Monumente* contains altogether 38 illustrations associated with the authorship of Graß and created in the period from 1790 to 1796: original drawings (8), copies (replicas) made by Brotze after Graß's originals, as well as illustrations made by Brotze that, by way of attribution, can be hypothetically associated with Graß's authorship.

In the lives and aesthetic world view of Graß and Krause, both through the written word (diaries, letters, poetry) and illustrations, one can trace deliberate quest for the impressions of nature as well as geography and chronology of their journeys and walks. At the pinnacle of Graß's artistic interests (similar to Krause who was under his influence) lay the experience of the beautiful and noble as an aesthetic and emotional value, roused by the observation of nature. Graß's worldview developed under the influence of Friedrich Schiller (1759–1805) and the expressions of his striking creative spirit in the fields of literature and art should not be assessed separately *per se*, but rather as two sides of the same phenomenon, reflecting the essence of a personality that, to a large extent adheres to the fundamental principles of aesthetics formulated by Schiller – the ideas of the beautiful, noble and great, and of peace and freedom.

Graß's works of the 1780s during his youth in the Vidzeme region, included in Brotze's collection *Monumente*, fully attest to the ideals of high artistic quality that are based in sensualism, thus creating a foundation for the development of a new tradition in Latvian art, in line with the aesthetic currents of pre-Romanticism.

Key words: Carl Gotthard Graß (1767–1814); Johann Wilhelm Krause (1757–1828); Johann Christoph Brotze (1742–1823); Friedrich Schiller (1759–1805); antiquarianism; dilettantism or amateur art; art in Vidzeme in the late 18th century; "scenic journeys"; pre-Romanticism (sensualism, *Empfindsamkeit*); aestheticism theories